

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA.

*

NYOLCZADIK ÉVFOLYAM.

NEGYEDIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1898

TARTALOM.

	Lap
Kisfaludy Sándor mint vigjátékiró. (Befejező közl.) <i>Dr. Császár Elemér</i>	385
Csokonai Dorottya és Pope Fürtrablása. <i>Dr. Versényi György</i>	401
Kemény Zsigmond publicistai munkálkodása Erdélyben. <i>Ürmössy Lajos</i>	428
Adattár :	
Debreczeni írók és tanárok 1588—1700. <i>Dr. Borovszky Samu</i>	448
Irodalomtörténeti tárlások az olasz könyvtárakban. (II. közl.) <i>Hegedüs István</i>	463
Oklevelek Gyöngyössi István életéhez. (III. közl.) <i>Nagy Iván</i>	481
Adatok Felvinczi György életéhez. <i>Ferenczi Zoltán</i>	483
Ad vocem	490
Irodalomtörténeti repertorium. Hellebrand Árpádtól	493
Név- és tárgymutató	VII

— 302 —

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős

Szerkesztő lakása: *Halas.*

KISFALUDY SÁNDOR MINT VÍGJÁTÉKÍRÓ.

(Második és befejező közlemény.)

V.

A harmadik színjáték, a Dárday ház, nem olyan költői czélú, mint az Elmés özvegy, nem olyan sajátos, nem olyan jellemző a szerzőjére, mint a Lelkes magyar leány, hanem azért mindakettőnél érdekesebb, inkább fölkelte a figyelmet. Tartalmát főntebb ismertettük.¹ Bár sok a szereplő, a kiknek neve, bő utasításokkal ellátva az olvasó, illetőleg a színész számára, az egész első lapot betölti, a vígjáték cselekvénye, mint már láttuk, nem igen bonyolódik össze. Épen nem. A mint a cselekvény megindul, a mint a szereplőkkel megismerkedünk, már előre látjuk a darab végét, biztosan tudjuk, hogyan kerülnek össze a párok. Érdeklődésünk csak arra irányulhat, milyen helyzetekbe, milyen viszonyokba kerülnek a szereplők, hogyan lesz képes a szerző itt bonyodalmat idézni elő és ha esetleg össze tudja bogozni a cselekvény szálait, miképen oldja majd meg a csomót. Azonban ez a kívánságunk kielégítetlen marad, a mint majd tapasztalhatjuk.

A színmű kezdete azonban biztató. A cselekvénye érdekesen indul meg, érdeklődésünk fölkelte, mert bonyodalomra, összeütközésre van kilátás. Hogy ez az összeütközés — ha szerencsés kimenetelű is — de mindenesetre csak komoly lehet: az természetes. Ezen az alapon vígjátékot írni nem lehet. Maga Kisfaludy ugyan nem nevezi a Dárday házat vígjátéknak, hanem »nemesházi rajzolatnak,« — de ugy ezt, mint a Lelkes magyar leányt, annak tartotta; a mint a Magyar nemzeti játékszín elé írt előszóból kitűnik: *»az ilyen eredeti magyar házi Rajzolatok, akár szomorú, akár vígjátékok . . .«* tehát a nemesházi rajzolat gyűjtő cím, mely alatt szomorú és vígjáték egyaránt helyet foglalhat. De vígjátékká teszik — különösen a Dárday házat — a mellékes szereplők, a kik egészen vígjátéki keretbe illenek be, Dankó, Földi, Völgyi, Domby, Rábodyné stb. s a kikben határozottan föl lehet fűdözni a komikum egy-egy szikráját és a hang, melyen egy-

¹ Lásd az Irod. Közl. ez évi második füzetét.

mással társalognak. Az a könnyed csevegés, jóízű vagy gúnyolódó tréfálkozás minduntalan arra emlékeztet, hogy vigjátékot olvasunk.

Az összeütközés alapja az öreg Dárday ósdi és gyermekeinek modern fölfogása. Dárday nem akarja leányát Lamarine kapitányhoz adni és nem akarja megengedni, hogy fia elvegye Lamarinenak testvérét, először mert a Lamarinok nem nemesek, másodszor mert idegen eredetűek: francziák. A fiatalok azonban nem osztoznak atyjuk véleményében, ők mindennek ellenére egyesülni akarnak, mert szeretik választottjukat. Két fölfogás áll egymással szemben. A társadalom két nagy osztályáról folyik a küzdelem. Egyik oldalon áll az a fölfogás, hogy Magyarországon csak az az igazi ember, a ki magyar, a ki nemes, az a világnézet, hogy csak a »rend«-ieknek van társadalmi állásuk, a ki idegen, a ki nem nemes, az parvenű, az nem méltó, hogy egy régi nemesi familiába házasodjék. Ezzel szemben állanak a fiatalok, a kiknek, az újabb fölfogásban nevekedve, szabadabb a látóköriük, a kik előtt mellékes az, vajjon honnan és kitől származott az ember, a fő, hogy egyéni tulajdonságai becsületes hazafivá, kiváló férfivá tegyék, a kiből meg legyen a biztosítéka annak, hogy tisztességes, tevékeny tagja lesz a társadalomnak. Dárday Lóri ilyen embernek ismeri Lamarinet, Dárday Pál pedig érzi, hogy Fanni nélkül nem élhet, hogy őt csak ez a víg, kedves leányka tudja boldogítani. Szembeszállanak tehát az atyával, aki nem akar engedni a két követelményből. A fontosabbik — legalább első tekintetre úgy gondoljuk — Dárday előtt a nemzetiség és csak azután következik a nemesség. Kiténik ez a saját szavaiból. IV. fejl. 6 jelen. »Nemes vagyok: itt — hiszen talán meg tudnánk még egygyezni; mert a' való érdemtől a' Király talán meg nem fogná tagadni a Nemességet. De Magyar vagyok, a' leányom is Magyar; legyen s maradgyon Magyar; — 's Magyarnak felesége lévén, szüллjön Magyarokat. Nemzetemnek káros korcsosodását én az én véremmel soha sem fogom előmozdítani.«

Abból a közösségből, mely a drámairó és hőse között van, abból a fölfogásból, melyet Kisfaludy a maga lelkéből, a maga szellemi tartalmából átvisz az öreg Dárdayba, kétségtelen, hogy Kisfaludynak is ugyanaz volt a fölfogása az idegenekről, a nem nemesekről. Bizonyossá teszi ezt a Magyar nemzeti játékszínhez írt előbeszéd, hol ugyanezt a gondolatot fejezi ki. Úgy Dárday, mint Kisfaludy a magyar nemzetiséget tartja fontosabbnak, a nem nemességet még megbocsátaná. Ebből az tűnnék ki, mintha Kisfaludy még sem volna olyan megcsontosodott conservatív, mintha ő szabadabb elvű álláspontból a nemességre nem sokat adna és nem tekintené annak hiányát házassági akadállyal. De képzetünk az író szabadelvűségéről rögtön szerteoszlik, a mint szavait magyarázni kezdi. A közrendű embernek elnézi nemtelenségét, mert a valódi érdem, a derék ember elnyeri jutalmát, megkapja a nemességet; míg ha valaki nem magyar, a vérét semmiféle érdem, semmi-

féle kegyelem nem tudja magyarrá változtatni. Igaz, de nagyon is szűkkeblű fölfogás. Ha őseink Kisfaludy nézetét követték volna, s az idegeneket, kik velünk nyelvben, szellemben össze akartak olvadni, nem fogadják véreinkké: bizony nem juthattunk volna messzire. Nemzetgazdasági szempontból, népünk anyagi és szellemi egész- sége érdekében, egyaránt elvetendő ez a fölfogás.

De Kisfaludy teljesen kiélezi: Nem nemes ember nem érdemel meg egy magyar nemes leányt és ha az illető nem is magyar, akkor, ha csak szemét is fölemeli egy ilyen leányhoz: az is merészség.

Ime mint szorul szűkebbre és szűkebbre az író szemhatára. Az Elmés özvegyben a házasság csak mellékesen szerepel,¹ a költői cél még minduntalan előcsillámlik, a Lelkes magyar leány már csak a hazafias érzelem magasztalása kedvéért van írva, itt végre a magyar születés, a magyar nemesség van dicsőítve. Az előbbi még annyiban magasabban áll, hogy egy nemes és magasztos érzelem dicsőítését tűzte benne ki célul az író, a Dárday házban a születés, tehát egy az akaratunktól teljesen független körülmény van mint ideál élénk állítva. Magunk előtt látjuk megint, és még teljesebben a családjának ősiségében elfogódott író, (újabb kutatások csakugyan bebizonyították, hogy a Kisfaludyaknak a hét vezér egyikétől való származása nem mese) a ki nem tud fölemelkedni már a hazafiság eszményi fölfogásához, hanem a született magyarságnál, jobban mondva a magyar nemességnél megállapodik, ezen túl nem lát, itt már megszűnik számára minden nagyság, minden kiválóság.

A költőnek és hősének ezen kisszerű, balitéletekkel eltelt fölfogásával áll szemben a fiatalok törekvése. Egyik fél sem akar engedni, a kíváncsiságunk föl van csigázva, mint oldja meg a költő a bonyodalmat.

Ekkor következik be a váratlan, előre nem látott fordulat. Az öreg Lamarine fölfödözi, hogy ő Franciaországba csak bevándorolt, hogy tulajdonképen magyar emigráns, még pedig egy igen régi nemesi családból származott. Most természetesen megszűnt az akadály, a párok bátran összekelhetnek.

A bonyodalomnak illetén kibontása nem elégíti ki azonban az olvasót.

A vígjáték expositiója szerint a kérdés csak a körül foroghatott, oda adja-e leányát Dárday egy nem nemesnek, egy idegennek. Ebben a csomóban gyűlnek össze a cselekvény szálai, innen kellett volna megint az egyes szálakat lebonyolítani. A mai kor

¹ Angyal ugyan (Kisfaludy M. M. VIII. 732.) ebben a darabban is épen olyan hazafias tendenciát lát, mint a másik kettőben, mert Nina megveti az idegen színművészetért lelkesedő Kénkövyt és Alkonyit választja férjül, ki a magyar színészetért rajong. Igaz. Csakhogy Nina *nem ezért* megy férjhez Alkonyihoz, *s nem ezért* nem kell neki Kénkövy. Amúgy csakugyan ez is tendentiosus szindarab volna, így nem az. A hazafiság nem vezérlő motívuma a vígjátéknak.

fölfogása szerint a kibontakozásnak olyannak kellett volna lennie, hogy a fiatalok győzzenek. Ez a megoldás a jelenlegi társadalmi viszonyokból, a világ mai fölfogásából egyenesen következik. Ma-napság, mikor a nemesség üres címmé lett, mikor ennek következtében a velünk született magyarság és a megszerzett magyarság között különbséget nem teszünk, mikor a szabadelvű áramlat uralkodik mindenfelé, más megoldás, nem ilyen, mint itt van, nem tetszhetik. Nekünk azonban akkor sem tetszhetik, ha bele tudjuk magunkat képzelni a költő korába — az indokolása miatt. Kisfaludy korában másként állottak egymással szemben a társadalom osztályai. A nemesség még büszkén hivatkozhatott jogaira, melyeket nem nyirbáltak meg, mint később, hangoztathatta jogát a földhöz, mely egészen az ő kezében volt, s így közvetve az országhoz is, nem csodálandó, hogy a gőgös nemes, Dárday, megtagadta leánya kezét a kapitánytól. Majd mindenki úgy cselekedett volna.

Az a nagy irtózás azonban, melylyel Kisfaludy, illetőleg hőse Dárday, az idegen nemzetiségűvel való házasság iránt viseltetik, nem lehetett annyira általános. Ellenkezése nagyon merev és indokolatlan s nem hiszem, hogy a józanabb gondolkozók helyeslésével találkozott volna akár a maga idejében is. Zárkózzunk el az idegen elől, ha meg akar támadni, de olvaszszuk be magunk közé, ha szívesen siet közénk: oly politikai elv, melynek helyességét Szt.-István óta folytonosan belátták. Mindamellett Dárdaynak hangos frázisokban nyilvánuló tulságos magyarsága nem egy hallgatóra megtette volna a hatását.

A kompozíció hibája a megoldásban lesz szembeszökő, de már a bonyolításban megvan. A szálakat úgy fonja, hogy természetes, békés úton kioldani nem lehet. Itt a tévedés forrása. Az író kénytelen magán úgy segíteni, hogy a csomót kettévágja: Lamarinet nemessé, magyarrá teszi, még pedig, mint említettük, született magyarrá. Sőt még gazdaggá is, mert Dárday birtokának azt a részét, mely tulajdonképen a Lamarineoké, visszaadja nekik s ezzel a két család minden tekintetben méltó egymáshoz. Mert érdekes jelenség, hogy az ideális költő, aki minden nemes eszméért annyira lelkesedik, az anyagiakról sem feledkezik meg. A pénz nem másodrendű kérdés, s a mint életében is nagyon sokat tartott arra a hatalomra, a mit az embernek a pénz ad a kezébe, úgy színműveiben is mindég számot tesz ez a prózai dolog. A Lelkes magyar leányban az öreg Balonyi csak azt a kifogást teszi a nagyszívű Orday ellen, hogy szegény s egyáltalán a hősnők sorra, Nina, Liza és Lóri szépségük és eszük mellett nagyon meg vannak áldva anyagiakkal. Szépség, ész és gazdagság: mind a háromnak meg kell lenni az ideális magyar nemes-leányban. Nem tagadhatja el köznemes voltát, azét a köznemességét, mely jól sejtí, hogy a születés önmagában nem elég, hogy pénz is kell a hatalom megtartására.

A csomó így hát szerencsére ki van bontva, szerencsére, de nem szerencsésen. A kérdés, melyet a dráma lett volna hivatva eldönteni, még mindég problema marad: mivé fejlődött volna, ha a kapitány megmarad idegennek.

De nemcsak karddal szétvágni volt fölösleges ezt a gordiusi csomót, a megkötése is fölösleges volt. A megoldás ugyanis azon alapszik, hogy Lamarine magyar nemes, de ezt az öreg Lamarine már régen tudja, illetőleg egész élete folyása alatt tudta. Önkénytelenül is arra gondolunk, miért nem hozta ezt nyilvánosságra, mikor hazajött Magyarországra, vagy mikor Tengerit bérbevette Dárdaytól? Hiszen tudta, mennyit tart a földes ura a magyarságra és nemességre, bizonyosan szóba került ez a kérdés is gyakori beszélgetésük alatt. Megkéri fia számára az öreg Dárdaytól Lóri kezét; Dárday azt feleli, hogy neki a fiú ellen semmi kifogása sincs, de azért nem adhatja hozzá leányát, mert nem magyar. Lamarine erre el kezd habozni, már majdnem fölfedezi titkát, de mégis hallgat. Csak a vígjáték végén, mikor a király is megengedi, hogy a Lamarineok régi nevüket, a Tengeryt fölvegyék, mondja el, hogy ők magyar nemesek. Ennek a kinyilatkoztatásának azonban azért kellett ilyen későn történnie, mert a mint megtörténik, a darabnak vége van. Érzi ezt az író is, midőn Dárdayval a következő szavakat mondatja: »Édes jó Barátom! egygyetlenegy bizodalmas szavad egészen más történeteket vont volna maga után. Miért? Miért nem szóllottál előbb?« Azonban ha Lamarine bizalmas szava előbb hangzott volna el, nem »egészen más történeteket«, hanem semmi történetet sem vont volna maga után.

Hibás tehát a cselekvénynek bonyolítása is, de hibás a jellemzés is. És a bonyodalom megoldásának a sikerületlensége egyenesen a hibás jellemzésnek a következménye, mert Kisfaludy, akár színműnek akár vígjátéknak tekintjük ezt a »rajzolat«-ot, nem a helyzetekre, hanem a jellemekekre alapította a bonyodalmat. Az olyan jellemekek pedig, a milyeneket Kisfaludy fest, hasonló körülmények között nem komikus, hanem tragikus összeütközést idéznek elő. Az a nagy ellentét, melybe az öreg Dárday a fiatalokkal kerül, az a szigorú kérlelhetetlenség, melylyel minden, nem magyarral való összekelésnek ellenszegül, viszont a fiatalok részén az a heves vágyás egyesülni, ez a teljes megfélekezés minden más körülményről, békés megoldást nem nyerhet. A szenvedélyek annyira föl vannak izgatva, az ellentét annyira kiélesítve, hogy nagy katasztrófától tartunk. A katasztrófa azonban nem következik be, az ellentétek elsimulnak, a vígjáték kettős házassággal végződik.

VI.

A dráma cselekvénye tulajdonképen csak négy személy körül forog, az öreg Dárday és leánya Lóri, Lamarine és fia a kapitány között, a többiek mind mellék-alalakok, kik szemünk előtt járnak-
kelnek, néha tesznek is valamit, de fontosságuk alig van. Mind-

nyájukat két csoportra lehet osztani. Az egyik oldalon vannak a Dárday és Lamarine családok tagjai egytől-egyik becsületes, kiváló emberek, a másikon Dárday vendégei: Földy gróf, Manczi, Völgyi, Dombi stb., mindegyiknek vannak hiába, mind többé kevésbé rosszlelkű. Sőt ez a megkülönböztetés a cselédekre is kiterjed, Dárdayék cselédjei talpig becsületesek, a többieké mind gazember. Mindezen személyeknek nincs úgy megrajzolva a jelleme, amint a drámai jellemektől megköveteljük. Még ha több különböző vonásból is alakul egy-egy személy jelleme, akkor is ezen különböző tulajdonságok összeolvadnak egy állandó, az egész darabon keresztül megmaradó jellemvonásba. De még ez az állandó vonásuk sem egyéni, hanem teljesen általános. A becsületes emberek egyenes szívűek, nagy lelkűek, nemes érzűsek, mint a két Lamarine és Dárday Pál, a lányok jól formáltak, vidámak.

Ez az állítás egyformán vonatkozik Kisfaludy mind a három vígjátékára. Az Elmés övegy jellemeiről ugyan nem is igen beszélhetünk, annyira hiányzik belőlük minden *characteristicus* vonás, de már a Lelkes magyar leány jellemeire teljesen ráillik a fentebb adott leírás. Sőt nemcsak külön-külön minden személynek jelleme alakul egy-egy vonásból, hanem mindegyiket ugyanazon egy érzelm hatja át, ugyanaz a gondolkodásuk módja; ha merészen kívánnánk szólani, azt mondhatnók, hogy a vígjáték személyeinek *character*e egy jellembe olvad össze, amelyben elvész a személyiség minden bélyege és ez a jellem már nem az egyes emberé, hanem magáé a vígjátéké. Liza és atyja, Orday és a mennydörgő generális tulajdonképen egy jellemnek a különböző változatai, melyek egymást kiegészítik, teljessé teszik.

Mégis leghatározottabb közöttük Liza, a főhősnő. Benne, amint fentebb a cselekvény elemzésénél láttuk, Kisfaludy megtestesítette a magyar nőről való eszményét. Tulajdonképen már nem is nő, mert majdnem teljesen meg van fosztva a nőiség minden varázsától, inkább csak hordozója a női alakban azon érzelmeknek, melyek minden magyar szívét eltöltik. Az alak félszégességét már láttuk tárgyalásunk folyamán.

Ami Liza az asszonyok között, ugyanazon szerepet játszsza Dárday a férfiak között. Büszke magyar nemes, a ki bármennyire szereti gyermekeit, az osztálya és nemzete érdekében semmitől sem retten vissza, első és utolsó gondolata a magyar nemesség kiválóságának föntartása, a Dárday ház fényének az emelése. Ebbéli törekvése elvakítja, hogy családja emelkedjék, leányát kész nőül adni az okosan megválasztott kérők bármelyikéhez. Ezt nem számítva, igen kiváló ember, sőt ha Kisfaludy szemével vizsgáljuk jellemét, akkor ez a szigorú ragaszkodás nemesi fölfogásához csak nagyobbá, kiválóbbá teszi. Kisfaludy szemében a magyar nemes a legdicsebb teremtménye a világnak, a kinek kötelessége, hogy ezt a helyzetét megtartsa, hogy nevét semmi fölt ne homályosítsa. És Dárday, a ki gyermekei boldogsága árán is képes

elveihez ragaszkodni, ez a conservatív, merev nemes ideálja a magyar embernek. Minél nagyobb a kísértés, mely őt elveitől el igyekszik tántorítani, annál nagyobb az érdem, hogy Dárday ennek a kísértésnek ellen tud állni. Igen, ő megtenné, hogy leányát bármelyik más kérőjéhez adná, pedig tudja, hogy azok Lamarinehoz nem is hasonlíthatók, tudja, hogy azoknak sok a fogyatkozásuk, míg Lamarinenak csak egy van, az, hogy nem magyar. De ez az egy elég arra, hogy leánya kezét megtagadja tőle s így leányát boldogtalanná tegye.

Ha így Kisfaludy Dárday álláspontjára helyezkedik, akkor a fiatalok fölfogását nem helyeselheti. A ki olyan szigorú nemest dicsőít, mint Dárday, az a szabadelvű, a születés kiváltságaival nem törődő fölfogást nem teheti magáévá. Innen van az, hogy a darab nem úgy végződik amint várnók. Azzal, hogy Kisfaludy a Lamarineokat magyarokká, nemesekké teszi, teljesen vallja Dárday elveit és a fiatalok csak úgy érik el céljukat, hogy az öreg magyarnak teljes igazság szolgáltatik.

Látnivaló, hogy a jellemzés művészi tekintetből elhibázott. A cselekvény nem folyik a jellemekből, a bonyodalom nem alapul rajtuk és a kifejlés teljesen váratlanul, az előzményektől nem is sejthetően következik be.

Azonban ilyen általánosságban még sem ítéltjük el az író jellemalkotó tehetségét. Ha a vezető személyekben a téves aesthetikai fölfogása megbosszulja is magát, a mint kezét nem köti meg a tendentia, a mint a mellék szereplőket kell jellemeznie, sokkal szabadabban mozog, akaratlanul is költőibb jellemeket teremt. Annyi ereje ugyan nincs, hogy egyéneknek fesse őket, honnan is venné az erőt, mikor még öcscsének Károlynak, a ki pedig sokkal nagyobb drámaíró tehetség volt, szintén hiányzik, legalább típusokká tudja őket tenni. A mit Bessenyei teremtett Pontyijában, egy igazi magyar típust, olyan alakot, melynek eredetijét, azaz eredetieit minden olvasója ismerte, az sikerült, legalább részben a Bessenyei mutatta uton haladó Kisfaludynak is. Már a Lelkes magyar leányban találkozzunk egy ilyen alakkal s bár még mint típusról is nagyon általános képet kapunk róla, de határozottan a dráma legigazibb, legrealisabb alakja. Ez Karvay. Nem állíthatnám, hogy az író az életből másolta ezt az alakot, inkább a képzelete teremtette, de mindenesetre lesett el élő alakokról egy-egy vonást és ezekből alkotta meg szerencsés intuitióval ezt a nem nagy eszű, nem mély érzésű férfit, a ki szereti ugyan hazáját, de önmagát is, szereti Lizát, de nem annyira, hogy életét a haza szolgálatában szerelméért kockáztassa tegye. Azonban fél hazafi, nem rossz ember, de nem is valami kiváló: pénzét kész fölálldozni, de életét nem, egy szóval olyan ember, a milyen talán még Kisfaludy idejében is nem egy volt. Van benne elég emberi vonás, nem olyan abszolút tökéletesség, mint a többiek. Jogos az író fölháborodása, mikor Karvayról van szó, de mégis ő az egyetlen alak, a kiben van igazság.

A Dárday házban már nagyobb számmal találhatók föl a típusok, ott van első sorban Földy gróf és Völgyi, a külföldieskedő főurak. Ezt a típust ismerjük már Kisfaludy Károlynak egyik vígjátékából, a Kérőkéből. Amint már fentebb érintettük, a Kérők és a Dárday ház körülbelül egyidőből valók, s ez a körülmény alkalmat nyújt a vígjátékok chronológiájának megállapításához. Bár a Kérők jellemzés tekintetében meghaladják a Dárday házat, azért mégis valószínűbb, hogy a Kérők a korábbi. A kérdést nehéz eldönteni, mert körülbelül egy időben készülnek. Bár nyomtatásban a Kérők 1820-ban, a Dárday ház csak 1825-ben jelent meg, de tudjuk, hogy a Kérők, ha 1819 júniusában nem is volt színrehozható már akkor készen volt és szept. 24-én előadták Pesten okt. 24-én pedig Székes-Fehérvárott.¹ A Dárday ház pedig, mint Kisfaludynak Gaal Györgyhöz írott leveléből értesülünk,² 1820 aug. 28-án már készen volt. Bármilyen szíves volt is a két testvér viszonya, annyira bizalmas természetű — már a távolság miatt — sem lehetett, hogy egymásnak kéziratát olvashatták volna. Így már ez a körülmény is valószínűvé teszi, hogy Sándor a színpadon látta a Kérőket. De van erre bizonyítékunk is. Kisfaludy Sándor 1820 őszén Pesten járt,³ találkozott Károlylyal, akár Pesten, akár Székesfehérvárott láthatta a színházban öcsce darabját, vagy ha esetleg mindkét helyen elkerülte, olvashatta Károlynak már előadott és nyomtatásra szánt vígjátékát. Így 1819 novemberétől a következő év elején írhatta a Dárday házat, annál inkább, mert ezekben az esztendőekben, a mint Gaal Györgynek írja. »... Seitdem die ungrische Schaubühne anfängt Fortschritte zu machen, verwende ich meine von Wirtschafts und Lebenssorgen freye Zeit auf Dramen.«⁴

Mert a két vígjáték között sok a hasonlatosság és tagadhatatlan, hogy ez a hasonlatosság nem a véletlen műve. Az előbb említett típuson kívül megvan mindkettőben a háziúrnak fecsegő, hiú, de alapjában véve nem rossz lelkű néne (Rábodyné és Margit), az egyenes lelkű katona (Kardos és Ferencz káplár) a nyugalmazott generális (Lamarine és Hősváry), meg az inasok is sokban megegyeznek. A föl-fölbuzduló, de azért tevékeny szerepet mégsem játszó erőtelen hős szerelmesek (mind a két vígjátékban *Károly*) választottjaik, az epedő de határozott föllépésre képtelen leányok (Lóri és Máli), sőt még a két erőszakos, de magyar érzésű apa is (Dárday és Baltaffy) egyaránt előkerülnek a két testvér vígjátékaiban.

A főbb személyek jelleme sokkal jobban domborodik ki az idősebb testvér munkájában — nem állítom ezzel azt, hogy mint jellem elfogadhatóbb volna p. Dárday mint Baltaffy, de ennek magyarázata, hogy Károly helyzet-vígjátékot írván, nem fordított

¹ Bánóczi József, Kisfaludy Károly és Munkái I. 235 l. és 239. l.

² K. S. Minden munkái. Kiadja Angyal Dávid VIII. 380. l.

³ Atyjához írt levele 1819 nov. 16-án (Id. kiadás VIII. 363. l.)

⁴ Id. kötet 380. lap.

akkora gondot a jellemzésre. A mellékes szereplők azonban sokkal jobban testesítik meg Kisfaludy Károlynál azt a typust, melynek képét viselik. Leírja őket külsőleg-belsőleg és beszédjük, sőt még tettük is sokkal inkább jellemző reájuk, mint a Dárday ház typusaié. Csak az a három typus sikerült igazán a Dárday házban, melynek eredetiét nem találta meg öccse vígjátékában.¹ Manczi grófkisasszony, Földi gróf huga, Völgyi, a kamarás és Dankó »egy szegény nemes, a világon mindent próbált ember«. Manczi és Völgyi összeillenek, könnyelmű, léha teremtetések, a kik mindent csak a látszatra építenek. Egymást a maguk módja szerint szeretik, de azért össze nem házasodnak, mert nincs ahhoz elég pénzük, hanem azt tervezik, hogy mindegyikük gazdag partiet keres, de azért a viszonyt, a »liaison«-t tovább folytatják. Ebben a két emberben valóban élénken látjuk azt a typust, melyet Kisfaludy elének akar állítani. A főrangúak romlottsága, meglazult erkölcsai, csunya anyagisága kiáltó, de nem bántó színekkel van festve. A drámai forma természetesen útját állja, hogy az író szatiráját teljesen érvényre juttassa, de az az igazság, a mi ez alakokból felénk árad, biztosítja hatásukat. Visszataszító jelenség mind a kettő, különösen együtt, de az életből vannak meritve.

Jó alakot lehetett volna Dankóból csinálni. Typusa azon elszegényedett nemeseknek, a kik fölváltva majd ezen, majd azon nemesi kurián töltik életüket. Műveltségüknél és vidámságuknál fogva senkinek sincsenek terhére, sőt gondoskodnak a társaság mulattatásáról, tehát mindenütt szívesen látott vendégek. Dunántúl nem ismeretlen a nemeseknek ez a faja, de Kisfaludy nem tudta úgy jellemezni, hogy ez az élete, mondhatni foglalkozása kitűnjék. És ha a vígjáték személyeinek felsorolása közben el nem mondaná: ki és mi az illető, akkor Dankót az egész darabon keresztül nem tudnók kiismerni. Így mivel ez a pár sor kellőleg tájékoztat jellemről, és mert az alakot az életből ismerjük, további szereplését érdeklődéssel kísérjük.

A vígjáték sikerületlenségének egyik főoka, hogy ezek a — lérből-húsból való alakok, a kikben elég komikai erő lakik, csak episod-szerepet játszanak, mintegy csak statísták a négy komoly személy mellett. Kisfaludy talán átallotta Dárdayt vagy Lórit komikus színben tüntetni föl s a komikai alapot nem ezekre, hanem a mellékes személyekre helyezte. Hogy volt érzéke a komikum iránt, azt nem lehet tagadni. A kérők, a kik a meghódítandó leány házána ki a másik kisasszonnyal, ki annak szobaleányával kezdenek gyöngéd viszonyt a sötét éjjel oltalma alatt, Dankó, a ki kilési titkukat és egy álom keretében az egész társaságot megkaczagztatja vele, a sok beszédű, kevés vágott-dohányu Rábodyné vagy Lamarine Fanny, a ki pajkos leányosságával sokkal jobban jellemzett alak, mint Lóri: mindegyik beleillik egy vígjáték keretébe.

¹ Ez aesthetikai és pszichológiai érv volna a mellett, hogy Sándor vígjátéka készült előbb.

Komikus helyzetekre csakugyan akadunk is a Dárday házban, hivatkoztunk is rájuk főntebb, de ezek a jelenetek nincsenek közvetlen kapcsolatban a főcselekvénnyel, a kik ilyen viszonyokba kerülnek, azok mindég a ház vendégeiből kerülnek ki és sohasem a Dárday meg Lamarine családok tagjai. Így az episodoknak van néha komikus alapjuk, de mivel a bonyodalom nem rajtuk fordul meg, a cselekvényből hiányzik a komikai alap.

VII.

Ha tehát Kisfaludy Dárday házát, meg a többi vígjátékait mindég a művészeti szempont követelményei szerint tekintjük, akkor Kazinczy elítélő véleménye Kisfaludy drámáiról teljesen jogosnak látszik.¹ Azonban Kisfaludy vígjátékait ilyen magas szempontból tekinteni nem méltányos. Kisfaludy mindég hangoztatta úgy Rusztek apáthoz és másokhoz intézett leveleiben, mint a Magyar játékszín elé írt értekezésében, hogy ő nem tudós és erre a címre nem is vágyik; sőt egyenesen kimondja, hogy ő irtózik a tudós nevezetől. De Kisfaludy nemcsak nem tudós — ami utoljára nem volna olyan nagy baj — hanem nem is művész. Az előbb említett előszóban mondja a már idézett pár szót: »És én veszszek-el, ha írói ingerből csak egy szót is tudnék írni; csupán, mint hazafi cselekszem ezt.« Nyílt beismerése ez annak, hogy Kisfaludy drámáit nem belső ösztönből, nem belső kényszerűségből írta. Nem a lelke hajtotta az írásra, hanem, hogy folytassuk a képet, a szíve és az esze, csak használni akart nemzetének. Mintha ismerte volna *Plato* elméletét a költői művek céljáról, abban a véleményben volt, hogy minden dráma elhibázza célját, ha nem szigorúan *a jól* tartja szem előtt.

A haza java lebegett mindég szeme előtt, s ezt a célzt aestheticai formában, de ethikai tendenciával akarta megvalósítani. Mint a szónok, hatni akart a hallgatókra, az olvasókra, föl akarta rázni egykedvűségükből, tette, vagy legalább is hazafias érzésre akarta buzdítani őket.

Nem csodálhatjuk tehát, ha színműveiben egymást követik a szónoki részletek. Hivatkoztunk főntebb a Lelkes magyar leányra. Itt tánik ki leghatározottabban a költő célja és itt találhatók legnagyobb számmal a valóságos szónoki oratiók. Mennyire elfoglultá tette őt ez a helytelenül választott cél, mennyire félreismerte a dráma lényegét, semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy e szónoklatokat a hősnőjének, Lizának, ajkára adja.

Mindenütt a pathos hangját halljuk, költői dictio helyett szónoki hangot kapunk, s ha szerelemről, a legköltőibb, legegényibb érzelemről beszélnek is, hazafias frázisokat, magyar érzéstől lán-goló szavakat hallunk. A személyek mindent a hazafiság világi-

¹ Kazinczy véleménye azonban csak *Hunyady Jánosra* van alapítva, de ítélete nem változott volna, ha a nemesházi rajzolatokat ismerte volna is.

tásánál néznek, gondolkodásuknak, érzéseiknek, cselekvésüknek alphája és omegája a haza.

Ebben a tulságos hazafiaskodásban szinte üdítőleg hat a Dárday ház egynehány jelenete. Bár az egész vígjáték célzata itt nem ismerhető félre és Kisfaludy csakugyan mint hazafi és nem mint író alkotta meg, de Lóri és Károly, Fanny és Pali dialogusaiban mintegy öntudatlanul megszólal a költő is az íróból, és a hazaszeretet mindent legyőző hatalma helyett a szerelem diadalmaskodó hangjait halljuk. Még a Lelkes magyar leányban a szerelem is csak a hazaszeretet mögé rejtőzve mert megszólalni, itt, ha csak mellékesen is, méltó jogához jut. Ahol nem köti meg ez a tendentia kezét, hol az író fölébe kerekedhetik a hazafinak, ott mindjárt több igazságot tud adni a jellemeknek, több költőiséget a cselekvénynek. Ezért sikerültek annyira az előkelő világból vett típusai, ezért jobban sikerült jellem Karvay mint Orday, Földy mint Pali, Fanny mint Lóri.

Nem akarom evvel azt állítani, hogy Kisfaludy sokkal művészibb vígjátékokat írt volna, ha nem uralkodik lelkén annyira a hazája iránti ragaszkodás, talán egyáltalán nem is írt volna színműveket, de az tagadhatatlan, hogy tévedéseinek forrása nagyrészen elfogultságában keresendő. Nem annyira tehetségében. Hogy a komikum iránt volt hajlama, bizonyítják az idéztem epizodok és alakok, de még jobban a legutóbbi időben fölfedezett rajzai. Karrikaturák ezek, de olyan eredeti fölfogással, olyan finomsággal megrajzolva, hogy jókora érzékre mutatnak a tréfás iránt. Hasonlíthatatlanul jobbak öcscse festményeinél, több bennök az eredetiség, több a művészet. Írói talentumát pedig senki sem vitatja el tőle: csoda lett volna-e, ha ez ügyesség a torzképrajzolásban, ez az érzék a komikum iránt, egyesülve az ő írói tehetségével, a nemesházi rajzolatoknál kiválóbb műveket hozott volna létre?

De Kisfaludy sem rajzoló művész, sem költő — legalább a 10-es évek végén — nem volt első sorban, hanem jó hazafi, hű polgára a hazának, ez akart maradni mindég, még akkor is, mikor mint költő szerepelt, mikor vígjátékot írt. Vígjátékai elé odateszi összefoglaló címül: Magyar nemesházi rajzolatok, kimutatja evvel, hogy vígjátékait első sorban mint a magyar nemesi világot föltüntető szindarabokat kell tekinteni.

Ez pedig nem a véletlen műve, hanem meggyőződésből fakadt, komoly, megfontolt cél volt. Hogy evvel a kérdéssel tudományos szempontból foglalkozott, mutatja az 1824-ben írt előszava a Magyar nemesházi rajzolatokhoz. Ebben az értekezésben, mert egész értekezésé nőtt a keze között, álláspontját pontosan körülvonalozza. »Mikor az ember érzékeny rajzolatokban és vígjátékokban háza' körében állíttatik színre, valóban ismét igen természetes, hogy a Magyar mint más akármely nemzetbeli néző, jobban szereti, sőt méltán meg is kívánja a Nemzetiséget, szóval a' Magyar azt szereti és kívánja színre állítva látni, hogy mintegy tükörben lát-

hassa nemzeti természetének noha árnyékolatjaiban különböző, de egészre nézve vele egygyező valóságában.»

Az az elv, a mi ebben a kijelentésben foglaltatik, helyes. A magyar író műveiben magyar állapotokat rajzoljon, magyar viszonyokat tárgyaljon, hősei magyarok legyenek. Ez a hatásnak már egyik tényezője. Az olvasó vagy néző jobban gyönyörködik az olyan jelenetekben, a melyeket minden vonatkozásukban megért, az olyan alakokban, a kik az ismert világban mozognak. Kisfaludynál azonban ez az elv czéllá lesz, az emberek nem úgy működnek, hogy szavaikból, tetteikből művészi cselekvény fejlődjék — a mint ez nem is volt szándéka — hanem hogy minél föltűnőbbben kimutassák magyarságukat. Magyar embereket fest, hogy lássunk a színpadon is magyarokat, hogy példájukon lelkesüljünk, fölbuzduljunk.

Kisfaludy jelleme magában még nem adja meg a kulcsot ehhez — hogy ne mondjuk — aesthetikai tévedéshez. A nagy hazafiság egyik fontos, de nem egyetlen indító oka, hogy még drámáiban is az ethica cél uralkodik. Egy másik és nem kevésbé fontos tényező az akkori közállapotokban keresendő.

A vígjátékos évek az 1812—1825 absolutikus aera kellő közepére esnek, arra az időre, mikor az országgyűlés nem volt összehíva, a megyegyűlések szava nem hangzott. A gazdasági tönk szélén álló országra Metternich kénye-kedve szerint diktálta rá az ujonczokat és adókat, a vámok oktalan emelésével a kormány vakságában még növelte a nagy pénzhányt s 1815 óta mintha az ég és az anyaföld is elfordult volna Magyarországtól, nyomon érték egymást a természeti csapások és a szűk termékek.

A királyt, az alapjában véve jovialis természetű Ferenczet, a »szent szövetség« kissé elkapatta, másrészt az örökös aggodalom a francia demokratikus és liberális eszmék behatolásától, minden újításnak, minden javításnak az ellenségévé tette: s természetes, hogy ő, ki erre a szóra »constitutio« lázas remegésbe jutott¹ — még ha testi constitutióról volt is szó, csak örömmel irta alá Metternich rendeleteit, melylyel a szabad gondolkodásnak, a vélemény független nyilvánításának útját bevágták. A külföldtől elzárt a vám és a kémkedés, a belföldön minden szabad törekvést elfojtott a censura: az anyagi romlást betetőzte a szellemi süllyedés, a lelki pangás.

A mit a tatárjárás, a török háborúk, a némethódoltság egy fél ezredéven keresztül nem tudott elérni, azt a Ferencz-Metternich féle 20 éves absolutismus elérte: a nemzet eltespedt. Politikai életünk nem volt, a társadalomnak csak korlátai maradtak fenn, s az élet e korlátok között kiveszésnek indult, a városi polgár csapzésekben bor mellett, a falusi gazda birtokára elvonulva, egyedül szántásnak-vetésnek élt, közügyekkel, a haza javával nem törődött,

¹ Horváth Mihály, Magyarország történelme VIII. 486. o.

közel volt a veszedelem, hogy Kolonics bíboros ígéje beteljesül: Magyarország koldussá, azután németté lesz és beolvad a német vagy akkor már osztrák császárságba.

Mert az alkotmánynak legerősebb bástyája, a nemzetnek százados küzdelmeiben védőfala, a magyar nemzetiség is meg volt már támadva. Az utolsó (1812-i) országgyűlés hiába írt föl a magyar nyelv ügyében, a válasz elutasító volt. Ha ez is elvész, ha nyelvünk és vele nemzetiségünk bukik, akkor megszűnt Magyarország lenni. Ekkor a nemzetiség, a magyarság abból a forrásból merített erőt a harcra, mely számára évszázadokon keresztül újra meg újra kínálkozott: az irodalomból. A mit társadalmi, politikai úton el nem lehetett érni, azt megkisérelte irodalmi téren, ha pusztába veszett volna az államférfiak és politikusok szava, visszhangra talált a költőké. Ők rázták föl a nemzetet a kábultságból, ők tarták föl előtte a mult képeit, hogy meggyűljölje jelenét, ők mutatták meg az utat, melyen üdvözölhetünk.

Ott volt az elsők között Kisfaludy Sándor. Nem tartozott a fanatikus hívők közé, kik elkeseredésükben rögtön a legnagyobbat merészelik, a kik, mert nincs mit kockáztatniok, mindent kockára tesznek, nem látott be mélyen az állapotok áldatlanságába, az elnyomott jobbagyság nyomora, egész társadalmi osztályok súlyedése, az alkotmány és önállóság megrendülése, ha nem is hagyta hidegen, de nem háborította föl s a volt fölkelő őrnagynak, a nádor hadsegédének szeme és lelke nem látott be a haza testében mélyen fészkelő fekélyekbe, a nemzetiség pusztulásán nem látott túl. De ezt aztán meglátta élesen. Hazafisága föllázadt a korcs magyarok ellen, példát akart adni az igazi magyar vitézségre, a magyar hazafiságra: megírta Hunyadiját és Bánkját. De a magyar nemcsak a csatatéren nagy, nagy a házanépe körében, nemes az érzése és gondolkodása is. A mint a hadi bátorság dicsőítésére megírta tragédiáit, hogy a magyar nemes kiválóságát mindennapi foglalkozásánál, magasztos gondolkodását, tiszta érzésvilágát az emberi élete egyszerű, a nemzet életéhez viszonyítva kicsinyes köreiben is bemutassa: megírja nemesházi rajzolatait.

Példát akart ezekkel olvasói elé állítani, történetet elmondani, mely nem csak lelkesít, hanem követésre buzdít is.

Hogy miért írta mégis lelkesítő szövegeit drámai alakban? Két oka is van ennek. Érezték abban a korban és kétségbevonhatatlanul indokolt volt ez az érzésük — hogy a játékszín hozzátartozik a nemzetiség ügyéhez.¹ Ha egy nemzet veszni engedi a színpadot és a drámairodalmat, a saját gyöngeségéről, pusztulásáról tesz tanúbizonyságot. Ha talán túlzó is Bayer állítása: »mindaddig nemzet egy nemzet, míg a játékszín meg nem szűnik« annyi mindenesetre igaz, hogy e kettő szorosan össze van forrva. Kisfaludy talán mindenkinél jobban meg volt győződve ezen tétel

¹ Bayer id. m. I. 609.

igazságáról s a hazafiság, mely a színművészet ezen kapcsolatából igen könnyen jutott arra a véleményre, hogy a színműnek hivatása a hazafiság élesztése.¹ De volt egy másik ok is. Az ő idejében még szelvényben hosszában uralkodott Lessing fölfogása, hogy a dráma a költészet legmagasabb ága s az érzelmek kifejezésére a leghatásosabb, legcélravezetőbb eszköz. Ezt hitte és tapasztalta Kisfaludy is, sőt nem magát a drámát, hanem az előadást tartotta a hatás leghivatottabb módjának. Gaalnak írja: »Um den wahren Patriotismus bey uns zu befördern, ist die *Bühne* das allgemeinste und sicherste Mittel.« A színpad tehát az a hely, a honnan a hazafi szavai a legtermékenyebb talajra hullanak: ezért írta ő meg lelkes szövegeit honfitársaihoz vígjátékokban. Aestheticai hatás tekintetében bizonyos, hogy az *eljátszott* színmű nagyobb hatással van az emberre, mint az olvasott, ő azonban ethikai hatásra vágyott: ebben csalódott. De csalódtak vele együtt többen is, mint p. K... ss Endre (Bayer gyanítása szerint Kunoss,) ki a Tudományos Gyűjtemény 1831-i évfolyamában azt az állítást kockáztatja, hogy Zrinyi vagy Hunyady színpadi előadása olyan lelkesedést kelthet, hogy még a nők is fegyvert ragadnának, ha hirtelen hírül hoznák, hogy jön az ellenség.

Mindamellett nem a költői hatásuk teszik becsesekké a rajzolatokat, hanem a magyarságuk. Nem olyan értelemben, mint az írójuk gondolta, nem mint eszköz a hazafiság javítására, hanem mint megnyilatkozása egy, a nemzet korcsosodásán gondolkodó, fölhevülő írónak. Meghat bennünket a jellemekben a magyarság, elismerjük, hogy hősei magyarok, igaz magyarok, és első sorban az az igaz érzés, melyet a személyek szavai és tettei révén az *íróban* megismerünk. És mennyivel erősebb lehetett ez a hatás az író korában. A közönségnek izlése nem igen épült ebben az időben sem az idegen irodalmak kiválóbb termékein — egy páran ha ismerték a világ költészetének remekeit —, sem a jó magyar vígjátékokon, — hiszen legnagyobb részük a színpad számára sebtiben összeüttött vagy fordított darab volt, — másrészt a nemzeti érzés is kizárólagosabb volt, mint most, a nemesség jogai ekkor még nem voltak megcsonkítva; az olvasó közönség legnagyobb része pedig köznemesekből került ki: mi más képet alkothatott magának a 20-as évek magyarja e műről, ki nem keresett egyebet benne, mint a mit találhatott: nemzetiséget és magyar alakokat s nem törődött annyit a művészi szemponttal, mint mi.

Katona József szemrehányásképen mondja ezt 1821-ben, a Tudományos Gyűjteményben. A közönség »morált« s nem »kidolgozást« keres a drámában, s megelégszik, ha szép, jeles mondások vannak benne s tele torokkal hirdetik a hazafiságot. A nagy tettek dicsekedő emlegetése még a drámairodalom fejlődését is megakasztja.

¹ Kisfaludy nem áll elszigetelten evvel a felfogásával. A korabeli írók és theoretikusok majd mind ugyanezt vallották.

Az ilyen közönségnek tetszettek volna Kisfaludy Sándor vígjátékai, sőt még egy elméletíró: N. A. Kiss Sámuel (Tudományos Gyűjtemény 1826) azt ajánlja, hogy a drámaíróknak »a két Kisfaludy szolgáljon világító pharus gyanánt.«

Könnyen fölfogható az is, hogy Kazinczy s hű fegyveres társa Buczy Emil részint általánosabb műveltségénél, részint az idegen költői termékek iránt érzett vonzódásánál fogva nem talált Kisfaludy drámaiban gyönyörűséget. Az ő véleménye a »Hunyady«-n alapult, de kétségtelen, hogy ha később, a vígjátékok megjelenése után, írta volna meg nézetét, ezeket is hasonlóképpen leszólták volna.¹ Kazinczy nem volt — mint költő és műbíró — kizárólagosan magyar, volt benne sok nemzetközi elem, és mert élénk érzeke volt az idegen nemzetek és irodalmak kiválóságai iránt, természetes tehát, hogy az orthologiához húzó Kisfaludy drámáit, melyek mereven megtagadtak minden elismerést attól, a mi külföldi s csak a magyarságot tartották egyedül üdvözítőnek, nem tartotta valami sokra. Annál kevésbbé, mert érezte, hogy a drámának nem végső célja a magyarság s ez magában még nem teszi a költői művet művészivé. De hát ez a férfi Kazinczy volt, a nemesség legnagyobb része pedig olyanokból állott, a milyen embereket Kisfaludy festett s a kiknek a rajzolatok már azért is tetszettek, mert a személyek lelke rokon volt az övéekkel.

Igy kétségbevonhatatlan Kisfaludynak az érdeme, hogy maga lelkéből be tudta vinni a hazafias érzést vígjátékaiba is, s tehetségének éppen avval az oldalával hatott, ha nem is abban a formában, a mint gondolta, a melyet maga is legkiválóbbnak tartott: erős magyar érzésével.

Ugyanebből az érzésből, hazafiságából folyik egy másik érdeme is. Magyar viszonyokat, magyar állapotokat rajzolni: ez a törekvése. Mivel pedig testestül-lelekestül magyar, honfitársai körében él, volt alkalma tapasztalni a magyar életet, hiszen csak azt az életet kellett megfigyelnie, a melyben szülei körében élt. De később is, bármerre nézett, mindenütt magyar nemesi életet látott, mert magyar vidéken élt. A mit Kisfaludy ezekben a magyar nemesi házakban tapasztalt, megfigyelt, azt le is tudta írni. Sőt többet is tett, különösen a Dárday házbán, de a Lelkes magyar lányban is. Vígjátékának egész cselekvényét be tudta illeszteni abba az életbe, a melyet megfigyelt, az a világ, a melyben szereplői mozognak, teljesen az életből van rajzolva. Személyei magyar nemesek, olyanok, a milyeneknek látta őket családjuk körében, vendégeskedés alkalmával. Igaz, hogy az életnek csak egynehány mozzanata iránt volt érzeke: a magyar nemeset mindég csak az elégedett pillanataiban, szíves barátai és lelkesedő honfitársai között mutatta be. A komor, a jelen nyomorúságain kesergő nemes nem volt

¹ Ezt sejtette Kisfaludy is, innen magyarázható az említett előszó első szakasza, melyben a Hunyady bírálójával polemizál.

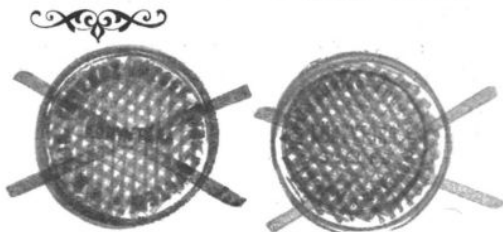
Kisfaludy eszményképe, optimismusában nem szeretett a szomorú képekkel foglalkozni, de meg azt hitte, hogy célját sikeresebben éri el, ha a boldog magyar nemzetet állítja kortársai elé. Míg a Bánk bán költője ugyanezekben az években Tiborcz alakjába beleöntötte mindazt a keservet, a mit a jelen kétségbeesett helyzetben érezhetett, Kisfaludy fölfogta a boldogságnak azt a kis sugarát, a mi az áldatlan társadalmi viszonyok között világított, az egyedüli halavány fényt a sötét éjszakában, és nagyító lencsén keresztül rávetette arra a világra, a miben hősei fölléptek. A hazafiúi lelkesedésnek ez a sugara még ebben a korban sem veszett ki, ehhez fordult, ezt dicsőítette. És mikor tündöklék ez legtisztábban? Mikor a magyar barátai között van, mikor a rokonérzelmű lelkek egymásra találhatnak.

Innen érthetjük meg a Lelkes magyar lány élénk jeleneteit, mikor mindenkit a harci vágy tart fogva, innen a Dárday háznak barátságos családi jeleneteit.

Gondoljunk csak az első jelenetre, mellyel a darab megindul: Lamarine generális és szolgája, Kardos, a kerti lugasban délelőtti pipájukat szivják. Ugyanaz a »nobile otium« ez, a mit Kisfaludy az előszavában is annyira kiemelt, a melynél »gyeniálisabb restség« szerinte nem gondolható. De bármelyik jelenetét tekintsük is darabjainak, mindegyik az életből, a magyar életből van merítve. Nemcsak a külső életet ismerjük meg, hanem élénk tárul a magyar nemes gondolkodásának a módja, fölfogása, egész lelki világa — bizonyos körülmények, határozott viszonyok között. A mint Dárday lelki világában igen sok van magának az írónak lelkéből, úgy a többi szereplő érzései is az életből, élő emberekből vannak elvonva. Hogy ez az »elvonás« egyoldalú, hogy csak bizonyos vonásokat lát meg és rajzol az író, tagadhatatlan, de menthető.

Reánk nézve tehát, a kik egy későbbi kornak szülöttjei vagyunk, a kik oly korban élünk, a melyben már a Kisfaludy rajzolta állapotok letűntek, ezen vígjáték, valamint többi drámái Kisfaludynak érdekesek műveltségtörténeti szempontból, egy régi, elmúlt kort tüntetnek szemünk elé, ma már szokatlan eszméket, törekvéseket hangoztatnak. Ha engedünk a subjectivismusnak, többé-kevésbé elfogadjuk a költő álláspontját és megértjük azt a nagy nemzeti érzést, a melyben e mű fakadt, azt a mindent átható, semmi más követelménnyel nem törődő hazafiságot, melynek lüktetését a vígjáték minden sorában érezzük, tisztelettel kell tekintenünk e vígjátékok szerzőjére; és ha meggondoljuk, mily találó rajzát adta a nemességnek, főképen a »nemesházi rajzolatok«-ban, akkor az érdem elismerését sem tagadhatjuk meg Kisfaludy Sándortól.

DR. CSÁSZÁR ELEMÉR.

CSOKONAI »DOROTTYA«-JA S POPE »FÜRT RABLÁS«-A.

Csokonai Petőfi előtt legnépszerűbb költőnk volt, ismert és szeretett a társadalom minden osztályában. Akármilyen módon érte volna is el ezt, már maga e tény felhívja figyelmünket, gondolkodásra, vizsgálódásra kényszerít. De mentől behatóbban foglalkozik vele az irodalomtörténet és széptani kritika, annál inkább meg kell győződnie, hogy a költő nagy népszerűségét nem külső okok, véletlen körülmények eredményezték, hanem igazi tehetsége, eredetisége.

Ily szellemnél kétszeres fontosságu az utánzás vagy hirneves minták követésének kérdése. Általánosan el van ismervé, hogy Csokonainak egyik legjobb műve »Dorottya« című furcsa eposza. Az, hogy alapeszméje Pope »Fürtrablás«-ából van kölcsönözve, már egészen közkeletűvé vált, a nélkül, hogy komolyan fejtegette volna valaki: volt-e Pope csakugyan hatással Csokonaira s ha igen, mennyiben?

Hogy Csokonai Popet s különösen ennek »Fürtrablás«-át ismerte és szerette, az bizonyos. A furcsa eposzról szólva, felemlíti, hogy maga is lefordította francia folyó beszédből »Az elragadtatott hajfűrtöt« s azt mondja róla: nincs ehhez hasonló a komikus világban, ha saját ítéletemet magyarán kimondanom szabad; nem bánt az sem szemérmetességet, sem vallást, sem nemzetet, vagy akármit is, a mi szentnek tartatik, mégis tele van tréfával, csipősséggel és furcsasággal, melyet első nevelésű dámák előtt is, a podagrás dogmatikus muzeumában is felbátorkodom olvasni.

Nézzük hát, hogy ezt az általa ismert s kiválóan szeretett költeményt mintául vette-e, »Dorottya«-jában követte-e?

Lássuk mindenképp előtt röviden, a két költemény tartalmát.

A »Dorottya« rövid tartalma ez: Carnevál körútra indulván a Dunántúl, Somogyba érkezik s a megyebeli urak és hölgyek fényes kísérete mellett bevonul Kaposvárra a hercegi kastélyba. Pompás ebéd után felköszönti az új menyecskéket s int Hymennek, hogy hozza elé a matrikulát. Számba veszi a férjhez menteket s a pártában maradtakat, az előbbieket neve elé vörös keresztet huzván. E nyilvános eljárás miatt igen megszegyellik magukat a vén

leányok, s különösen Dorottya s nagy haragra gyúlnak. Ebéd után vidám táncz kezdődik, mely után este, míg az asztalt megterítik s az ételeket felhozzák, társasjátékokhoz fognak. Ez alkalommal a vén leányoknak sok keserű pilullát kell lenyelni s fokozódik szégyenök és haragjuk. Észreveszi a dolgot Eris, kap az alkalmon s Dorottya tányérán egy fánkká változik. Dorottya megéjszi s haragja a legmagasabb fokra hág. Vacsora után egy oldal-szobába vonul s bosszú-tervet főz ki. A teremben azalatt tovább foly a táncz.

Dorottya kész tervvel kimegy. Először helyes taktikával az agg szűzeket hívja be s közli velök tervét. Bennök hű szövetségesekre találván, megindul a toborzás az özvegyek, ifjú lányok, az egész női közönség közt. Eris segítségével csakugyan együtt vannak közös akarattal. Követséget küldenek a férfiakhoz azon kijelentéssel, hogy adják ki Carnevált és a matrikulát s a nőtlenek kövessék meg a hölgyeket; különben készüljenek a háborura. A férfiak nem fogadván el a feltételeket, sőt kinevetvén a követiséget, a hölgyek közt megkezdődik a seregszervezés, aztán jön a nagy harcz. A nők sajátos fegyvereikkel már-már győznek, mikor Opornak, a férfiak vezérének, csele felforgatja az egész női tábor; a divánt, melyen ülve Dorottya vezénylett, az azt vivő szűzek lecsapják s keze-lába kitörik marsal Dorottyának. A tábor elvonul, Dorottya haldoklik, végrendeletet irat. De Rebeka vezénylete alatt egy hölgycsapat még a harctéren maradván, imé, hozzák Carnevált és Hymen s a kézre kerített matrikulát. Dorottya új erőt nyer, talpra áll. A matrikulát megégetik, Carnevált elítélik. De nem hajtathatják végre az ítéletet, mert az alatt a cselédség közt támadt veszekedés következtében tűz támad, nagy zavar keletkezik, mialatt Carnevált megszökik. Elmulván a baj, lecsillapodván a zaj, már-már helyre áll a békesség. De megjelenik Fáma s elbeszéli, hogy Carneválra a rövid farsangért mindenfelé szörnyen haragusznak. Feléled az alvófélben levő harag, de az újabb csatát másnapra hagyják. De hajnalban megjelenik Vénus, csillapító beszédet tart s megígéri, hogy a hajdonokat a jövő farsangban férjhez adja. Vele vannak a Gratiák, ezek mindeniket megszépítik s fiatallá varázsolják. Ámor meg szíven lövi Oport s a szép ifjú leánynya vált Dorottyát, kik egymáséi lesznek.

A »Fürt rablás« (The rape of the Lock) rövid tartalma meg ez: Belinda a szokottnál hosszasan alszik. Reggeli álmában megjelenik előtte Ariel sylph egy szép ifjú képében. Felmagasztalja Belinda bájait, de egyszersmind figyelmezteti, hogy valami veszély fenyegeti; hogy mi maga sem tudja; óvakodjék hát, különösen a férfiaktól. Erre mopszlija ugatása felébreszti. Aztán szobalánya segítségével felöltözködik; tükör előtt próbálja a leghódítóbb mozdulatokat. Nem sokára szép ifjak társulatában hajóra ül a Themsén, hol a bámulat köztárgya. Különösen bájoló szép nyakára omló két fekete hajfürtje. Egy fiatal báró ellenállhatatlan vágyat érez már

régebb idő óta e hajfürtök birtokába juthatni. Megelőző nap áldozatot is nyújt Vénusnak, kogy terve kivitelére segítse. Ariel aggódik s a hajó árboczára összegyűjti szellemeit. Oltalmokba ajánlja Belindát s azok fürtjein, miederén stb. elhelyezkednek. Nemsokára a Themse partján kiszállanak; előbb fecsegnek, aztán kártyázáshoz fognak. Belinda folyvást nyer. Aztán kávézni kezdenek. A báró alkalmasnak találja az időt terve kivitelére. Clarissa egy ollót hoz neki s hiú kísérlete után végre sikerül vele Belinda egyik fürtjét levágni. Belinda felretten, a báró ujjong diadalában, Ariel a szellemekkel eltűnik. De jön Umbriel, a gonosz szellem. A Spleen-hez megy s kéri, hogy növelje Belinda dühét. Az, bár kedvetlenül enged kérésének s egy tömlőt ad Umbrielnek, melyben a női tüdők ereje, affektálás, sohaj, pattogó nyelvek ereje van bezárva. Aztán egy kis üveget megtölt irtózáttal, könnyekkel, ájúlással, panaszos sajnálkozással. Umbriel a hölgyek felett kibocsátja a tömlő és üveg tartalmát. A haragvó Belinda sir Plumet felszólítja, hogy hozza vissza fürtjét, de a báró hallani sem akar róla. Belinda új panaszára, jajongására sok hölgyarcz megnedvesül. Thalestris is megkísérti vissza kapni a fürtöt, de neki sem sikerül.

Mire Clarisse azt ajánlja, hogy legjobb lesz belenyugodni a dologba s tréfára venni az egészet. Ez a beszéd senkinek sem tetszik. Belinda felugrik s csatára tüzeli a hölgyeket. Megkezdődik a harcz, melyben Belinda legyőzi a bárót. De a hajfürtöt nem kapják sehol, mert a sylphek felvitték a holdba. E megdicsőítésbe Belinda aztán bele nyugszik.

A hasonlatosság tehát, hacsak nem akarjuk ott kezdeni, hogy mindakettő furcsa eposz, abban áll, hogy mindakettőben a fő hős egy nő, a ki hiúságában megsértetvén, hölgytársait harczra vezeti a férfiak ellen s rajtok felsőbb hatalmak segítségével győzelmet nyer.

De e két nő igen különbözik egymástól, Dorottya egy fonyadt arczú, képzelgő vén banya, a társaságok csúfja. A költő mindjárt a Kaposvárra való bevonulásakor így mutatja be:

— — — — egy öreg kisasszony,
Ki méltó, hogy reá örök pártá asszon;
Mert úgy is már akkor viselt aggkoszorút,
Hogy a burkus kezdte a másik háborút.
Még sem olthatta meg annyi sok esztendő,
Bár — már hatvanötöd-fűre lesz menendő,
Most is a legényért mindjárt kardra kelne,
Csak vén oldalához dörgölő fát lelne.
Pedig már felszántott tisztes orczájának
A bőréen lúdgégét könnyen csinálnának.
Úgy pislog bé hullott szeme két tájéka,
Mint a kocsonyába fagyott varas béka.
A vénség béverte púderrel hajait,
Kitördelte kettőn kívül a fogait:

Úgy hogy, ha bélottyant ajakit kifejti,
 A hamut *mamu*-nak, a szösz-t pöszt-nek ejti.
 Akár nézz elasztott bőr és csont karjára,
 Akár két irhával bévont rakonczára,
 Lohadt mellyén csomó ruhák tekergetnek,
 Melyek közt elhervadt csecsei fityegnek:
 Mint két darab vaczkor a sűrű levélben
 A mely alatt fonnyadt egész ősszel, s télben:
 Vagy mint midőn az ért uborkát leveszik
 S a napon megaszván, a kócz közé teszik.
 Egyszóval nincsen már benne semmi épség,
 Már elfelejtette nevét is a szépség:
 Mégis lám, a kinek kén litániázni,
 Itt mér a farsanglók között botorkázni.

Mikor meg Carneval felolvassa a matrikulából a férjhez mentek s pártában maradtak neveit:

Látta, hogy Dorottya s a kik már vénescskék,
 Dohognak magukban, hogy ők nem menyecskék -
 Egy-két fogacskájok csikorog szájokba',
 A vénség ránczait szedik több ránczokba;
 S mint a világaunt és megszáradt avar,
 Melyet a homályos déli szél felkavar,
 Mindenik úgy susog és morog magában
 Elélt idejének kelletlen voltában.

Megkezdődvén a táncz, Bordács tréfából felkéri Dorottyát:

Nem kellett hosszasan húzni ám ökemét;
 Felszedi a székről elpettyüdt tetemét,
 Ürög-forog, tipeg, lóbálja a kóczot,
 Melyből görcs farának csinált vala póczot.
 Bordács s az egész nép a fejét lesüti,
 Nevettében majd a guta meg nem üti.
 Így tánczol a tátos banyák paszitjába'
 Varázsló pemetjén a vasorrú bába.

A társas-játékok közben pedig Ecse mondja bajusz alól róla:

Megvette a hideg már benne az ikrát.
 Vén üszög a madám, nem vethet már szikrát.
 Csak lássák az urak! a jó lélek mit vár,
 Ha a banyaposz is virítani akar már?

Később aztán, hogy Eris haragra tüzelte, így monologizál Dorottya:

Egek! már én tehát csak azért születtem
 Hogy férfi soha se feküdjék mellettem?
 Miért juttattatok hatvan esztendőre,
 Ha szert nem tehetek egy rossz főkörtőre?

Vártam, sokat vártam, azt nem mondhatjátok;
Várasom bérét hát mért meg nem adjátok?
Mindég jó hiszemben ültem az adventet,
Hogy tán tesz egy kérő nálam komplementet;
A farsangot mindig töltöttem vígsággal,
Hogy tán nem gyötörtök többé a lányssággal:
Mit ért? nem is véltem s már itt volt húshagyó.
Húshagyó, húshagyó, engem itthon hagyó!
Mivel érdemeltem? egek! ugyan mivel?
Lám lett volna mivel, csak lett volna kivel.
Sem pénzét, sem eszét én nem néztem volna,
Sem szemét, sem képét; csak férfi lett volna.
Mondtam, hogy akárki legyen, hozzá megyek,
Kezet csapok vele; csak leány ne legyenek.
Boldogabb férfiú nem lett volna, mint ő.
Urrá tette volna ötöt egy főköttő.
Hordtam volna mindég saját tenyeremen,
Csak könyörült volna pártát unt fejemen.
De hiába! mégis egy sem jött észére:
Be bolond volt, a ki engem meg nem kére!
Akárkinek tárva volt szivem birtoka;
Az ég, a föld tudja, én nem vagyok oka,
Sokszor végig néztem ezt a világot már:
A legény előttem úton-útfélen jár,
A férfi meg annyi, mint az asszony, látom,
Mért nem jut hát köztök nékem egy sajátom?
Mért kell nékem ilyen bőségben szűkülni,
S szomjan a kád vizben Tantaluszként ülni?
Mért alkotott az ég asszonynak engemet?
Vagy hát mért teremtet férfiúi nemet?
Ha asszony nem volnék, vagy férfi nem volna,
Édes boldogságom ürmöt nem kóstolna,
De ime aggságban emészttem napjaim,
Az idővel együtt terjednek kínjaim,
Komor magánosság fonnyasztja éltemet
S még hajadon fővel eltemet engemet.
Hogy nyújtóztatnak ki, hogy megyek pártába,
Oh, majd a szenteknek paradicsomába?
Oh szégyenletemben meg kell hálnom ott is,
Mikor vén lánynak mond egy hitvány halott is.
Holott imé most is e kis társaságba
Annyiszor keverik az embert csúfságba.
A nélkül nem esett egy táncz vagy egy játék,
Hogy illetlen dolgot vagy mocskot nem láték.
Hát már, hát így kell-e nékem holtig élnem?
Hogy szerelem helyett csúfot kell remélnem?
Nem! nem! Vagy azokon bosszut fogok állni,

A kik oly vastagon mertek volt tréfálni;
 Vagy azt megmutatom, hogy idős létemre,
 Erővel is ifjat keritek kezemre.
 És így tán — oh megállj! csendesedjél szegény.
 Te csak egy leány vagy, de hány ott a legény?
 Mit gondolsz Dorottya? jobb, magad meghúzod,
 Vén vagy, a meghűlt bőrt már hiába nyúzod.
 Mit érne harcolnod? férjt azzal nem kapnál.
 De ám ha kapnál is s véle kezét csapnál,
 Mit tenne a kurta kis gyönyörűséged,
 Midőn a halál is kandidált már téged?
 Mit próbálsz, mit kezdesz, belőle mi hasznod?
 Úgy is leány fővel kell néked megasznod?
 Ám lássad. — Hát mégis? — nem lehet, fussatok!
 Fussatok elmémből gyáva gondolatok!
 Bosszút kell állanom!

Később meg a haragos Dorottyról azt mondja a költő:

Most egyszer lehetett látni valahára,
 Hogy ő piros szint is vehetett magára;
 De az ő pirossa hamar elenyészett,
 Pirja kékké, kékje hamar sárgává lett.

Épen oly jellemző Dorottyára nézve testamentuma:

Elsőben is hagyok kétezer szuverént
 A bécsi bolondok házának a szerént
 Hogy fundusok legyen az olyan szüzeknek,
 Kik kosarat adván magok kérőjőknek,
 Mint szokott, örökös pártában sültének:
 Ezek a bolondok házában éljenek!
 Másodszor testálok a szülők házára
 Kilenczezer tallért, az olyak számára,
 A kik csunyák lévén, vőlegényt nem kapnak
 S természeti tűzők miatt fere csapnak.
 Harmadszor keresett jószágomnak felén
 Egy jó fundációt állítok Pentelén,
 Melyből esztendőnként megtartván a számát,
 Férjhez kiadjanak tizenkét vén dámát.
 Felén egy Vestális templom építtessék,
 Melyben húsz vén szűznek lakás rendeltessék,
 De úgy, hogy mindnyája járjon főköttővel,
 Mert igen éktelen jární leányfővel.

— — — — —
 De a buffánomat mégis Orsolyának,
 A két mopszot pedig adja ki¹ Mártának.

¹ T. i. a költő, a kinek D. egyéb ingó és ingatlan vagyonát hagyta.

Végre a széjjeltört divánnak fájából
 S vőlegényt nem ismert nyoszolyám aljából
 Egy castrum doloris készüljön számomra.
 De nevem ne messék kőbe a siromra;
 Netán az utazók, kik ott szájonganak,
 Még holtom után is lánynak csúfoljanak.
 Testem pedig a két pázsimhoz temessék
 S legalább porom is férfi porhoz essék.

Az egész Dorottya egy drasztikus vonásokkal rajzolt torzkép,
 férfiak után bolonduló, minden áron férjhez menni akaró vén banya.
 Mily egészen más Belinda! a ragyogó szépségű ifjú lány, a társaságok bálványa, ki mindenkit elbűvöl.

A költő mindjárt így mutatja be a még ágyban szendergőt:

Fehér függönyön át félénk sugár tör be,
 Nyilik szeme s a nap homályosul tőle.

Áriel, az óvatosságra intő jó szellem, meg így szólítja meg:

Oh halandók legszebbike!

Felkelvén, öltözködéshez fog:

Pipereasztala im, ott áll feltárva,
 Mystikus rendbe' rajt' a sok ezüst váza.
 Fehér ruhát ölt fel, szép haját kibontja,
 Pipere-istennek áldozatát hozza.
 Égi arcz sugárzik tüköréből vissza,
 Szemeit szüntelen reá irányítja.
 S mint alsóbb papné az oltár oldalánál,
 Szepegve mellette szobalánya ott áll.
 Megszámlálhatatlan kincs van itt feltárva,
 A világ sokféle gazdag adománya,
 Bele kezd ügyesen Betty a munkába,
 Csillámló kösöntyüt adván asszonyára.
 E szekrény India fényes gyöngyét rejt,
 Illatát amabból arab föld terjeszti.
 Az elefánt csont és kagyló egyesülnek,
 Diszt kölcsönözni a tarka hajfésűnek,
 Itt halom: gombostű fényes sorba csillog,
 Ott puff, púder, flastrom, biblia, billet-doux-k.
 Felveszi a szépség romboló fegyverit
 Pillanat alatt e varázs-szerekből itt.
 Mosolyt vesz ajkára, ragyog teljes bája,
 Ragyog arcza egész bűvölő varázsa.
 Lassanként szende pír lopózkodik rája
 S sovárabban gyúl fel két szeme világa.
 Fürge sylphek körül fogják kedvenczőket?
 Ez fejkét, amaz haját szedi rendbe
 S köntöse redőt simítják ki rendre.

Teljes szépségét pedig akkor írja le igazán, mikor a kiránduló társaság a Themse partján kiszáll:

Bibor özönéből nagyobb dicsőséggel
A nap az étherbe nem emelkedék fel,
Mint a hogy fényének ez a versenytársa
Temze ezüst ölén tova hajókáza.
Szép lányok, szép ifjak körüle tolongnak,
Szemeik egyedül ő rája tapadnak,
Fehér keblén fényes kis kereszt csillámlik,
Hűtlenül egy zsidó is megcsókolná itt.
Vidor tekintete, vidor kedély jele,
Oly eleven maga, mint a minő szeme.
Senkinek se kedvez, mosolyg mindenikre,
Udvarlót visszatart, de nem sért senkit se.
Miként a fényes nap, szemének sugára
Mindenkire ragyog, egyaránt sugárzva,
Könnyedségében nincs hívság, bájosága
Elrejtí hibáit, ha tán lelsz hibára.
Ha egy női hibát fedeznél föl benne,
Arczára tekintesz s minden elfeledve.
S e nymphának két fürt ferfi-megrontásra
Gyűrűkben omol le kecsesen vállára,
Fényes karikákban betakarja szépen,
Bársony sima nyakát jó egyetértésben.
Rabszolgáit ide köti a szerelem.
Kemény szívek nyögnek gyöngéd bilincseken.
Hajtőrbe kerülnek a szegény madarak
Hajfonalon függő horogra a halak,
A büszke férfit is szép haj ejti törbe,
Egy szép hajfürt vonja őket is e körbe'.

Mikor a költő Belinda haragját írja is le, egészen más képeket használ, mint Csokonai Dorottyához:

Sem ifju király, kit elfognak a csatán,
Sem fitymálódó szűz bájai virultán,
Sem heves szerető, tova szállván üdve,
Sem idegen lady, a csóktól elűtve,
Sem marczona zsarnok, a ki nagy bosszút áll,
Sem Cynthia, hogyha mantilja rosszul áll,
Nem érez ily bosszút, dühöt, kétség'b'esést.
Mint te szomorú szűz, elrablott fürtödért.

Belinda panasza is egészen másként hangzik:

Boldogtalan leány!
Hát azért viseltél a fésűre, tűre
Oly állandó gondot és a hajkenőre?

Hát azért csavartad fürteid papírra,
 Hogy kinzó vasad oszt' szépen bodorítsa?
 Ezért szoritottad gyöngre főd hálóba,
 Ólom-pálczikákkal fürteid betolva?
 Fürtömmel a rabló kérkedik, Istenek!
 Melyet ifjak, szűzek csak irigyeltek?!
 Jó hirnevünk tiltja! melyért nyugalomról,
 Örömről, éreynről lemond nemünk olykor.
 Úgy tetszik, már látok könnyeket eredni,
 Hallok már iszonyú dolgokról rebegni;
 Úgy látszik, leány, már elvesztet hiedet
 S becsületed a sok susogásba vezett.
 Boldogtalan, hied, oh jaj hogyan véded?
 Tán az alávalót barátoddá tészed?!
 Ez leszen bár ára, ez becstelen ára,
 Kitéve sok vizsga szem bírálatára?
 Oh még emelje a gyémánt gyűrű fénye
 Azt a rabló kezét öröktartó fényre?
 Vagy chaossá omlik föld, levegő, tenger,
 S férfi, majom, öleb, papagály vesszen el!

Vagy alább:

Örökre átkozott legyen az az óra,
 Mely legszebb, legkedvesbb fürtöm elrabolta!
 Boldog, oh tizszer is boldog lettem volna,
 Ha szemeim Hamptont soh' se látták volna,
 De nem én vagyok az első csalódott lány,
 A kit behálóztak, csalfán udvarolván.
 Inkább csodálatlan maradtam voln' árván,
 Magános szigeten, messze éjszak táján,
 Hol szekér még útát nem taposott soha,
 Ombre-t nem tanulnak, nincs izletes thea!
 Halandó szemektől bájaím elrejtve,
 Rózsaként nyilottam s hervadtam voln' csendbe'.
 Mi késztetett ifjú lordokkal hajózni?
 Oh maradtam volna otthon imádkozni!
 Reggeli omenek, ah csak most értelek!
 Reszkető kezemből háromszor kiesett
 A púderes doboz, s a chinai váza
 Mig Poll,¹ öleb néma, inogott magába'.
 Figyelmeztetett a sylph is nagy csapásra
 Mystikus álomban; nem is vettem számba.
 Im szegény fürtömnek csekély maradéka!
 Magam tépem el, mit meghagyott a czéda,
 Fekete csigákban mely oda omolva,

¹ Belinda papagályának neve.

Új szépséget hozott hófehér nyakamra.
 A testvér fürt búsong magánosan, ime,
 Rája is szégyent hoz társának végzete.
 Bodorítlan csüng le, az ollót kívánja,
 A gonosz kezét, im, hívja új próbára.
 Miért is nem vágtaal mást le, mely kegyetlen,
 Kevésbbé látszik, vagy bármely mást, csak ezt nem?

A mellett, hogy ily különböző a két nő külső megjelenése, különböző bennök az a női hiba is, mely a katasztrófát előidézi. Mindakettő tipikus alak ugyan, de Dorottya rút, vén leány, ki szerelmet kerget, férjet vadász; Belinda szép ifjú hölgy, a ki maga is igen jól tudja, hogy szép. Szépségére hiú, hiú különösen két hajfürtjére, melyet annyian bámulnak. S mikor ettől illetlen módon megfosztják, szépsége egy részétől érzi magát megfosztva. Meg van sértve hiúságában. Dorottya vén szerelmes, Belinda hiú szép.

A megsértett nő mindakét költeményben harczra vezeti társait a férfiak ellen. Ebben van a két költemény közt legnagyobb hasonlatosság. Mindakét helyütt kis nevetséges okból nevetséges csetepaté keletkezik, melyet a költő, mint valami fontos, nagy harczot ír le, torzítva, messze elhagyva a szigorú valósínűséget.

A harcz eszméjét kétségen kívül Pope-tól vette Csokonai, de nemcsak önállósággal vitte ki, hanem értékesebbé tette, mesterét tulszárnyalta.

A *Fürtrablás*-ban e harcz csak mintegy odavetett kis epizód-ként van tárgyalva röviden. Az öt ének 794 sorból áll, melyekből 73 esik a harczra. Más részletek, melyek kevésbbé fontosak s melyek tulajdonképen csak előzmények volnának e főrészhöz, nem csak versenyeznek evvel terjedelemben, hanem szélesebbek, így pl. Ariel jóslatos, óvatosságra intő beszéde Belindához (I.) 88 sorból áll, Ariel beszéde a szellemekhez (II.), kiknek gondjaira bizza Belindát 63 sor, a kártyázás leírása (III), 78 sor, Umbriel mesterkedései (IV.), 84 sort foglalnak el, sőt Belinda öltözködésének leírása is 27 sor. A csata csak oly részlete a költeménynek mint akármely másik. Nem is tervszerűleg történik, hanem véletlenül, egy ötletből támad. Belinda folyvást csak panaszol, jajong, egészen passiv természetű. Mikor a kárörvendő Clarissa figyelmezteti, hogy legtanácsosabb semmibe sem venni a dolgot, akkor ragadja meg hirtelen egy gondolat: fegyvert kezembe! Pár sorban (59) le van írva, hogy nagy harcz keletkezik, Belinda a báróra rohan s legyőzi. Közben a részletek 14 sorba vannak beszorítva.

Thalestris áttekintést nyer az ellenségén, szép szemeiből a halál villámlik; lever egy »szép szellem«-et meg egy szájátátit, amaz versekben, ez metaphorában hal meg. Kegyetlen! ah, eleven halállal kell kimulnom! Kiált Dapperwit s vége van neki. Miért oly öldöklő szemed? zengi Sir Fopling s székéről lehanyatlik; Maeander árjának sásai közt így haldoklik az éneklő hatyú. S a mint

merészen Plume úr Clarissát sarokba szorítja, levágja őt egy mogorva tekintettel Chloe. De a mint az szétterül, Chloe rámosolyog s e mosoly ismét életre kelti. A harcz részleteit evvel szóról szóra elmondtam.

Egészen másképp van a dolog Csokonainál. Csokonai érezte, hogy a csatára fő gondot kell fordítani, mert a komikum itt tetőzik s a komoly eposzokat itt lehet leginkább parodizálni, ezáltal válhatik különösen a költemény igazi furcsa eposzszá. S ez neki valóban mesterien sikerült. Dorottyá, mikor csordultig telik a keserűség pohara, félrevonul. Végig jártatja eszét a multakon, hogy mintegy okadatolja maga előtt későbbi cselekvését. De nem csak panaszol, mindjárt tervet készít. Ezt is jól meghányja veti. S mikor megállapodásra jut, áldozatot nyújt az Istenőnek, hogy segítse a nagy munkában. Csak most megyen tovább, de hadvezéri óvatossággal. Tervét előbb csupán két banyával közli, Adelgundával és Orsolyával, a ki a költő szerint szintén csak olyan elcsiszolt korcsolya s csak annyival különb mamzel Dorottyánál, hogy asszony s ötször volt Hymen oltáránál; de abban ő rajta sem vág ki Dorottyá, hogy néki is tetszik Ádám állapotja. Tudja, hogy ezek leginkább átérzik velök is közös baját. Most megkezdődik a toborzás. Mikor mind együtt vannak, követséget küldenek a férfiakhoz, melynek szónoka Rebeka, kinek ősz a haja, görbe a dereka, ki hajdan magának, most pedig másoknak, sok próbán által ment kerítője soknak; ékesen szólóbb ő mint akármely kofa, meg is van edződve orcáján a pofa. Mikor követelésöket a férfiak visszautasítják, hozzá kezdenek a sereg-szervezéshez. A költő a nagy eposzok párodijára kitűnően dolgozta ki ezt a részletet. A legaggottabb lányok Adelgunda komandója alatt képezik a derék sereget, a fiatal szűzek felkötött szalupban Magdaléna és Márta vezetése alatt, a jobb- és balszárnyat. A rezervát a vasasok nehezebb osztálya, t. i. az özvegy asszonyok formálják. Lassú, de kemény nép, Orsolya vezérlete alatt. Az avantgárdába pedig, mely mindnyája között a legkatonásabb formába öltözött, azok az eleven »freycorok« valának, a kik már férj nélkül szülni is tudának. Ezeket Rebeka vezeti. Mindezek felett a feldmarsal Dorottyá, egy vén gouvernante az adjutánsa, tizenkét ősz s kipróbált banya képezi a hadi tanácsot. A sereget egy diványról igazgatja, melyet nyolcz szűz emel, perspektíva helyett egy vén pápaszemet teszen az órára. Lelkesítő beszédet tart s közli a hadi tervet.

E szókra Testilis felveszi kezébe
A sereg zászlóját, melynek a végébe
Lengő pántlikákkal körül koszorúzva,
Tintokkal bodrozott főköttő volt húzva.
Az apróbb zászlók is lobognak szép sorral,
Kiken Vénus látszott, bölcsővel s Ámorrall.
Megindul a sereg; a selymek suhognak,
A pádimentomon a cipők topognak:

Szikráznak a tüzek a dámaszemekben,
 Keblekben kurázs van, fegyver a kezekben;
 Harnádel, strikknádel ördög-pokol nádel,
 Melynek külön nemét ma sem számlálnád el,
 Almaevő kis kés, etuis bicskia,
 Szemnyilak, csókcsákány, mosolygásfringia.

Dorottya mellett megy a tábori zenekar hárfákkal, tamburákkal, dorombokkal, tört üvegekkel, frizör-fésűkkel. Most kezdődik a harcz. 516 sorban írja le a költő a csata részleteit igen elevenen, megtöltve apró kómikus epizódokkal, a milyen pl. Opor csele, Dorottya végrendelete, vagy a cselédek háborúja, remek ellentétül a szalonbeli harcznak.

Tehát a *Fürtrablás*-ban a harcz egyszerű részlet, kevesebb mint az egésznek egy tizenegyed része, *Dorottyá*-ban a főrész, több helyet foglal el, mint az egésznek fele. Ilyen fontos lévén, sokkal gondosabban, hathatósabban, csattanósabban van kidolgozva.

Hasonló egymáshoz a két költemény abban is, hogy mind a kettőben szerepelnek szellemi lények s mindakettőben a csomó természetfeletti módon oldódik meg.

Dorottyá-ban a hölgyek, különösen Dorottya, haragusznak, hogy oly rövid a farsang s oly kevés a menyegző. A költő e két fogalmat megszemélyesítve, fellépteti Carnevált és Hyment, mint cselekvő személyeket. E megszemélyesítés egészen természetes, szemléltetőbbé teszi az egészet s emeli a kómikumot, hogy Dorottya s társai nem magokban keresik a hibát, hanem Carneválban. Abban látják a bajt, hogy a farsang rövid s Hymennek nincs ideje rájuk ügyet vetni, nem pedig abban, hogy rég elvirult szépségek, kiket a leghosszabb farsang is pártában hagyna. Carneval ellen való a priori okatlan dühök magában nevetséges. De a megszemélyesített Carneval alkalmas a cselekvényt tovább is fejleszteni, mert a farsang iránt való haraguk nő ama tette által, hogy *nyíltan* veszi számba a férjhez menteket és a pártában maradtakat, sőt nem is marad az elröppenő szónál, hanem előveszi a matrikulát.

E nagy könyvben fel van jegyezve sorjába
 Minden dámák neve pro memoriába,
 A kik már tizenkét esztendőtt elhagytak
 Hanem hatvannégyet még meg nem haladtak:
 Mert ez a két határ amaz epochában,
 Melyben már s melyben még van tűz a dámában.

S Hymen által veres kereszttel megjelölteti a férjhez menteket. Carnevál hivatalos kötelességét teljesíti, mégis látván, hogy »poszog már sok aszú pöfeteg s az ifjoknak lábát bántja a viszketeg«, le akarja csendesíteni a kedélyeket s elvonni a kellemetlen tárgytól. Jelt ad a tánczra. De a sebek nem hegedhetnek be, a férfiak drasztikus élczei, tréfái újra felszaggatják azokat. Carnevál

igazi szereplése evvel megszűnik. De Dorottyáék azért előleges helytelen haragjuk miatt s hogy megszegyenítésüket, akaratlanul bár, mégis ő kezdte meg, folyvást reá fenekednek leginkább. Így Carneval továbbra is, bár elég passive, részt vesz a cselekményben, nagyban élénkíti azt s egyik főszemély benne, mert a harcz célja főként őt kézre keríteni a matrikulával. Igaz, hogy Carneval nem traditionalis alak, de azért nem okadatolható Salamon Ferencz véleménye, hogy Carneval egyáltalában nem sikerült teremtménye Csokonainak.¹ Hymen mellékes szerepet játszik, de a költő helyesen vette fel a cselekvény keretébe Carneval szolgálatába, mintegy feltüntetve Dorottyáék felfogását, a kik a házasságot a farsangtól tartják tüggőnek. Eris szintén nem egyéb, mint részint a vénleány-szívekben feltámadt harag, részint a kedélyekben időközben támadt izetlenség, perlekedő hajlam s ennek következtében a kisebb-nagyobb összekocczanások megszemélyesítése. Hogy e lelki állapotot a költő megszemélyesíti, szintén csak élénkül a cselekvény, mert különben nélküle is minden mozzanat pusztán lélektanilag igen könnyen megmagyarázható. Flőhivja kíséreit: A pert, irigységet, bosszú-állást, szégyent, vénleány haragot, kudarczot, kofaságot.

Ezek hát s többek is véle felkészülnek,
Denevérszárnyakon utána repülnek.
Maga belé üle egy nagy skatulyába,
Rongyos pudermantelt vetvén a nyakába.
A szélnek ereszti öszvecsapzott haját,
Két kis pudli húzza lebegő hintáját,
Melyben a szellőkön magát felemelé,
S az éji homályban tart Kaposvár felé.
Kapos udvarába mihelyt beléptete,
Mindent megigézett mérges lehellete.
Az udvari kopók s agarak morogtak,
Benn az istállóban a lovak hortyogtak,
Üstökbe ment Jancsi csatlós a kocsissal,
Pörölt a kis Náni az öreg Marissal.
Mihelyt a konyhába a fejét bedugta,
Főbe verte egymást fazékkal a kukta,
Fridrik szakács perbe szállván a dajkával,
Leöntötte nyakát egy zsajtár csávéval.
Onnan a szálába bésuhanván Eris,
Zúgni kezd a dáma és a gavallér is.
Serteperthy uram azon kezd pörteni,
Hogy ő az asztalnál megunt vesztegelni;
Koppóházy feddi, hogy az gorombaság,
Holott még mulatni akar a társaság.
A dámák között is néhány szúró szóba
Egy kis csata-forma esik hébe-hóba,

¹ Salamon F. Csokonai Dorottyája. Irodalmi tanulmányok. I. k.

Izetlenségre kezd a barátság válni;
De okát senki sem tudja feltalálni.

Leginkább kinozza azonban Dorottyát, tányérán kráflivá válván s általa lenyeletvén. A furcsa eposz meg is kívánja a komoly eposzok paródiájára, hogy ily borzasztó nagy harcz felsőbb szellemek mozgatására keletkezzék. Eris a toborzás alkalmával is előbbre segíti a cselekvényt, a fiatal lányok szívébe is belopván mérgét, sőt látatlanul kikapja a muzsikus kezéből a bőgőt, s olyan zürzavaros nótákat húz, hogy a tánczolók közt a rend egészen felbomlik. E kedélyhangulat aztán alkalmasabb a perpatvarra. A visszavonás magvát még a cselédség közt is elhinti. Mikor már-már kibékül a két tábor, Fáma, a hirhordás szelleme, hihetőleg Eris tanácsára, bujtogatja fel a dámákat újabb csatára. Carnevál, Hymen, Eris, Fama hát mind megszemélyesített fogalmak, sőt Ámor is a III. énekben, mikor a szála padlatját a kis Szerelmekkel, a szerelem friss puskaporával felvetteti. De ilyen Vénus maga is. Megjelenik; hosszabb farsangot s sok férjhez menést ígér jövőre, békét eszközöl. Egészen természetes, hogy a perlekedő férfiakat és nőket a szerelemistennője békíti ki. De e természetes alapot elhagyja a költő a Vénus kíséretében megjelenő Gratiák és Ámor szerepeltetésével. A Gratiák a vén lányokat is bájos szépségű fiatal nőkké változtatják, Ámor pedig szíven lövi a deli Oport s a már szép Dorottyát és lakodalmat szerez közöttük. Ugy látszik a befejezés, többeknek, kik előtt a költő *Dorottyá*-ját még kézírásban felolvasta, nem tetszett. Maga mondja előszavában: azt mondhatná valaki, hogy jobb lett volna a kifejtését; magából a dologból s magok a munkálkodó személyek által tétetni meg. A költő avval védekezik, hogy a dámáknak annyi prétenziójáról tenni emberi erőn felül vagyon és csak a hatalmas cyprusi istenasszonynál van az a bőségszarva, melyből mindnyáját ki lehessen elégíteni s hogy a visszavonást is Eris csinálta, a megbékélést is istenasszonynak volt illő véghez vinni. Nem is Vénus megjelenésében és békéltetésében a hiba, mert csak el kell egy pillanatra tekintenünk a megszemélyesítéstől s az egészen természetes; hanem a Gratiák ajándékában, kik a banyát, a kinek kudarcot kellett volna vallani, megszipitk s Ámor lövöldözésében, ki Dorottyát a házasság révpartjába vezeti. Ebben nincs semmi költői igazság-szolgáltatás. Ezen pedig az, hogy szatirikus irányú akar-e lenni, vagy csupán mulattató, mit sem változtat.

A *Fürtrablás*-ban először Ariel-lel találkozunk. Nem eredeti héber jelentésében szerepel itt, nem is mint a későbbi démonologia vízi szelleme, hanem mint a légi szellemek s sylphek vezére. Pope egyszersmind úgy mutatja be, a mint azt különben mások is tették, mint az ártatlanság védő szellemét. A költő nem szerepelteti megszemélyesített fogalomként, habár Ariel egy helyütt említi, hogy az ártatlanság védelmére ott vannak a sylphek mindenütt, ha tán

a hitetlenek becsületérzésnek is nevezik; s ott vannak a gnómok csábitóul, ha tán ekkor könnyelműségnek mondják is a tett esz-közlőjét. E sylphek Popenál igazán szereplő szellemi lények, bár a költő nem marad szigoruan a hagyomány mellett, hanem ez alakokat a hagyomány alapján saját kénye szerint átídomítja.

Ariel így beszél magáról és a sylphekről:

Halandók legszebbje! térted van gondba'
 Fényes levegőnek sok ezer lakója,
 Ha egy kép száll olykor gyermeki lelkedre,
 Minőről a dajka, pap beszélt kedvedre,
 Hogy ha holdvilágon tündéreknek serge
 Ezüstös ruhában, zöld gyepen kerengne,
 Vagy angyal-hatalmu szűzek mennek hozzád
 S mennyei virágból koszorúdat fonnák:
 Hallgass és higgy! s ismerd a te fontosságod,
 Rád viselnek gondot, egy is el nem fárod.
 Titkos igazság, mely hiú bölcsőtől rejtve,
 Csak szűzek, gyermekek előtt felfedezve,
 Mely ellen ámbár az elménczkedés dohog
 S melyben szép ártatlan mindenha hinni fog,
 Tudd bár, számos szellem jár lábod nyomába',
 Az alsóbb levegő könnyű lovassága
 Láthatatlanul bár, ott repked körüléd,
 Leül szelenczédre, meglepi gyűrűdet.
 Egész testőrséged van neked a légbe',
 Nincsen is szükséged apródokra, székre.
 Olyanok voltak ők, mint te, hajdanába',
 Bezárva egy szép nő testi alakjába.
 Aztán oda hagyva ezt a földi éltet,
 Földi alakjok is ilyen légivé lett.
 Ne hidd, ha egy szép hölgy lelkét kilehelte,
 Hogy hiúsága is örökre elveszne.
 Követi őt hiven a másik világba.
 S ha már nem is játszik, pislog, a kártyába,
 Kedve, a melyet a kocsikban lelt élve,
 Vele megy például s kártyaszenvédélye.
 Hiszen ha a leány már végsőt lehelle,
 Örök forrásához tér meg csak a lelke:
 Tüzes, daczos leány megyen izzó lángba,
 Salamandra képét öltvén fel magára;
 Igen engedékeny, itt a vízbe csosszan
 S nymphákkal szürcsöli a theáját ottan.
 A rátartiak meg a gnómokhoz mennek
 S sok nagy bajt készítnék a földi embernek.
 A maga kelletők oszt' sylphekké válnak
 S fenn a levegőben mulatozva szállnak.

Tudd meg azt is, ha a szép lány igen szűzi
 S megveti a férfit, karjára sylph fűzi.
 Mert halandó törvény nem köt le szellemet,
 Kényeként változtat alakot és nemet.
 Az olvadékony lány ártatlanságára
 Ügyelnek álarczos játékokban, bálba'.
 Hogy hizelgő barát, vagy egyik kedveltje
 Susogással, tüzes szemmel meg ne ejtse.
 Ha heves vágyát jó alkalom fokozza,
 Ha tüzes keringő, zene csiklandozza,
 Ott van a sylph, ő a légnék őrlakója,
 Becsületérzésnek bár az ember mondja.
 De némely lánynak, ki arczára, túl-büszke,
 Még egy rossz szellem is, egy gnóm van körülte.
 Az ő hiúságát, nagyzását neveli,
 Udvarlót csekélyel, szerelmét megveti,
 Hiú ideákkal tömi üres agyát,
 Peerek- hercegekkel hitegeti magát,
 Rendjelek, csillagok, nemesi koronák
 Lebegnek előtte s fülében »szép nagysád.«
 Korán megrontják a lelket e szellemek,
 Tanítják kaczéron forgatni a szemet,
 Ifjú szép arczokra hazudott pirt venni,
 Szép férfi láttára szivőkben remegni.
 S gyakran, ha a világ elveszett, azt hiszi,
 A sylph titkos módon jó útra vezeti,
 Könnyelműségének veti szépen végét
 És új balgasággal elűzi a régít.
 Bár elesik néha egy-egy gyöngye lányka,
 Lakmáról, lakmára, bálból, bálba járva.
 Ha Flovió beszél, ki nem veszi esztét,
 Vagy ha nemes Dámon szorongatja kezét?
 Ujabbi hiuság, kis változatosság
 Csöndesen megnyitja szivők játék-boltját.
 Hol czopf czopffal, kardbojt a kardbojttal verseng
 Arszlán arszlánt, kocsi másik kocsit kerget.
 Könnyelműségnek ezt a halandó mondja.
 Vaknak a beszéde! mindez a gnóm gondja.
 Én is egy sylph vagyok, fürge, szemes szellem,
 Ariel a nevem, reád kell ügyelnem.
 Halld hát, a mint a lég kristály-utját jártam,
 Csillagodnak tiszta tükrén foltot láttam.
 Oh, légy elkészülve valami csapásra,
 Mielőtt a nap ma a tengerbe szállna.
 Hogy mi az, nem adta bár az ég tudtomra,
 Oh, szelid leányzó, oh vigyázz magadra!

Kizárta az ég a titokból védődöt,
De óvakodjál a férfaktól főleg!

Mikor pedig a szellemeket a hajó árboczán összegyűjti,
oltalmokba ajánlja Belindát, utasításokat ad, e beszédet intézvén
hozzájok:

Sylphek és sylphidek, démonok, tündérek,
Őrszellemek, elfek, halljátok vezértek!
Tudjátok, hogy külön kört és feladatot
Mindenik szellemnek örök törvény szabott.
Némelyik játszadoz a tiszta étherben
S vigan sütköreshetik ragyogó napfényen;
Más bolygó csillagot kalauzol szépen,
Vagy planétát görget határtalan égen;
Kevésbé avatott halvány holdvilágon
Hulló csillagot dob csendes éjszakákon;
Vagy ködöt szívnak fel alsóbb légvilágba,
S meritgetik szárnyuk színes szivárványba;
Avagy téli vihart kavarnak dörögve,
Vagy jótékony esőt hoznak a rögökre,
Mások meg a földön az emberre néznek,
Szándékuk, tetteik vezetői léznek,
Ügyelnek főképen számos nemzetekre.
Kiváltkép pediglen ép a britt szigetre.
Más gondunk szépekre ügyelni, szellemek,
Nem oly dicsőséges, de sokkal kedvesebb;
Hogy a durva szél a pudert el ne fujja,
Illat el ne szálljon gyorsan légi utra,
Tavaszi virágból, tarka szivárványból
Friss színeket lopni s hulló harmat árból
Megmosdani, bomló haját rendbeszedni;
Hogy szebben piruljon, arczára lehelni;
Álomba, meglepjük fülbesúgás végett:
Hová tegyen fodrot, hová tegyen prémet.
De ma fenyegeti baj a legszebb szépet,
A mely tőlünk kíván gondos éberséget.
Erőszak vagy ármány fenekedik rája.
De mi vagy hol? a sors setét éjbe zárta.
Diánna törvényét fogja-e megtörni?
Vagy kedves vázája fog cseréppé törni?
Becsületét veszti vagy csak új ruháját?
Nem mehet a bálba? felejtí imáját!
Szívét vagy nyakékét veszti el a bálba?
Vagy tán az öléből kiesik kutyája?
Résen hát szellemek! kiki maga helyén!
Zephyretta, szemed csüngjön legyezőjén.
Gondjaidra bízom, Brillante, ékszerét;

Momentilla, te meg ügyeld köpenyegét:
 Crispissa, te vigyázz kedves hajfürtjére,
 Én magam meg leszek kis kutyája őre.
 Ötven sylphnek pedig, jól kiválogatva,
 Szoknyájára legyen igen erős gondja.
 Nem könnyű dolog az hétszeres zárral sem,
 Abroncsos, halcsontos merev szoknyával sem.
 Ezüst fodraira üljetek le szépen
 S legkivált az alját tartsátok keményen.
 De szellemek, a ki hanyag lesz dolgába',
 Posztjáról távozik, ott hagyja magába
 A szépet, sujtolom erős büntetéssel:
 Palaczkba dugatom, tűre tűzessék fel,
 Bele vettem a keserű tengerbe,
 Tűfokba szorítom az egész életre.
 Mézgát, hajkenőcsöt rakatok szárnyára,
 A mely visszatartja mikor messze szállna;
 Vagy erős timsóval úgy összehuzatom,
 Fonnyadt virágként fog száradni avaron;
 Vagy miként Ixiont, egy malomszekeren
 Forró csokoládé gőzében pergelem
 S nagy irtózat fogja mégis el a víztől.

Egészen megszemélyesítve fogalomként szerepel azonban a Spleen, kihez Umbriel gnóm segítségért folyamodik. Körülbelül az a szerep jut itt Umbrielnek a Spleen segítségével, a mi *Dorottyá*-ban Erisnek.

A bus perczen, hogy a sylphek serge elszállt
 S Ariel nagy sirva Belindától elvált,
 Umbriel, a setét, komorkedvű szellem,
 Ki a nagyvilágot kerülve él szennyben,
 A földnek mélyére, neki való helyre
 Szálla, a Spleen setét lakását keresve.
 Kormos szárnyaival gyorsan repül a gnóm
 S im, gőzbe burkolva, előtte áll a dom.
 Enyhe szellő ezt a szennyes tájt nem járja,
 Félelemkeltő szél süvölt a határra.
 Itt egy nagy barlangban, friss légtől elzárva,
 Hová nem hat a nap jótékony sugára,
 Itt sohajt örökké gondoktól teréhben,
 Oldalán a bánat, migrén a fejében.
 Két lény őrzi trónját, egyenlő a rangja.
 Ámbár különbözők termetre meg arczra.
 Itt áll a Gonoszság, vén lányos a képe,
 Fél-fekete, félig fehér köntösébe.
 Reggeli, estéli, déli imádsággal
 Tele van a keze, szive álnoksággal.

Amott a Sovárgás, beteges a képe,
 Fél-fekete, félig fehér köntösébe'
 Tizennyolcz évesnek látszik, úgy rá nézve.
 Susogni próbálgat, fejét lecsüggeszti,
 Tekintete bágyadt, magát elereszti,
 Fájdalommal rogy le czifra paplanára,
 Betegköntös rajta, de fitogtatásra.
 Szépek gyakran esnek ilyen betegségbe,
 Új ruha nyérése ok a betegségre.
 A szobákban mindent sűrű, nagy gőz fed be.
 Különös phantomok szállnak fel a ködbe,
 Mint a remetének kísértetes álma,
 Vagy fényesen, mint szép leány látománya.
 Imitt ellenségek: csuszó-mászó kigyók,
 Halvány kísértetek, lidércz, tátott sírok;
 Amott arany-tavak, égi mezőségek,
 Kristály-dombok, avagy angyali szép képek.
 Számtalan sorokban még a palotában
 Spleen által átbüvölt testek egy rakásban.
 Itt élő theaüst egy karját kitarja,
 Másikat behúzza, hadonáz magába;
 Mint Homér triposza, ott a hordó ugrál,
 Sohajtoz a kancsó, pástétom diskurál;
 A férfi gyereket érez a hasába,
 A lány dugót keres, hogy palaczkká vála.
 A gnóm e tömegben keresztül ment épen,
 Spleen bűvös növénye lévén a kezében
 S bátran így szól: »Üdvöz légy, szeszély-kormányzó!
 Tizenöt és ötven év közt a leányzó
 Tied, duzzogás és agyafurtság anyja.
 Hysteria tőled jön és versnyavalya,
 Szándékukat és a tetteik vezérled,
 Drámairóvá vagy fizikussá tészed,
 Te teszed: a büszke vizitjét halasztja,
 A jámbor bosszusan imáját hadarja.
 De van egy lány mégis, hatalmad nincs rajta.
 Ezren követnek bár, vigságát megtartja.
 De oh, hogy ha gnómod csak egy bájt törölt el,
 Szép arcot behintett rútitó szemölcsessel,
 Lángra gyújtott citromsárga matronákat
 S lány pirral futotta be az agg pófákat,
 Szellemi szarvakat ha rakott fejekre,
 Szoknyákat összegyűrt, ágyat ha hevert le,
 Vagy gyanut keltett, hol ki se gondolt rosszra,
 Rátartí fejdiszét féremozdította,
 Vagy a kicsi kutyát ejté kólikába
 S legragyogóbb szemek könye folyt hiába:

Hallgass rám és töltsd el Belindát haraggal,
 Félvilág megkapja oszt a pleent azonnal.«
 Kedvetlen arczczal néz az istenség rája,
 De mégis megnyerte, a mit csak kívána,
 Egy csodatömlőt hát bekötöz most szépen,
 Minőben szeleket tarta Ulyss régen
 S ebbe női tüdők erejét bezárja:
 Sóhajtás, zokogás, kofanyelv egymásra.
 És tölt egy palaczkba szomort, ájuldozást,
 Szivreható panaszt, bánatot, könyfolyást.
 Örömmel veszi a gnóm el e mérgeket,
 Szárnyait kitarja s a nap felé lebeg.

Arielnek és a sylpheknek semmi befolyása nincs a cselekvényre. Ariel jósol, óvatosságra inti Belindát, a nélkül, hogy rá a legkevesebb hatással is volna, még csak gondolkodóba sem ejti. Minden ép úgy történt volna e hosszú beszéd nélkül is. Később kiállítja ugyan posztra szellemeit, de azok semmit sem tesznek, egészen henye személyek, mintha csak díszposztok volnának. A harczban semmi részök. Csak is a megoldásnál jelennek meg cselekvőleg, mikor Belinda hajfürtjét a holdba ragadják. E megoldást azonban szerencsésebbnek tartom *Dorottya* megoldásánál. Belindában alig van valami nevetséges s büntetésre méltó is kevés. Ő hiú! de nem ok nélkül, van mire hiúnak lennie. E hiúságát is a költő alig emeli ki s mindenütt gyöngéden. rokonszenvet keltőleg bánik vele. Haragja is nemcsak hiúságából származik. A báró olyan illetlenséget követ el rajta, a melyért *ily* társaságban haragra lobbant volna a legszerényebb, legkevesbbé hiú nő is. Hiúságáért a nevetséges csata elég büntetés; hajfürtjének a holdba ragadtatása kiengesztelése. Világos, hogy a hajfürt egyszerű visszanyerése nem volna kielégítő megoldás. A holdba ragadtatás még hizeleg is Belindának, a költő pedig gondoskodik, hogy mi ne tartsuk ezt tulságos felmagasztaltatásnak, mert sejteti, hogy az egész csak kibékeltető elhitézés s úgy tünteti fel, hogy sok minden hiábavalóság kerül a holdba.

A hős bátorsága nehézkes vázákba',
 Tubákos pikszisben a piperkőcz csábja,
 Tört eskü, halálos ágyon alamizsna,
 Galanggal szerető szívek átszoritva,
 Udvaroncok szava, beteg imádsága,
 Örökösök könnye, sima mosolygása,
 Szunyognak kalitka, a bolhának járom,
 Száritott pillangó, philosophus chablón.

A két költemény hát a maga egészében nagyon különbözik egymástól, ha csak azt is nem akarjuk a hasonlóságok közé venni hogy helylyel-közzel mindkét költő csípkedve reflektál egyes korhibákra.

Csokonai mondja is előbeszédében, hogy a nemzeti harcnak és elkorcsosodásnak kigúnyolását s ifjaink és leányaink csintalan, sőt sokszor pajzán multságainak megbüntetését akarja elérni költeményével.

Leirván a Kaposvárra való fényes bevonulást, azt mondja:

Kiki elővette legczifrább köntösét,
Hogy fitogtathassa magát, pénzét, esztét.

De leginkább bosszantja a nők öltözködése:

Ragadós a módi, kivált ha francia,
Pedig a magyarnak árt az ő módija.

Mondja a léha erkölcsök utánzásáról, de ugyanezt tartja a viseletről is. Mikor Pegázusán a levegőbe száll s a nők szánkája felett repked, felkiált:

Oh miket láttam én! ah miket csodáltam;
Kivált a trompózbe ha lekukucsáltam.

Aztán jegyzetben megmagyarázza, hogy mi az a trómpóz s elítéli.

Más helyütt az arczfestéssel gunyolódik.

Johanna ujonnan Ecsét megtámadta,
De arczáját Ecse addig czirolgatta,
Mig mind elenyészett a Johanna vére
S hajnalszine maradt az Ecse kezére.
Iromba lett a szép cerussa s miniom,
Olyan lett a rózsa, mint a sásliliom.
Igy halnak el gyakran egy orczafogásra
Sokan, kik rá szoktak a képmázolásra,
Azok, a kik nappal angyali bálványok,
Étszaka lidérczek s merő boszorkányok.

Később meg azt mondja Vénus:

— — — — — mivelhogy a leányéletnek
Legnagyobb unalmat a párták tétetnek:
Kimennek szokásból lassankét azok is,
Sőt lányfővel járnak még az asszonyok is.
Itt van egy fő nymphám, ki a nagy világban
A mai dámák közt lábra kelt hivságban,
Mindenhatóságát oly nagyra terjeszti,
Hogy a félvilágnak könnyen esztét veszti.
Ő az, ki a régi nemzeti ruhákat
Parasztta és korcsná teszi a dámákat.
Ő az, ki azokat rakja több formába,
Mint a mi van Ovid Metamorfózába.
Úgy hogy a dámákról meg tudnád magát is
Tanulni a Linné históriáját is.

Állj meg bár, ne tovább egy fertályóránál,
 Bécsben a szent István öreg templománál:
 Látsz ott buffanmedvét, tüskés szüdisznókat,
 Mesterséges hangon csivogó rigókat,
 Vannak nyaktekercsek, puffadt pelikánok,
 Barázdabillegők, sleppfarku fáczánok,
 Van ott ölni tanult baziliskus szeme
 S kivált a lepkének mindenféle neme,
 Mindezek a módi nympa teremtményi,
 S a kipallérozott hivság leleményi,
 Ő a találója auszugnak, contónak,
 Ő oka számtalan confiscációnak,
 Ő teremt a földön galánt szegényeket,
 Donna Olympiát, báró von Nichtseket.
 Ő az, ki elkezdvén sokszor csak egy kényen,
 Henyélő stutzeren, egy borbély legényen,
 Mindjárt sok grófocskák modernjéhez állnak,
 Sőt a deákok is abban kolejálnak.
 Ő tette Parist is e szép bolondságon
 Királynévá hajdan szinte félvilágon.
 E nagy nympa által a dáma felkapja,
 Hogy csak patyolatja légyen, vagy kalapja,
 Hogy az asszonyok is lányfővel járjanak
 S még a falukon is erre rá szokjanak.

Avval is vigasztalja Vénusz a hölgyeket:

Béhozom szokásba, sok már csinálja is,
 Hogy legényt megkérni merjen a dáma is.

Haragszik a költő, hogy multságok alkalmával mindenféle
 tánczot járnak, csak magyart nem s e szavakat adja a marczona
 Bordács szájába:

Uraim! az urak magyarnak tartanák
 Magokat; de ki tót, ki német, ki hanák.
 Mért nem tánczol magyart az anglus, francia?
 Csak a magyarnak kell más nemzet módja?
 Így veszti hazánkat a magunk kárával,
 Külső tánczczal, nyelvvel, szokással, ruhával.
 Mi? hát az uraknak nem jut már eszébe,
 Mikor főispánunk beülvén székébe,
 A legelső tánczot magyarul kezdette
 S minden hazafi sziv becsülte érette?
 Nemzeti tánczunknak légyen első jussa.
 Magyart! ilyen-adta vén jebuzeussa!

Alább meg maga a költő így szól a magyar tánczról

Csak a magyar táncz az, mely soha sem jár
 A jó egészségnek semmi ártalmára,

Mivel mérsékelve mozgatóván bennünket,
 Frissíti elménket, testünket, vérünket.
 Csak a magyar táncz az, mely diszesbbé teszi
 Az embert és soha hivságra nem veszi,
 Mert ha csak vitézi módra nem öltözött
 S ha nincs sarkantyuja, csúf a többi között.
 Csak a magyar táncz az, mely bír oly érdemmel,
 Hogy legjobban egyez a szűz szeméremmel,
 Mikor sok külföldi tánczban a módosság
 S a leguribb fogás, legnagyobb pajkosság.
 Nemes magyar tánczom! ki ősi nyelvünkkel
 S ruhánkkal jöttél ki dicső nemzetünkkel,
 Ki európai finnyás lakhelyeden
 Máig sem szenvedtél mocskot szépségeden,
 Ázsiai színben fénylik nemességed
 S még a módi nem tett alacsonynyá téged:
 Im a külső népek bámulják díszedet
 S tulajdon nemzeted nem becsül tégedet!

A fiatal embernek kicsapongó életét is szóba hozza a költő,
 a vén Rebeka szájába adván e szavakat:

Mit ér a fodros haj? a mándsét? a tászli?
 A zsinoros nadrág, ha az ember bászli?
 Pedig mely kényesen, feszesen, begyesen
 Járnak az uracskák végig a Partesen?
 Az úr is Pozsonyban eleget fentergett:
 Mért nem producál hát itthon is Schlossberget?
 Azért, mert nem szabad? azért, mert nem illik?
 Azért, mert az urak mind csak kákompillik!
 Magok elcsergetik másutt sűgárjokat
 S itthon még csúfolják a szegény lányokat.

Az elősdiokról is megemlékezik:

Hol él most sok szegény svalér e nagy télben?
 A ki bablevest is alig kaphat délben.
 Mert sem uram öcsém nem tarthat most sok bált,
 Sem asszony-húgomhoz leánykérő nem szállt,
 Pedig csak oly helyen néha jól lakhatott,
 S a két lovacska is abrakot kaphatott.

Mindamellett Csokonainál nem a szatira a fő, hanem a komikum, mint Salamon is mondja. Pope a dolog természeténél fogva szintén a nők általános gyengéivel foglalkozik. Közben-közben reflektál egy-egy speciálisabb hibára, de igen ritkán, alig észrevehetőleg, odavetőleg. Legtöbbször az ölebek dédelgetésével gyúnyolódik. Egy helyütt pl. úgy tünteti fel a költő, mintha a nők a meghalt férjet és ölebet egyformán siratnák. Belinda maga is

elrabolt hajfürtjén keseregve, azt mondja: vesszen inkább férfi, majom, öleb, papagály! Gonyolódik avval is, hogy a hölgyek szeretik a vázákat, kocsit, lovat, kártyát s hogy a férfiak tubákolnak. De ezekre is inkább csak szorgosan keresve akadunk rá, a helyett, hogy azonnal szemünkbe ötlenének. Nála a hangban az egész előadásban van ironia.

Szerkezetben és előadásban is nagy a különbség a két költemény közt. Popenak is, Csokonainak is ugyanaz volt célja. De Pope csak egy tréfás, vagy mondjuk komikus elbeszélő költeményt irt, Csokonai furcsa eposzt. Folyvást a komoly eposzok parodizálását is szeme előtt tartja, Csokonainál a cselekvény, szerkezete egységes, folyvást haladó, nem pusztá eseményekből, hanem valódi tettekből áll. Nincs az egészben egyetlen epizód sem, melynek célja ne volna, mely a cselekvényt előbbre ne vinné, egyik a másiktól természetes következetességgel foly. Minden részlet plasztikusan domborodik ki.

A *Fürtrablás* cselekvénye vontatottabb, színezete bágyadtabb. Mindjárt Ariel megjelenése, beszéde aránytalanul sok időt vesz igénybe, annál inkább is, mert az ő egész működésére alig van valami szükség. Így el van nyújtva a kártyázás jelenete is, a nélkül, hogy egyáltalában lenditene valamit a cselekvény továbbmenetelén. Mig ellenben fontos, jellemző részletek elmosódnak, maga a nagy harcz is.

Ha Csokonai a részleteket szélesebben kifejti, nem bőbeszédűségből teszi, hanem ez által az egész igen elevenné s elhihetővé válik. Tudjuk, hogy Pope költeményének megtörtént esemény szolgált alapjául. Csokonai *Dorottyája* egészen költött, mégis sokkal inkább rajta van az élet színe. Úgy, hogy előszavában hosszasan védekeznie kellett, nehogy valaki élő alakokat, igaz eseményeket keressen költeményében. Valóban az egész kis furcsa eposz nemcsak lélektanilag igaz, hanem tele van apró csalódást keltő, illetőleg elhíthető részletekkel. Így pl. Carnevál *Budáról* indul ki szemleutjára. Összejárja *Fehér-* és *Veszprém-*vármegyéket, aztán *Zalába* tér. A tihanyi hegyfoknál átkel a jégen s kiszáll a *balaton-szántódi* réven. Így ér *Somogyba*. Löllén stációt tart. Onnan *Tótiba* megy, még pedig a Lengyel uraságokhoz. Innen *Nagy-Bajomba*. Itt kipihenvén magát, másnap későn reggel megy *Mérőn* át *Kaposvárra*. Kiséretében vannak a megye urai és hölgyei öt csapatban, Somogy öt járása szerint, t. i. *kaposi, marczi, igali, szigeti, babócsai* járás szerint. Kaposvárt a hg. *Eszterházy* kastélyába száll. A muzsikusok a *toponári* zsidók. Carnevál poharát, mely a Kupa herczegé lehetett hajdan, *zákányi* borral tölti meg.

A táncz nemcsak igen eleven, éléthűen van leírva, hanem a költő azt is elmondja, hogy minét-tel kezdik, aztán jön a hebe-hurgya *langausz, amglus kontratáncz, lengyel táncz, stájer, galoppáta, strassburger, hanák* stb. Mig végre Bordács *magyart* húzat s itt céloz a költő a megtörtént eseményre, a főispán

(gr. Szechenyi Ferencz 1798. jul. 4.) beiktatására. Ilyen *külső* elhiteő részletekkel minden lépten-nyomon találkozunk. De e mellett minden epizód élettől duzzadó genre-kép. Mily pompás pl. az ebéd előtti fecsegés rajza egy pár sorban, a társas-játékok, a cselédek veszekedése. S mily kiváló torz-képek: Dorottya áldozata, a sereg szervezés, Opor csele, Dorottya végrendelete stb.

A mi a stylt illeti, Csokonai stylje könnyed, képes, kifejező. Pope styljéről nem merek határozottan nyilatkozni, meg lehet, nem értem annyira az angolt, hogy megítélhessem. De nekem úgy tetszik, hogy stylje komolyabb, hogy úgy mondjam: ünnepélyesebb, mint ahogy a tárgy megengedné, a nélkül, hogy a tartalom és styl között való ellentét a komikum hatását emelné. Hogy különben Csokonai kifejezéseiben is drasztikus, sokat enged meg magának, míg Pope soha az illem határait át nem lépi, az elvitathatatlan. De azt hiszem, ezt ma nem is szükséges már védelmezni. A korban s Csokonai életviszonyaiban mindenki megtalálja a védő beszédet.

A két költemény tehát nagyban különbözik egymástól. Van azonban apróbb részletek, kiváltképen egyes sorok, melyek csakugyan közelebbi hasonlóságot tüntetnek fel.

Ilyen mindenekelőtt Dorottya áldozata s a báró áldozata. Csokonai az epizódot kétségkívül Popé-tól kölcsönözte, de aztán sokkal teljesebbé s jellemzőbbé tette. A báró áldozata nem előtünk történik, hanem a cselekvés küszöbén a költő mondja el, hogy a megelőző napon mint áldozott a báró Vénusznak. Dorottya előtünk hajtja végre az áldozatát s a költő, hogy a paródia tökéletesebb legyen, hiven majmolja a görög-római áldozati szokásokat.

Popenál így van az epizód:

Oltárát Vénusznak buzgón emelé föl
Egy tuczat aranyos francia regényből.
S három strimflikötőt, egy fél-kezyűt tész fel,
Régibb szerelme több diadaljelével.
Gyöngéd billet-doux-kkal meggyújtja a máglyát,
Szerelmi sóhajjal élesztgeti lángját.
Aztán térdre omlik, kigyuladt szemekkel
Kéri az istennőt: célomhoz vezess el!
És ő meghallgatja, kérését megadja,
Máglya maradékát a szél elragadja.

Csokonainál meg így:

A frizér-serpenyőt egy zúgban meglelé
És azt a commódra köhögve emelé.
Fenekére rakott kénygyertyát s e felett
Néhány bálbilletet s szerelmes levelet,
Három szűzkoszorút, három fürt hajával
A rakásra teve egy rakás kártyával.

Ott volt Florentina s a Tündér Ilona
 S valamennyi tőkét életében vona.
 Ezeket meggyújtá s nem győzvé szellővel,
 Gerjesztette tüzét az előkötővel.
 Ekkor, mint megannyi áldozómarhákat,
 Kiválaszt száz derék fekete balhákat,
 Augspurgi lánczokkal összvepórászolja
 S áldozó tüzére mindnyáját feltolja.
 Mint midőn a három képű Hekaténak
 Innepén áldozni kell egy vén papnének.
 Az áldozat füstje gomolyog a lángon
 S a fekete bikát hozzák az istrágon:
 Így áldozik itt is Dorottyá. Végtére
 Egy üveg timolajt önt a szenecskére.
 S felemelvén szemét: Oh, édes szerelmem!
 — Így szólt, — tégy már egyszer, tégy kegyelmet velem.
 Ha most is sohajtok, szemem most is nedves,
 Ha az áldozatom teelőtted kedves:
 Ennyi férfi közül juttass egyet nékem,
 A ki felépítse pusztá dűledékem
 Vagy ha még hatalmas szódra sem hajolnak,
 Ha engem s társaim tovább is csúfolnak:
 A bosszúállásra segéljed munkámat.
 Dupla áldozattal adom meg hálámat.

Hasonló, de már igazán csak alap-gondolatban, a lakmározás előtt folytatott fecsegés.

A Fürtrablásban:

A hősök, a nymphák ide gyülekeznek,
 Magoknak itt egy pár víg órát szereznek.
 Mi tanulságosak e tarka beszédek!
 Ki adott bált? hol volt vizitelés végett?
 Egyik a királyné dicsőségét zengi,
 Más egy íhd napernyő szépségeit festi,
 Harmadik amannak tekintetét, szemét,
 Mozgását bírálja s rontja a hirnevét.
 Tubák vagy legyező járkál aztán közre,
 Dalolnak, nevetnek, kacsintanak közbe.

Dorottyá-ban:

Az urak mulatnak egymás közt beszéddel,
 Mig elkészülének mások az ebéddel,
 Egyik azt vitatja, hogy Bonapart megholt,
 Másik, miket csinált, mikor insurgents volt.
 Egyik arról beszél, melyik jobb paripa,
 Más, hogy az övénel nincs szebb tajték-pipa.

Némelyik dicsekszik futós agarával,
 Vagy ennyi lépésre járó puskájával.
 A dámák előtt is forr sok materia:
 Az a szép gavallér kinek az úrfia?
 Ez a jeles köntös ugyan hol készül?
 Az a fülönfüggő mennyibe kerül?
 Mért van ennek s ennek most oly ritkasága?
 A kávé, a cukor mért oly méregdrága?

A többi hasonlóságok még ennyiben sem jöhetnek számba, pl. a nők fegyverei, vagy hogy Popenál a harcban elesik a két férfi, egyik versben, másik metaphorában hal meg, Csokonainál szintén elesik a két bajnok egy csatában s mindketten meghalnak metaphorában, vagy hogy a bevezetésben szólván a költők a megénekelendő rettenetes csatáról, melyet hölgyek vezetnek a férfiak ellen, Pope azt kérdi: s gyöngéd keblekben ily iszonyú düh lakozik? Csokonai meg: hát férhet ily harag angyali szívekben? Tréfásan parodizálva Vergiliust. Azt hiszem azonban, e hasonlóságokat senki sem akarja komolyan latba vetni.

Mindent összevéve hát, úgy találjuk, hogy Csokonai Pope *Fürtrablás*-ának olvasása után jutott *Dorottyá*-jának gondolatára, ama költeményt tanulmányozta is, de azért a magát önállónak dolgozta fel, sőt mesterét sok tekintetben túlszárnyalta.

DR. VERSÉNYI GYÖRGY.

KEMÉNY ZSIGMOND PUBLICISTAI MUNKÁLKODÁSA ERDELYBEN.

Erdélyben a publicistai tollat legelőbb Kemény Zsigmond báró és Kovács Lajos forgatták, ők neveltek hirlapírói gárdát.

A legelső erdélyi magyar hirlap 1790-ben jelent meg, előbb hetenként egyszer, majd kétszer jelent meg; kilencz óra (áprilistől) az előfizetési díjat egy darab aranyban állapították meg.¹ Programjukat már előbb közzétették a szerkesztők. Benne három czélt tűznek maguk elé: 1. a hadi hírek közlését; 2. a nyelv művelését; 3-ik czéljuk a háladatosság volt, hogy a többi lapok tudósításait ők is viszonzozzák vidékük fontosabb eseményeinek közlésével, mire azon helyzet is ösztönzésül szolgált, hogy a harctérhez közelebb estek.² A lap czime *Erdélyi Magyar Hirvivő* volt. Szerkesztői nincsenek megnevezve, de Fábíán Dániel és Cserei voltak.³ A lap azonban az év végén már megszűnt Szebenben.⁴ Van olyan író is azonban, a ki nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a lap még 1791-ben is élt, és pedig szerkesztődött volna Kolozsvárra a szerkesztők Kolozsvárra költözésével, — de hogy meddig élt a lap, azt csak későbbi kutatások fogják felderíteni.⁵

A lap megszűnésével, időszaki sajtója az erdélyi magyar közönségnek évtizedeken át nem volt. A Kolozsvárra lakó Döbrentey Gábor megalapítá ugyan az első tudományos magyar folyóiratot, és *Erdélyi muzeum* címmel megjelent az első füzet 1814. május hóban, fenn is állt néhány éven át a lap, de a tizedik füzetrel megszűnt. Ezen lap tartalmát részletesen ismertettem az »Erdélyi múzeum« — múlt évi évfolyamában.

1826-ban Kis-Szánthói Pethe Ferencz engedélyt kért az első erdélyi politikai *magyar hirlapra*, a *Hazai Híradóra*. Több mint egy év folyt le, míg az engedély megadatott és az előkészületek megtörténtek, úgy hogy a lap első száma 1827. decz. 29-én

¹ Hadi és más nevezetes Történetek II. szakasz 375. l.

² Neue Courir aus Ungarn. 1790. 28. sz.

³ Ferenczy József: A magy. hirlapir. tört. 59. lap.

⁴ Jakab Elek: Erdélyi Hirlapirodalom története.

⁵ Ferenczy: A magy. hirlapirodalom tört. 61. lap. 1887.

adatott ki. Már egy év múlva a lap czíme *Erdélyi Hiradó*ra változott és Pethe halálával, mely 1832. január havában következett be, a szerkesztő Méhes Sámuel lett, tudós tanár, de nem hirlapírói pályára termett férfit. A lapnak összes számai megvannak az Erdélyi múzeumi könyvtárban, és a kolozsvári református, unitárius főiskolai könyvtárban; mind átnéztem őket, a mennyiben czélom a régi erdélyi magyar lapok beltartalmát ismertetni; de ezuttal kizárólag tárgyamnál maradva, a lapokra vonatkozó részletezéseket mellőzve, föl vesszük a fonalat ott, mikor Kemény Zsigmond báró elkezdte irányadó cikkei írását az Erdélyi Hiradóban, hogy azt később még hatásosabban folytassa Budapesten.

Az Erdélyi Hiradó kétszer jelenne egy héten meg, midőn 1842-ben a sajtó szabadabban mozoghatott, ezen évben leirat érkezett a felségtől a főkörmányszékhez, hogy tegyen jelentést az erdélyi hirlapok szerkesztői és dolgozótársai politikai elve és gondolkodása felől! . . . A 6438. 1843. f. k. sz. alatt megolvashatni ezen jelentést, amelyben ki van jelentve, hogy mind a szerkesztők, mind dolgozó társaik az összes erdélyi lapoknál semmi kifogásra vagy neheztelésre okot nem adtak. »Az Erdélyi Hiradó tulajdonos főszerkesztője — mondja a jelentés — Méhes Sámuel, dolgozó társai báró Kemény Zsigmond, Ocsvai Ferencz, Kovács Lajos és Kriza János unitárius tanár és a magyar tudós társaság levelező tagja«; voltak még munka társak, de azokat a jelentés úgy lát-szik nem említé fel. »A Mult és Jelen konzervatív lap tulajdonos szerkesztője Szilágyi Ferencz, dolgozó társai: Makoldi Sámuel, Vadas József, Szigeti Gyula Mózes, Sinczki János, Nemessányi Károly. A Vasárnapi Ujság népismeterjesztő lap tulajdonosa és szerkesztője Brassai Sámuel.«

1842-ig az Erdélyi Hiradónak vezércikkei nem voltak, csak kül- és belközleményekből állott a lap! . . . Az 1842-ik év az Erdélyi Hiradót is irányadó lappá tévé, a mennyiben nagyobb tér volt szentelve a belügyekre, és állandó vezércikkei voltak — ha nem is minden számban — de a legtöbbjében. Az orosz-lán részt a vezércikkei írásában Kemény Zsigmond és Kovács Lajos vették ki. E két férfit hatalommá emelte a lapot, mely mély nyomokat hagyott maga után Erdély lakosainak szívében.

Kemény dolgozatait, amely sorrendben adattak ki, a szerint ismertetjük! . . . *A codificatio és historiai oskola*.¹ Akadémiai értekezésnek is beválik, annyira rája van ütve a tudományos zománcz. Az e téren való kísérleteit adja elő az emberiségnek, és a végén azon végkövetkeztetésre jut, hogy egy általános codex inkább honosulhatna s volna képes átmenni a gyakorlati életbe az autocratia és centralisatio vaspálczája alatt, mint a helyhatósági rendszer mellett. »Nincs párt — írja — melynek nálunk általános codex volna jelszava; mi rendszerint indítványok utján

¹ Erd. Hir. 2. 3. sz.

kivánjuk javítani alkotmányunkat, kiegyenlíteni a kor és intézkedéseink közti meghasonlást. De ne higgyük, hogy mivel hegysoraink csaknem minden oldalról szirt falakat vonnak a magyar föld és Európa közé, a küleszmék terjedését, az idegen befolyások hatalmát is teljesen ki tudnók küszöbölni. Erdélyben — mi a legszomorítóbb körjelenségek közé számítható — egész fészkek quasi codex tartatik mellőzhetetlennek. Minden komolyabb alaku sérelem s nevezetesebb eredményü haladási kérdés évtizedek óta rendszeres munkálatokra utasítatik, és most öt vagy hét országos bizottságról van szó. Ennyinemű tárgy összefüggésbeni ellátása, annyi új és külön-fokozatu viszonyoknak polgári intézkedéseink sorába egyszerre történendő felvétele fog é teljesíttetni: arról véleményt mondani nem áll sem kedvem, sem szabadságomban.» Kemény e dolgozatán nagyon is átvonul a kedvetlenség és részben keserűséggé válik az.

Éles bonczoló késsel taglalja a *választási jogok cseréje felől*¹ című dolgozatában több megyének azon követi utasítását: hogy a helyhatósági választások miatti ellenkezések megszüntetésére tervet adtak követeiknek. A tervek irányelve az volt: az országgyűlés a sarkalatos hivatalok betöltését — kivéven a kormányzóit, udvari korlátnokit, országos elnököt és a három ítélő-mesterit — az igazgatás rendelkezése alá bocsátja, oly feltételek alatt, hogy a törvényhatósági tisztségek elnöki kijelölés és fejedelmi megerősítés nélkül szabad választás útján töltsenek be, és oly kikötéssel, hogy e tárgyan felterjesztendő törvényczikk megerősítése esetében is kötelező erővel addig fel ne ruháztassék, míg a házi pénztár tettelesen a törvényhatóságok kezelése alá nem fog jönni. Kemény fejtegetéseiben oda jön, hogy alkotmányunk főleg két nagy elv által mérsékli a végrehajtó-hatalomnak átadott befolyását: *először* az által, hogy a főhivatalok országgyűlés által választatnak. Következőleg a tartományi központi kormányzás első kezelői azon férfiak, kiknek a másodrangú eszközök kinevezésére meghatározott befolyásuk van, a nemzet innepélyesen nyilvánított bizalma után lépnek magas hivatásukba. *Másodszor*: törvényeinknek közvetlen teljesedésbe vevői a helyhatóságok. Innen forr két erő: azon vis motrix, mely az alkotmány kerekéi forgatásának megindító rugója, és azon vis inertiae, mely a szabálytalan mozdulatok és idegenszerű befolyás elhárítását eszközli, s melynek a lefolyt évtized történeteiben akkora szerep jutott. A szóban forgó választási jogcsere a nemzet és igazgatás közti viszonyokra nézve tehát abban állana: az ország lemond alkotmányunk által a végrehajtó hatalom mérséklésére fentartott egyik ellensúlyról — a diaetai választásokról — oly feltétellel, hogy a másik ellensúly, a helyhatósági, két korlát t. i. a tisztújításkori főispáni kijelölés és fejedelmi megerősítés öregbedjék. Kemény határozott véleményt ugyan nem mond,

¹ Erd. Hir. 8. sz.

de annyi kérdést tesz fel a helyhatósági két korlát ledöntése esetére, hogy azok nem fognak-e veszélyt szülni, hogy látszik, miszerint nem barátja az újításnak, az igen széleskörű municipium helyi érdekek miatt magasabb nézpontig ritkán emelkednék. Ez az ő véleménye! . . . Elismeri, hogy ha a sarkalatos hivatalok betöltése iránti osztályrészéről lemondana az országgyűlés, s helyébe a megyék tisztújításait minden kijelölés és felső megerősítés nélkül tehetnék meg, törvényhatóságaink szilárd alapot nyernének. »De másfelől — írja — és ezt figyelembe ajánlom, ha megyéinken ily gyökeres reform történik, országgyűlésünk szerkezete azonban a régi marad, s ott annyi heterogen rész és oly iránytalan vegyületben munkál, nem fog-e ez esetben megyénk tőkélye és törvényhozó termeink gyarlósága ellentétül állani?« . . . Azt is kérdi, hogy különböző szín alatt, az országgyűlés hatásköre nem fog-e a megyei gyűlések hatáskörébe átláthatódnia, mint kedvezőbb térre? — Majd áttér a csere folytán támadó új viszonyokra, és ha elősmeri is, hogy minden főispáni kijelölés nélkül a tisztújítás hivebben tükrözi vissza a megyei közakaratot, de idővel, amint szűkülni fognak a kiváltságos osztályok jogai, s több elem vonatik be a megyék kötelekeibe, a tekintélyre szükség van, a mit nagyban rombolna az újítás, meg osztán heves személyeskedési tusák is gyakoriak lennének. Szóval Kemény, a sok aggódó kérdéseivel bebizonyítá, a megyék iránti rokonszenvét, de túlhatalmaskodásuktól mégis tartott, és így nem áldozott föltétlenül a megyei mindenhatóság oltárán.

*Irányok*¹ című dolgozatában maró gúnnyal ostromozta a minden reformtól irtózókat, hangsúlyozta, hogy nem merész újításokról van szó, — a korkivárat s haladási főkérdések Erdélyben szerinte még csak a következők: a földesúr és robottasok közti viszonyok rendeztessenek, hogy tudhassa meg ez: mit szolgáljon, s az: hogy joggal mennyit követelhessen; az allodiumok a kiviteltségig tagosíthatassanak, hogy valahára célszerűbb és jövedelmezőbb gazdaság jöjjön létre; a földesúr is az utak készítésében valamicske részt vegyen, mert csak jó közlekedés mellett nem reked a sárban szekere s nyerhet terményei számára drágább piacot; a testvér honnali egyesülés szent ügye sikeres intézkedések által mozdíttassék elő. Ezeket tartá Kemény első sorban megoldandóknak. A második cikkében az urbér kérdésének megoldását hangsúlyozza, felsorolja a sok ellentétes véleményeket, ostromozva az oly törekvést, mely elodáznia szeretné a kérdést. Kemény szabadelvű szempontból óhajtaná a kérdést megoldani, de ezen czélt miként vélné elérni, nem domborítja ki; helyesli azok törekvését, kik a telek örök megváltását akarják, de gúnyt űz kiviteli módok zataikkal, amelynek bölcsesége abból áll: »hogy váltsa meg magát a pór, ha van pénze rá.«

¹ 13. sz.

Az 1842-ik s következő években az urbéri kérdések mikénti megoldása állandó vita tárgya volt! . . . Kemény lelkes hive lévén a megoldásnak, erőssen bánt az ellen táborral. *Utó hangok kórjeleink felől?* — című dolgozatában is e kérdésről írva, azt így végzi: »Erdély földjén a politikai lég kezd változni. Nekünk szüntelen szükség fejlődni, mint a tavasz zsendülése; különben alkotmányos szerkezetünk elsorvad, s nemzetiségünkre a koporsó szemfedele hull. A polgárosodás szünetlen terjeszti hódítmányait, s amely nép nem hajlik szelid igája alá, veszve van. A rengetegegek többnyire kipusztultak Európából, és a bölény, melynek egy hona volt csak, a nyomdéktól nem tapodott havas, elenyészett a természet országából. Ez sorsok a szellemi világban a zordon institutioknak is, és az egyedül azokban lélekzelni tudó népeknek. Urbért a bosszuló polgárosodásért! — kiáltják néktek »maradozók«, — s ha e szó sokszor csendül fületekbe, velőtökig hat, ti engedni fogtok.«¹

Meleg barátja lévén Kemény a szabadelvű kérdéseknek, mindjárt fölszólalt ügyeikben, mihelyt tere volt rá. *A polgárok tisztviselői haladása*² című dolgozatában, két számban tárgyalja Kolozsvár városának azon kérését, mit az országgyűléshez adott be: hogy törültenék el az 1791-beli 19-ik törvényczikk megszorítása, miszerint a polgárok — ide nem értve a szászokat — csak titkárságig emelkedhetnek! . . . Kemény kifejezést ad azon hitének, hogy ezen kérvény általános viszhangra fog találni, mert oly természetes s országos viszonyainkból folyó, hogy párt kérdéssé nehezen fajulhat, és semminemű izgatásra táplálékot nem szolgálhat. Mint minden cikkében, Kemény ebben is az észhez és nem a szívhez szólott, s ennek folytán dolgozata itt sem ment a szárazságtól.

Ugyanily tárgyilagosan szól hozzá a *tisztújítás kérdéséhez*³ is! . . . Eléadja az újabb időkben tapasztalt tisztújítási eljárást, azon végmegállapodásra jutva, hogy normális állapotok még jelenben sincsenek; — az 1834-iki országgyűléshez sok remény volt fűzve, hogy osztán az füstbe is menjen. Az 1837-iki országgyűlés megszüntetése az egyik fősérelmet, a kormányzék törvényellenes állását, a Karok és Rendek kezébe visszaszállott a sarkalatos és kötéslevelünkbe foglalt hivatalok betöltésének joga. »Municipiumunk azonban tovább is régi bilincsei közt maradván; az ellenzék sérelem útján kívánta a helyhatósági tisztválasztásban mutatkozó visszaéléseket elhárítani, — a kormány engedékenységre hajlék ugyan, és eleinte csillámlott némi remény az iránt, hogy ha a nemzet föliratban kéri a végelintézést, fog orvoslást nyerni. De ezen módszer iránt a vélemény-vezetőknél ellenszenv mutatkozván, a kormány a tisztválasztási kérdést törvényhozás tárgyává

¹ 14. sz.² 24., 25., 26. sz.³ 28., 30. sz.

tétetni sürgeté. A diaeta csakhamar e részben minden eredmény nélkül rekeszteték be.« A most folyó országgyűléstől sem remél megoldást e kérdésben a sok ellentétes felfogás miatt.

Kemény Zsigmond alapos készültségét, minden kérdésben való jártasságát fényesen bebizonyítja az *Adónkról*¹ irt cikksorozatában. Részletesen szól benne az adókérdésnek alkotmányos részéről, a megajánlásról, magáról az adó-kulcsról, s annak a vagyonosodásra, erkölcsiségre, a közjövedelem és költségirányra, urbéri viszonyaink helyes elintézésére ártalmas befolyásáról. *Állapotunk*² című cikkeiben egymással össze nem függőleg tárgyal több kérdést! . . . Az elsőben azt variálja, hogy mért bir a kormány bizonyos népszerűséggel, talán a nemzeti szellem lankadt? veti fel a kérdést. Bizonyítja, hogy az nem lankadt, hanem a korszellem napirendre tért és ennek folytán gyérül azon párt, mely avas törvényekből procrustes-ágyat készített s addig csigázott minden eszmét, míg az ezen szűk korlátok közé körömhegyig befért. Ellenben a lelkesb rész a szabadelvűséget magasb értelembe indul felfogni, érzi, hogy az anyagi intézkedések által szellemi célokat lehet elérni s hogy nem a sérelmek pártvitáiban, hanem e mezőn vannak azon életkérdések, melyeknek gordiusi csomója nagy jövődőt ígér a megoldónak. »Kormányunk — írja Kemény — a haladás barátja, ő a kor kívánatai meghallgatására hatalmas szavával felszólított, pályánkon befolyásával gyámolít. S ez jelen népszerűségének legfőbb oka.« Kemény, mint látszik, a kormány népszerűségének színezésével, a régi magyar szokást ítélte el, hogy necsak örökösen a sérelmi politika terén mozogjon a nemzet. Különsen a más két cikkében ad erős és lesújtó hangot — az eddig követett politikának! . . . »Sokan az idő óramutatójától elfordítják arcukat, hogy makacson kiálthassák: korán van még? 1842. azon év, mely legtöbbször hallá az édes csengésű koránt.« Az ily hitűeket ő reaktionarius embereknek bélyegzi. De még keményebben bán el az úgynevezett sérelmi politikát űző politikusokkal, akik valódi gátlói minden haladásnak. Így szól egy helyen: »ők folyvást azt variálják, hogy minden alkotmányunkat érdeklő törvények, ha positiv eltörölve nincsenek, teljesíttessenek előbb s aztán fogunk a szükséges újításokhoz. De nem mondhatjuk e mi, ép oly méltán: egyáltalán társadalmi viszonyainkat illető többi törvények is hajtassanak előbb végre s majd aztán javitunk célszerűleg rajtok? Tehát éreztessük előbb az oláhokkal, hogy ők lézengő csordakint az országban az Approbata szerint csak eltűretnek, s aztán gondoskodjunk az alkotmány sánczain kívül esőknek abba bevételéről. Parañcsoljuk meg minden zsidónak, a 82-dik edictum szerint, költőznék először kivétel nélkül zsellérnek Fehérvárra, s aztán majd tanácskozni fogunk emanci-

¹ 40., 41., 42., 43., 44., 45., 46., 47., 48., 49. sz.

² 63., 65., 67. sz.

patiójáról. Mondjuk ki előbb, hogy senki az aranyat négy magyar forinton felül (lásd a 37-dik edictumot) elváltani ne merészelje, s aztán hozzunk a pénz természetével egyező cikkeket. Hirdessük ki, miként a parasztnak és béresnek — az Approbata egyik titulusa szerint — posztóruhát, nadrágot, csizmát, duplaforintos süveget, gyölcsinget viselni nem szabad, s aztán szerkesztessünk nemzeti ipart előmozdító szabályokat.« Még több hasonló kérdést vetett fel Kemény, a melyek ha nem is mind találók, amint hogy az aranyváltási hasonlat sem korrekt, — de Kemeny kiakarta rántani az elsüppedt ország szekerét a sérelmet üző kátyuból! . . . »Az eddigiekből kitetszik — írja más helyen — miként az ki minden ügynevezett sérelmeinket elhárítatni kívánja, szertelen követel, ily emberek számára korán van még minden haladási kérdés, mert nekik előbb a multtal kell számaskodásukat bevégzeni.« Kimondja nyíltan: »hogya tulajdonképen elvbarátainkkal van nekünk legtöbb bajunk. Egyik tudja hol sajg az ország sebe, és ott oly szorgalmasan köppenyez, hogy a testnek vérkészítésre kell minden formáló erejét felhasználni, mert a fáradhatatlan gyógyítás miatt különben sorvadást kapna. A másik okvetetlen az Approbata fonynyadt leveleiből akarja a haladási kérdések succusát kipréselni. A harmadik, bármit javasoljon az időjárás, oly kelletlenül mozdul azon pontról el, hogy lábhegyre állva, a mindig zöld borostyán egyik ágát csaknem elérte ujjaival.«

*Néhány cikk saját ügyünkben*¹ című dolgozatában arról elmélkedik, hogy mily uton lehet közvéleményt teremteni! . . . Részletesen ismerteti az angol-francia viszonyokat, majd áttérve a hazai viszonyokra, nagyon kirí soraiból a megyékkel való elégedetlensége. Kimutatja, hogy a municipal rendszer sem 1831 előtt, sem 1791 előtt közvéleményt nem teremtett. »Nézzünk bár körül — írja — 1831 óta, ha nem is legszerencsésebb, de legfényesebb korszaka volt a megyei életnek. S mégis, mi iránt alkotott a jelen országgyűlés megnyitásáig szilárd meggyőződést s plántált oly eszméket, melyek a közönséges miveltségű ember agyában is megfogantak? Felelet: néhány sérelmi kérdés iránt, melyek mellett és ellen szóló minden gyámokat egy hasábra le tudnék írni. Szükséges tehát oly eszköz, mely a tanácskozó szózatok számára adatokat és eszméket szolgálhasson; mely a kor szükségseit vizsgálja s a tömeget ezek felfogására alkalmassá tegye, mely szerény kezelője legyen azon elveknek, melyek a megyegyűléseken részletesen felfejtve, a törvényhozás útját kijelölik. De mi azon eszköz, mely nélkül a municipium földje viszonyosan parlagban fog maradni s csak gyér s olcsó közvélemény teremhet? *Az irodalom és főkint a journalistica.* Kormányunk, midőn a sérelmek promontorium sanctumáról — így nevezzék a régibb korban azon hegyfokot, hová a mesék és hagyomány sze-

¹ 73., 74. sz.

rint, Hercules oszlopa, az ó világ határköve letéteték — a haladási kérdések új világába indult a nemzetet vezérelni, szabadabb sorompót nyitott a sajtónak. És a sajtó azóta, minden hiányai mellett a közélet egyik tényezőjévé kezd válni. « Bár jóllehet, hogy cikke elejére az volt írva: vége! . . . De a végén mégis kijelenté, hogy a sajtóról külön véleményt mond, miután annak sok ellensége van. Ezen ígéretét később beváltva, a fennebbi cízzel tartott igen szép elmélkedést a hirlapírók munkássága felől.¹ Párhuzamot von a könyvíró és hirlapíró közt, az elsőnek van ideje megfontoltan írni, míg a hirlapírónál a gyors munka kívántatik. És így nem csoda, ha olykor nem válogatós a szavak kitévésében, a mi keserűséget szül. Vázolja az Erdélyi Híradó higgadt komoly maga viseletét, de arról nem tehetnek ha nem zenghetnek hymnust a pártok minden magaviselete felett. « Talán tulzó követeléseink voltak — kérdi — s mivel ellenők szegült a közvélemény, vádakat szóránk a főbb szóvivőkre? Tekintsenek közzétett ohajtásainkon és a szemelvényileg hozott törvényjavaslatokon végig olvasóink és látni fogják, miként ezen törvényjavallatokkal — melyeket egyébaránt nagy örömeinkre a régi ellenzéktől sokban különböző elemű többség küzdött ki — az elvekben, kiindulási pontokban s főrészekben tökéletesen összhangzanak annyiszor megtámadott nézeteink. De nem létezik csakugyan némi különbség köztök? Igen, és pedig három felette természetes okból. Mert midőn mi a nyilvánosság pályaterére léptünk, nem volt még az anyagi kérdésekben kiforrott párt, szilárd közvélemény, nem volt tehát megtörve az út, melyen nyomról-nyomra haladhassunk. Továbbá mikben alakult is már közvélemény, lehetett-e józanul kívánni, hogy lapunk minden eszmekincsnek utolsó fillérig depositariusává váljék? Végre megkövesül-e kiképzésekor a közvélemény, hogy nélkülözze azon beléletet, mely óránként a rétegekben tisztit, holt részeket választ el, kün a felszínen pedig formákat változtat és módosít? S ezen szünetleni processusban ki jósolhatja meg az utósó nehezékig, mától a holnapot? Midőn ezen kérdéssel már tisztában állunk, mutatkozik a másik, az t. i., hogy mi okon támadták olykor meg a reactio nézeteivel együtt, a néhai többség néhány tiszteletet érdemlő tagjainak terveit? — *A kapcsolatokért*, uraim! — Mi Urbért kívántunk, ők urbért összekötve különböző formaságokkal, rendszerezéssel, sérelmekkel, közállományi, magány és büntetőjogi reformokkal, helyhatósági organisatioval, adózási, kereskedelmi, katonaszállásolási, alimentatiói intézkedésekkel; urbért végre, néhány éppen ez urbért szükségtelenítő kisajátítási, örök váltsági, telek elajándékozási projectumokkal. Mi ily módok által mindent inkább hittünk lehetségesnek, mint a földesuri önkény megszüntetését, az ipar emelkedését, a haladásnak üres szópengetésen kívüli divatozását

¹ 78. sz.

és azt, hogy valaha kormányunkkal nagy érdekek előmozdítására kezdet fogjunk.* Kemény hosszú cikkének ezen kivonatolása eléggé feltűnteti az ő és a kor elégedetlenségének okait. Ez önvallomás magyarázza meg, élénk és gunyos kifakadásainak a nyitját.

Kemény Zsigmond, ki Kossuth Lajossal később oly erősen meghasonlott, első összeszólalkozását a publicistikai téren a Híradóban tette meg. Ezuttal még nem mint vitázó fél állt vele szemben, hanem felvilágosításokat adott Erdély közjogi s más viszonyairól. A vezércikk címe ez volt: *A Pesti Hírlapnak a testvérhon című vezércikkéről*.¹ Közli Kossuth érveléseinek főbb pontjait s arra felel! . . . Kossuth a reform ösvényi haladásnak több akadályait látta Erdély közjogi állapotában. Ezen akadályok szerinte a következők voltak: Erdélyben csak alsó ház lévén, e tábla pedig áll: némely országos tisztviselőkből, a három nemzet képviselőiből, és a királyi hivatalosokból, kiket a kormányzékától javaslatilag fölkívanni szokott névjegyzék nyomán a fejedelem határozatlan számban tetszése szerint meghihat az országgyűlésre, s kik a követekkel egy táblánál ülve, mindnyájan fejenként, különbség nélkül, úgy indítványi joggal, mint egyenlő szavazattal bírnak. A reformoknak közjogi állapotunkban fekvő második akadályáról Kossuth azt hozza fel: hogy Erdély polgári élete annyira karöltve járt minden időben a vallással, hogy törvénykönyveinek — úgy szólva — lapja sincs, melyen a vallás a legfontosabb hazai életkérdésektől kezdve, legkisebb körülményig veres fonalkint végig nem szövődne, és száz óvás nem tétetné a bevett vallások jog-egyenlőségére nézve. Az is akadály Kossuth szerint, hogy míg a magyar alkotmány csak a magyar nemzetet ismeri, Erdélyben három külön nemzetiség, mint törvények által is sanctionált három historiai tény igényel egymás ellenében határozó befolyást a haladási kérdések körül, melyeknek ez által lehetetlen kimondhatlanul nem nehezedniök, lehetetlen itt-ott az egésznek javával magát ellentétbe helyezni szerető particularismus versenyterévé nem lenniök. Ezen érveléssel szemben Kemény egy helyen azt mondja: »Alkotmányunk a polgári elemet a törvényhozás egyik figyelmet érdemlő tényezőjévé emelte. 1842-ben nálunk a követi karban hatvan egyén képviseli ezt. Két csatorna hordja a közvetlen polgári érdeket, a személyi és politikai jogok terjedését, a fekvő birtoknak a hűbér-rendszer bilincseiből folytonos kibontakozását tárgyazó eszméket, az álladalmi élet vérkeringésének gyűlpontjára, országos termünkbe, hasonlatosan két folyamhoz, mely szabad közlekedést nyit, s hullámain vezeti egy idegen tartomány árucikkeit a beliparrali versenyzésre. Mert Erdélyben az aristocrátia a reform útjaitól nem idegen ugyan, s meghatva a kor magas szellemétől, az átalakulás fejlesztő ösztönének enged, szünetlenül forr és tisztul, intézményeikből a halálra vált részeket külön

¹ 79., 80. sz.

választani és czélszerűkkel becserélni törekszik: de ezen a mostoha viszonyokkal s néha önmagávali kétes küzdésben hathatós segédet nyer: 1-ször a városi rendtől, mely nálunk érzelemben és akaratban, nyelvben és érdekekben kivétel nélkül magyar és 2-or a szász nemzettől, mely bármennyire különbözzék is szokásban és nyelvben, alkotmányban és szellemben tőlünk, páratlan becsü magánjoga által, minden el nem fogult magyar előtt régóta határtalan méltánylást vivott ki magának.« Majd más helyen így fűzi feletét tovább Kemény: »A városok már 1834 és 37-ben az alkotmányos kérdések tisztába hozatalához teljes erővel járultak. A szász nemzet pedig jelen országgyűlésünkön azon közönyösséget, mely régente menthető vala s most bűnné változott volna, szilárd elszárással levetkezvén, egyesíté magát polgártársaival, egyesült az aristocratia szabadelvű részével és megoldva lőn sok eredményteljes haladási kérdés.« A vallásfelekezeti részről így nyilatkozik: »Közjogi állapotunkban van a haladásnak még egy elősegítője, mely noha csak nemleges, néhány kérdésekre szorítkozik és napjainkban szerepet nem játszott, mégis oly futólagosan, mint most általam történik, emlithető. Erdélyben t. i. ha szintén a vallási érdekek sokba belé is vegyitik magokat, semmi felekezet egyházi rende nem formál az országgyűlésen külön politikai testületet. Sőt azon egyháziak száma, kik személyileg vagy talán quasi képviselőknél fogva — kolozsmonostori convent — a törvényhozásba befolyanak, oly arányban van a diaeta többi tagjai öszvegeéhez, mint 1 a 65 hez.«

Kemény hirlapírói figyelme mindenre kiterjedt!... Volt gondja figyelemmel kísérni a német munkákat, a melyek hazánkról szólottak. *Nyelvünk ügyében*¹ hosszabb nyilatkozatot tett, a melyben néhány német író röpiratait szedi széjjel, a nemzetünkről írt téves állítások miatt. Tekintve, hogy még jelenben is sok badarságot irnak külföldön rólunk, képzelhető: milyeneket irhattak a 40-es években. Kemény czáfolatát felesleges ismertetnünk, miután az általa czáfoltakat ugyis tudjuk, és így újjat nem mond. Ugyanez mondható *Szemelvényi eljárásunk felől*² irt cikkeire is!... Új eszméket nem mond, hanem gúnyos kritika tárgyává teszi az országgyűlés és megyei gyűlések azon rossz szokását, hogy minden ügyet úgyszólván eltemetnek, az örökös bizottságok kiküldésével. Elesen variálja azok nézetét is, kik az urbér megoldását még korainak tartják, mivel szerintök azok »nem a nép szívéből forrottak ki«!...

Kemény úgy zárta le a Híradóban vezércikkezései sorozatát az 1842-dik évben, hogy védelmére kelt a magyar nyelv hivatalos használata érdekében hozott törvényjavaslatnak. *Még egyszer nyelvügyünkben*³ című dolgozatában felel Roth Lajos

¹ 82., 83., 85., 86., 87. sz.

² 92., 93., 95., 96. sz.

³ 102., 103., 104. sz.

szász tanár röpiratára, mely gúnyt űz a magyar nyelvnek hivatalos használatba tévése ellen, s a röpiratban az ily mondatok sűrűn fordulnak elő: »napjaink új tanja, hogy annak, ki hazájára méltó akar lenni, magyarul kell beszélnie, eddiglen hallatlan volt«! . . . Kemény az ő bonczoló tollával széjjelszedi Roth röpiratát, és kifejezi azon óhaját, hogy bár a hozott törvényjavaslat nincs még a kormány hozzájárulása által törvénné emeltetve, de daczára a szászok tiltakozásának, hiszi, hogy a felség szentesítése be fog következni. »A kormány — írja — ugyan éppen ily cikket erősített meg Magyarországon, de ott a németek nem formálnak oppositiot ez ellenében«. Ha Roth érveléseit olvassuk a magyar nyelv ellen, mintha csak a mai zöld szászok kifakadásait olvasnók, úgy hasonlitanak egymáshoz. Keménynek nem volt nehéz elbánni Rothtal, mert valamint jelenben, úgy régebben sem tudtak érvelni a szászok, csak vádaskodtak.

A 42-dik évet tehát Kemény győzelmes publicistai hadjáratral fejezte be, leverve a szász oppositiot. Kemény azonban a publicistikai téren egymagára még csak fél munkát végzett, a másik felét Kovács Lajos teljesíté, épp oly határozott írással és tudással mint Kemény. *Edgyütt* beszéltek meg a megírandó tárgyat s a szerint dolgozták fel az anyagot. Kovács cseppel sem maradt hátrább a munkásságban Keménynél. De mert ezuttal kizárólag Kemény Zsigmond publicistikai termékeit ismertetem, mellőznöm kell a Kovács dolgozatai anyagának ismertetését. Futólag még megjegyzem, e két férfiú mellett, a harmadik kitűnő vezércikk írója ez évben a Híradónak: Szentivány Mihály volt. Ragyogó tollal és erős szabadelvű nemzeti érzéssel birt és írt. A halál azonban kiragadta az élők közül 1842. év végén, és így a Híradó a 43-dik évet már csak két publicistával lépte át: Keménynyel és Kovácsal.

Az 1843-dik évben első nagy dolgozatát Kemény az országgyűlés munkálkodásának bírálatára szentelte. Bevezetésül azonban *Fejtegetéseink új sora*¹ czimmal jelezte, hogy több számra terjedő dolgozatot fog közreadni a lefolyt országgyűlésről. Hangsúlyozá ezuttal is, hogy az urbér dolgában nyomokat hagyott fenn az országgyűlés, mert ha nem is oldatott meg a kérdés: »de vígasztalódva látjuk — írja — mikép az úrbérre nézve néhány alapelvek mint az építmény talpkövei le vannak rakva, mikre tiszta szándéku honfikebel, elfogulatlan lélek, állapotunk helyes felfogása, jövendők kellő méltánylata, a kibékülés szilárd épületét emelendi. Az anyag tehát itt, mit összeillesztésül törvényhozásunk mint munkássága gyümölcset hátra hagy.« Majd áttér az unio kérdésére, egy helyen így folytatja: »Másik szent ügy az egyesülés vala, melyet 1837-ben néhány buzgó hazafi inkább mint vágyakat, miket testvéri rokonszenv költ fel a kebelben, mint a

¹ Erd. Hir. 1843. 10. sz.

parancsoló szükség hatalmas ösztönét fejezze ki. Törvényhozásunk most nemcsak fejedelmünkhöz intézett szavában ismételve kifejezé komoly szándékát az egyesülésre, de a szükséges előmunkálathoz, mint sürgetőt, jelölé ki. « Reményét fejezé ki, hogy ezt is az idő megoldja! . . . E bevezetés után később elkezdé cikksorozatát ily felirattal: *Visszatekintés a lefolyt országgyűlésre.*¹ Mint a czime is mutatja, aktuális téren mozgott a dolgozat, beható szemlét tartva, az országgyűlési testület egyes osztályai szelleméről is ír.: »És még is lépjen — írja — valaki országos termünk karzatára, vagy mivel ez most késő, vegye kezébe a »beszéd«-tárt s nézze végig egyes kérdésekben a vitatkozások menetét, mindenütt a megyei elem viszi a zászlót, az a tengely, mely körül a kérdések megoldása fordul, az bonyolít és fejt. Oka ennek egyrészt azon körülmény, miszerint aránylag a legtöbb intelligencia itt központosul, a nemzeti bizodalom kitűnő férfait e padokra hívja meg; az érdem tehát részben övék is, de dicsőség a többi categoriák azon méltányosságának, melylyel ez állást önkényt tiszteletben tarták, s bonyolódott állásunkat azzal nem nehezíték, hogy a morális súlyt kérdésbe vegyék, vagy kétségessé tegyék.« *Magyarország életkérdése*² czimű cikkében legelőbb is megütkezésének ad kifejezést, a megyei gyűléseken történtek felett. »Két év folyt le már — írja egy helyen — mióta a magyar napisajtó szabadabb mozgathatásnak örül, s e két év nemzeti fejlődésünk történetében korszakot alkotott. Azóta a nemzeti élet minden alkotmányos téren — a helyhatóságokban — szokatlan eleveniséget mutat s ez elevenesség remény és komor aggodalom közt hánynya a hazafi keblét; közvetlen eredményül azonban élesen tűnteti ki municipal rendszerünk kiáltó hiányait, s ha reményre éled keblünk annak szemléletén, mennyire erősült áldozatokra kész hazaszeretet az értelmesség táborában, más felől aggódva látjuk, hogy municipal rendszerünk jelen állapotában félrevezetett, elámitott csoportok lavinakint rohannak s borítják el az intelligencia szavát s szerkezetünkben életbevágó kérdéseknél az értelem sulya oly parányi vak tömegek ellenében, hogy majdnem kétségbe kell esnünk a jövődől felett.« Midő ezután részletezi az ország haladását, a népi kérdések közül Kemény csak egygyet látott különös fontosnak! . . . Ezt ily érveléssel adja elé: »ha végig tekintünk Magyarhon úgynevezett napikérdésein, egyet csak, egyetlen egyet látunk, mely áthatólag nyomban éreztesse áldásait, egyet, melyben az intelligencia ereje központosul, egyet, mely a kibékülés és összehasonulás érdekében hathatósan munkálánd, egyet mely mivel nemzeti vagyonság eszközeit teremti, kiapadhatlan forrást nyit a status erejének: alapja s talpköve az ipar fejlődésnek is s ez — *a házi adó ügye!* — mert hogy is képzelhetjük mi, hogy közlekedési

¹ 1843. évfolyam: 16., 17., 18., 19. sz.

² 25. sz.

eszközök nélkül kereskedés s e nélkül minden üdvös törvények mellett ipar fejlődhessek, szóval anyagi emelkedés mutatkozzék. Amazoknak eléállítására pedig nemzeti közérő kíváncsítik, s annak összpontosult működése, mi célra az első mulasztatlan lépés, hogy a közczélok elérésére kíváncsító közérő kiállításában az osztályok közti választófalak omoljanak le, s a nemesség, úgy mint minden honpolgár, közterhek viseléséhez simuljon; mert tán csak nem fogjuk még hinni, hogy az ősi subsidionalis uton valami nagyobb-szerűt előállithassunk, sem vagyoni erőnket annyira túlbecsülni nem fogjuk, hogy a létesítendő köznemzeti mulasztatlan szükség-séges vállalatokat pénzünkön eléállítjuk. Hogy az arra kíváncsító tőkét teremtsük elő a kamat folytonos fizetése helyett. Minden nemzeti emelkedésnek útját egyedül az adókérdés készítheti meg, melyet oly lényegesnek tartunk, hogy előtte minden más kérdés-nek, minden kecségetető számításnak háttérbe kell vonulni.« Lelkes szavakkal hívja fel az intelligens osztályt, hogy sorakozzék a megyékben e kérdés körül s küzdjön meg a felbőszült csoportokkal.

Kemény az ő bonczoló tollával ismét megvívta a harczot a magyarellenés szász-párttal! . . . *Vallomások*¹ című dolgozatában széjjel szedi a szász lapok azon szünteleni vádját, mintha a szászoknak volna okuk félni a magyar nyelv tárgyában alkotott törvényjavaslat miatt. »Ők állhatatosan hiszik — írja Kemény — hogy ama restitutio, mely országunkban a magyar nyelvnek vissza adandja diplomatikai állását, rájuk halálos csapást intéz. Van-e azonban ily félelemre elég ok? Mi ez alkalommal a jogosság néz-pontját tekintet alá nem vonjuk, hanem szárazon csak az eredményekre terjeszkedünk. Ha a magyar nyelv azon állást, melyet másfél század óta a latin bitorol, ismét elfoglalandja, — mert nálunk többről szó sem lehet, — abból csupán annyi következend, hogy a szász a máskét nemzetteli közlekedésben, mint eddig tevő, továbbra is idegen nyelvet fog használni. De ezen eredmény magában foglalja-e a lét vagy nem lét kérdését? Vizsgáljuk meg, minő részek nyitvák még s maradnak meg nem támadható sajátul a german nemzetiségnek? Azt említeni sem kívánom, — mert földvidítésnek elég aligha volna — hogy saját tüzelőiknél s oltáraik előtt az anyai nyelv hangjait használhatják; de földhozni sietek, miként a szász nem pusztán csak nép, hanem saját-szerű intézményekkel és alkotmányos szabadsággal bíró nemzet. Tekintsünk e mezőre. A kebelbeli közkezelés és birói hatalom nálok minő nyelven gyakoroltatik? Németül. Továbbá nem tartatnak-e a szászoknál szintugy kerületi gyűlések mint a magyar földön marchalisok? És ezen helyhatósági életnyilatkozat minő hangokban tör ki? Németül. Végre, midőn a magyar és székelynek rég megszűnt, nincsen-e a szásznak jelenleg is nemzeti gyűlése? És ezen erő-

¹ 27., 28., 29. sz.

központosítás által nagy jelentékenységgű intézmény, határozatait hogyan vitatja meg és jegyzi föl? Németül. Ohajtjátok-e tehát nyelvvetők virágzását s nemzetiségtők maradandóságát? Igen — felelitek ti — oly vágyoszomjason sovárognak, mint a huri-kéjt az igazhitű izlam követő s oly makacson igényeljük, mint ez naponkénti ötszöri mosdás s imádság és egy mekkai út által a tökéletes megtisztulást. Terjesszék ez esetre közügyeitekbeni részvétet néhányakról sokakra; repesszék meg a kizárólagosság kéréget, mely alkotmányos működéstöket lemezével bevonta; törüljék le azon hivatal-hatósági penészt, mely polgári éltetökre oly beteges szint borít; építsék — mint mi tevők s mint nektek jogszerűleg tenni kellett volna — szélesebb alapra municipiumotokat s nyujtsatok tisztább képviselőt a nemzeti gyűléseknek és vezessék be mindkettőnek termébe a nyilvánosságot: ha ezeket végrehajtatok, nem csak az európai miveltség és kormány nyert bennetek új hódítmányt; hanem nemzetiségtők legvékonyabb érzetében is új erő fog szétterjengni s a german nyelv, mely bármit mondjanak, jelenleg csupán a miveltség szűk territoriumán keskeny csatornában folydogál, kiáradand a gyakorlati élet mostanig meddő telkeire s enyhülést fog meríteni belőle nemcsak a könyv, de az ekevas embere is. Midőn a magyar nyelv visszafoglalásai ellen irtó harcra készülődnetek, jusson eszetökbe azon mezősi gazda, ki egy barázda fölött, melyhez — ki tudná miért? — jogot formál, költséges pört folytat, míg egész szántó-földjét szünetlen parlagban hagyja.« Kemény dolgozatából elég volt ennyit kivonatolnunk, hogy láthassuk, mily erős logikával vívta harczeit a szászokkal szemben.

*Nyilatkozat és fölszólítás*¹ címmel azt bizonyíthatá, hogy semmi alappal sem birnak a szászok azon vádaskodásai, miszerint jogaikon sérelem történt a magyar nyelv érdekében hozott törvény által. Összehasonlítást tesz e tekintetben a magyarhoni és erdélyi ily irányu törvények közt, azt hozva ki belőle, hogy az erdélyi nem oly szigorú, mint a másik, tekintettel voltak a szászok érzékenységre. »Ezen különbség — írja Kemény — abból áll, hogy a magyarországi az országban lakó idegen ajku népek nyelvei közt semmi kiválólagosságot nem tűr, hanem mindenikkel szemben a közállományivá emelt magyar nyelvet egyenlő jogigényekkel ruházza föl: az erdélyi törvényjavaslat pedig, figyelemmel méltán nem mellőzött történetészeti és alkotmányos okokból, két categoriát épít: egyikbe helyezi a szabadalmazott és unionk tagját tevő szász nemzetet, a másikba hazánk több idegen ajku lakosait. Továbbá noha nyelvünket közállományivá restituálja és a latinak másfél százados bitorlását sok tekintetben megszünteti, mindazáltal követeléseiben annyira óvakodó, sőt néhol tulengedékeny, hogy a magyarországgal — melyet egyébaránt tulságosnak még a reactio

¹ 33., 34., 35. sz.

józanabb része sem állít — egy napon alig említettetik. » Kemény ezen állítását részletesen is bizonyítja, — valamint kimutatja, hogy a német nyelv nincs háttérbe szorítva a Királyföldön. Kemény érveléseit végin így összpontosítja: » a magyar nyelvnek közállományivá emelése korlátok alá vettetik a királyi földnek kebelén kívüli viszonyait illetőleg azon részben, mennyiben a szász nemzet a dicasteriumokkal és törvényhatóságokkal tetszése szerint magyarul vagy latinul közlekedhetik. De a törvények csak magyar szöveggel birandnak, és a királyi leiratok, kormánysszéki rendeletek a szász nemzethez is magyar nyelven fognak intéztetni, valamint szintén a k. táblai, kincstári s a magyar és székely törvényhatósági levelezések. Továbbá mi a királyi föld belviszonyait illeti: e mezőn a magyar nyelvnek semmi közállományi szerep kiszakítva nincs, hanem itt általánosan a germán nyelv használtatik. Következőleg ennek van kizárólagos szabaditéka a főbb és alsóbb itélő székeknek, s a közkezelés és helyi igazgatás minden ágazataiban. Németül vitattnak meg s mennek határozatba át a kerületi és a köz nemzeti gyűlés minden tárgyai. »

Ezen bővebb kivonatokból látható, hogy Kemény nagy súlyt helyezett arra, miszerint a szászok közt lábra kapott magyar-ellenes mozgalmaknak elejét vegye. Azért kísérté figyelemmel az izgatók hirlapi nyilatkozatait és olykor-olykor lecsapott rájuk. Nem rajta múlt, ha végre mégis a szász túlzók kerekedtek túlsúlyra a békésebb elem felett. Tekintve azonban a megindult nagy magyar-szász lapok közti vitát, mely mind inkább általánossá lett s elhúzódott egész a szabadságharcz bekövetkeztéig, Keménynek az e tollharczokban való résztvevését be kellett mutatnunk, — daczára, hogy a szász lapok alaptalan ráfogásaikkal eléggé tisztában lehetünk, mert hiszen jelenben is — szinte 60 év múlva a fennebb vázolt küzdelemtől — állandó jelszavak: — a magyarosítási vád! . . .

*Közüktatás*¹ czim alatt elmélkedik Kemény közüktatásunkról. Az ő határozott meggyőződésével fejt ki: hogy tudatlanságban hagyni a népeket továbbra is nem lehet. » A nép felvilágosodása — kiált lelkesen fel — csak zsarnok uralkodást ejthet veszélybe, tudatlansága ellenben a nemzetek sirja. » Magas journalistikai színvonalon álló fejtegetését így fejezi be: » Közüktatás tehát a nemzetnek egyik, a legvilágosabb jelekben mutatkozó s annival sürgetőbb szüksége, mivel azon gyümölcst, melyet a közüktatás fája termend, nem egy nyár melege érlelendi meg. Közüktatás alatt pedig értjük az országosan bőven segélyezett, minden leendő polgárt kötelező elemi oktatást s a subjectiv erők és tehetségek, meg az egyéni czélok szerint intézett szabad felsőbb oktatást. Mert mint előbbi cikkünkben érintők, csak ennyire köteles, ennyire van jogosítva az álladalom, ha célját elérni úgy akarja,

¹ 57., 58. sz.

hogy a személyi szabadságot el ne nyomja. Kötelező elemi oktatás nélkül csak azon régi rosszak maradnánk, miszerint ki valami keveset írni, meg olvasni tud, faluink legnagyobb részében mint valamely kiváltságos, felsőbb lény tiszteltetik s a szegény tudatlan nép általa legtöbbszörre exploitiroztatik — kihasználatik. Azért kívánatos volna, hogy bizonyos nem távol idő alatt az írni olvasni tudás szünnék meg társadalmi kiváltság lenni, ellenben a nem tudás tekintetnek politikai incapacitásnak. Közoktatásunknak általában fokozatos, specialis és professionalisnak kell lenni. Tapasztalás szerint ma már csak az unitas és specialitas vezeti üdvre a népeket; — csak így nyerhetne synledező földmívelési- és már oly vén gyermek kézműiparunk és kereskedelmünk, valamint minden anyagi és szellemi természetű osztály a hazában ügyes munkásokat. Csak így nyilhatna az eddig minden terv és cél nélkül képzett és épp úgy terv és cél nélkül életbe-léptetett ifjságunknak méltó pályatér ereinek sikeres felhasználására, a helyett, hogy mint most, éltehozzán ásitózzék az országos irodák zsisbasztó levegőjében.« E magas röptű nyilatkozat után adott ki egyes rubrikázott kimutatást is: *Népiskoláink statisztikája*¹ czimmel, apró részletekig ismerteti, hogy egyes vallásfelekezeteknek hány iskolájuk van, s hány gyermek részesül oktatásban.

Az iskolai téren való barangolás után, Kemény Zsigmond megint a szászoknak ad oktatást, s talán egyszer sem bánt el velök oly keményen, mint *Királyföld-Szászföld*² című dolgozatában. Kiméletlenül leránta a szász elégedetlenek álarczát, valódilag mutatva be őket a közönségnek. Kimutatja először az unalomig hangoztatott magyarosítási vád alaptalanságát. »Ezek szerint — írja egy helyen — nem arról van szó, valamint sohasem is volt, mikép magyarosittassanak a szászok, hanem fogja-e engedni a törvényhozás, hogy a szászokkal együtt lakó magyarok teljesen elnyomassanak, hogy nemzeti nyelvünk száműzött idegen gyanánt létezzék akárhol a magyar korona alatt, hol azt szabad polgárok sajátjuknak vallják. Vége uraim a mystificationoknak. Koránsem a magyarság saját nemzetisége körüli törekvései egyedül az, mi annyi jajveszéklést költ fel. Nem nyelvetöket féltitek, erre tán magatok is mosolyognátok, de féltitek az egyedáruságot, kiváltságokat jogban, hivatalban, mesterségben s minden álladalmi kedvezésekben. És e mezőre vitetett már most a szász lapok által a tusa és az egész szász föld vagy királyföld feletti vitatkozás sajátkép azon alapkérdést foglalja magában: vajjon kizárólagos joggal birja-e a szász nemzet azon tért, mely egykor lakásul nekik kijelöltetett, vagy a többi velek együtt lakó nemzetekkel egyenlő jogállapot az alap, s lehetnek-e a többi nemzetbelieknek is jogos követelése a jeles polgári alkotmány jótéteményeihez vagy sem?« E felvetett kérdésre Kemény az ő éles ítélő-tehet-

¹ 41. sz.² 43., 44. sz.

ségével válaszol s kimutatja, miszerint törvény és igazgatás mindég egyiránt rendelte a jogegyenlőséget s alapelv gyanánt állott fenn mindig, mikép a Királyföld lakosai egyiránt szabadok, mert annak természetével a jogkülönbség meg nem fér. De a szászok, a köztük lakó más fajuaktól elharácsolták jogaikat.

Az erdélyi intelligens magyar közönséget kellemetlenül lepte meg Keménynek a *Szemle*¹ című czikk-sorozata, mint melynek bevezetésében (junius 6.) tudtul adja, hogy még csak e hó végéig lesz munkatársa a lapnak, visszavonulni kénytelen; ez okból napi kérdésekhez már nem szól hozzá, hanem szemlét tart az utóbbi félében történtek felett. Legelőbb is annak ad hangot, hogy valódi közvélemény Erdélyben még nem mutatkozik. Azonban elismeri, hogy létezik nálunk is annyi éberség: »hogy nem fekszünk hanyatt esztendőig, mint a hét-alvók; sőt kiváltágaink bástya-fokára s körfalparkányaira olykor öröket állítunk ki, és néhányan arról is gondolkodtunk már, miként, hogy egy divatos kifejezéssel éljek, jó volna az alkotmányos sánczok közé másokat is bevenni — majd utóbb. Támadtak nálunk is annyiféle érdekek, hogy vagy két párt alakulhatott, és a vezérek összpontosíthattak magok körül a közügyekben résztvevők gyér soraiból egy egy zászlóalj, választhattak magoknak törekvési czélt, harczjelet melyért s mely alatt küzdjenek. És e harczjel nem oly biztos ugyan, mint a római legióké, de arra minden esetben jó, hogy általa bármi kevés közügybeni mozgalom ébresztessék, a még kételkedő rokonszenvűek és egynézetűek itt-ott tett-erőre ébresztessenek, s a legközelebbi célok közül valamicske eléressék«. Majd rátér az országgyűlésre, és behatóan ismerteti az okokat, hogy miért nem volt a közelebb lefolyt országgyűlésnek — melyhez kinyitásakor annyi eredményről előérzetet kötének — majd semmi eredménye.

Kemény utolsó dolgozata az Erdélyi Híradóban ezen czímmel jelent meg: *A földbirtok szétporlásáról*.² Oly szakértelemmel tárgyalja a közgazdasági kérdéseket, a mely csak becsületére válik azon kornak, hogy ily hazai publicistákkal is rendelkezett. Kemény érveléseinek legnagyobb része olyan, hogy akár ma kiadható lehetne! . . . A földbirtok határtalan elaprózása ellen szólal fel, a mely teméntelen kis birtokot fog szülni, a valódi megélhetés reménye nélkül. Hogy külföldön is vannak apró birtokok, ez szerinte nem ok a hasonló követésre, mivel ott van ipar, mely lehetővé teszi a kis birtokon való megélhetést is. »Három főtulajdon — írja Kemény — pedig az, mit alkotmányos polgártól megkivánhatni, ha mértékesnek akar tartatni; első: hogy gazdasági állása által elég független legyen, kedvezés és pártfogásra nem szorulni, sem kegyvesztéstől félni, s elég tehetős, hogy a közjó előmozdítására és a rend fentartására nemcsak rendes időkben adhassa meg önkényesen vagy törvény szerint a magáét, hanem hogy szo-

¹ 45., 46. sz.

² 48., 49., 50., 51. sz.

katlan időkben is rendkívüli segílyt nyujthasson be a jogállapot fentartására, s kün a nemzeti integritás megőrzésére. Második: hogy szellemileg elég képzett legyen a községi és felsőbb hatóságok kormányzásában munkás részt vehetni, polgárjogait érteni s azokat erőteljesen védhetni a törvényes formák között, és alkotmányos polgár kötelességeit (pl. a képviselő, vagy választó, az eskütt és honvéd tisztét) egész terjedelmökben teljesíthetni. Harmadik: hogy gyermekeit oly állapotba tehesse szellemi és gazdasági tekintetben, hogy közülök minél többen teljesíthessék a mértékes honpolgár kötelességeit. Mind ezen tulajdonokkal már az apró birtokos nem bírhat. »Majd érdekes gazdasági fejtegetésekbe bocsátkozva, végül kimerítő okadatolással a földbirtok elaprózását a következő intézkedések által véli meggátolhatónak. 1. Nyujtassék kedvezés a gyáriparnak védvámok által. 2. Csökkentessék az apró birtokosok száma, ott, hol már igen elszaporodtak, áttelepítés által oly vidékekre, hol még a népesség gyér, s a műveletlen földek terjedelmesek. »A helyett — írja Kemény — hogy a háromszéki székely élmeért Moldvába vándoroljon, s némely örmény kereskedő székely gyarmatot telepítsen ott benn vásárlott pusztájára, üdvösebb volna mind nemzetiségi, mind politikai, mind pedig közgazdasági tekintetben, ha magyar mágnásaink mezőiségi s másutti, vajmi keveset jövedelmező, terjedelmes műveletlen mezeikre telepítenék őket kedvező föltételek alatt. 3. Ajánlja a tagosítást. 4. Oszttassanak fel a közbirtokok osztható részei is, a közös birtokban nincs sok haszon. 5. A roppant terjedelmű korona-javak adassanak ideiglenes avagy örök bérbe. »Ezáltal egy számos tehetős birtokos rend — új, erős oszlopa a trónnak — fejlődnék ki, s a financialis és nemzetgazdasági szempont is végtelenül nyerne.« 6. A majoratusok eltörlendők. 7. Oda hatni törvény által, hogy örökléseknél a birtok inkább egy kézen maradjon, mint hogy az örökösök közt feloszoljék. Kemény ezen kívánatát a kis birtokra alapítá, hogy ne tagoltassék az még jobban széjjel; a többi örököst pénzben kívánta kielégíttetni. »Ezek azon eszközök — végzcikkorozatát Kemény — melyeket az apró gazdaságból eredő rosztak tovább harapózásának gátlására és meggyógyítására célirányosan és sikerrel alkalmazhatóknak vélünk.« Tekintve, hogy a földbirtok elaprózásának kérdése máig sincs megoldva, szükségesnek láttam azon pontozatokat közölni, melyeket Kemény a 40-es években már hangoztatott, és mely pontozatok közül van olyan is, mely jelenben sem hagyható figyelmen kívül.

Kemény Zsigmond publicistikai munkálkodása Erdélyben ezzel megszűnt! . . . Hogy mi volt az oka a laptól való visszalépésének, ezt ő nem jelzé azon dolgozatában, midőn nyilvánítá az olvasóknak, a laptól való kényszerült visszaléptét. De e kényszerült szóban mégis elárulta, hogy nem önként válik meg a laptól. Maga a lap-szerkesztő: Méhes Sámuel, a junius 13-diki számban nyilatkozik e tárgyban, mástél hasábon szólva olvasóihoz lapja

ügyében. De világosságot e kérdésre ő sem vet. Bevezetésében szólva a lap eddigi munkálkodásáról, majd így folytatja: »Kemény Zsigmond báró és Kovács Lajos, kik másfél év alatt a Híradó vezércikkeit kizárólag adták, ezen félév végével visszavonulnak. Valamint mélyen fájlaljuk e vesztsést, úgy reméljük is, mikép nem kimélve sem áldozatot, sem fáradságot, e hiány lehető kiegyenlítésére, Híradónk ezentúl is a józan haladás organuma leend.« sat. Kemény emlité, hogy ő kényszerülve van visszalépni, a szerkesztő fent mély sajnálattal veszi ezt tudomásul, látni való, miként e két jeles publicistának a laptól való eltávolítása a kormány műve volt. Közbevetőleg megjegyzem, hogy a szerkesztő azon kitétele, miszerint a vezércikkeket kizárólag Kemény — Kovács írta, nem felel meg a valóságnak, mert más nevűektől is láttam czikkeket, s különösen Szentiváni irt sokat. Az azonban tény, hogy Méhes csak névleg volt szerkesztő, nem termett ez állásra ő, s ezen tisztet Kemény és Kovács teljesíték jóformán. Méhes a technikai részekkel bibelődött. Ugy látszik az ármány megirigyelte a lap helyzetét e két kitűnő publicista munka erejénél fogva, vegetálván mellette a Szilágyi által szerkesztett conservatív lap, — följelentés tétetett ellenök! . . . Bevádolták Méhest a felség előtt, hogy lapjának tulajdonjogát Keményre és Kovácsra akarja ruházni, mire az erdélyi udvari cancellaria felszólította a kormányzót, hogy puhatolja ki, mi van a dologban s közölje az eredményt vele. Gróf Teleki kijelentette, hogy Méhes ugyan szándékozott nyomdáját hirlapjaival együtt eladni, ha vevőre akadna, de a jogát ruházásról szó sincs, sőt minden rendén megy. Méhes ismervén a censurái s hirlapkiadási rendeleteket, ezek ellen nem vét, panasza egyáltalában nem szolgáltat okot.¹

Mindamellett Kemény és Kovács helyeiket nem tarthatták meg, több mint valószínű túl szabadelvűségük miatt, — nem sokára ezután a kir. főkormánysház az Erdélyi Híradó szerkesztőjének egy jelentését terjesztette fel, az iránt, hogy báró Kemény Zsigmond és Kovács Lajos helyett Ocsvai Ferencz doboka-megyei ülnököt, Kriza János unitárius tanárt és Szabó Jánost vette maga mellé munkatársakul. Ocsvait, mint már segéd-szerkesztőt, a kik mind hárman józan gondolkodásmódjukról eléggé ismeretesek, s ezt a felség elébbi legmagasabb elhatározásával elintézettnak jelentette ki.

Kemény és Kovács voltak Erdélyben a publicistikai irodalom megeremtői! . . . utánnok léptek fel: Ocsvai, Dósa Dániel, Kőváry László, Vida Károly, mint szabadelvű publicisták. Kemény mély tudásával azonban egy sem vetekedett, nem szólva Kovácsról, ki hirlapírói pályáját jóformán csak kedv- s időtöltésből űzte. Szathmári birtokos volt, e révén gyulafehérvári követ lett az erdélyi országgyűlésen. E két férfiú volt Erdély hangadó publicistája. Kemény dolgozatai arról tesznek tanuságot, hogy ámbár municipalista volt,

¹ Jakab Elek: Az erdélyi hirlapirodalom története. 78., 79.

de nem odaadó vak hive, hogy túlkinövéseit elnézze. Lelkes hive volt a szabadelvűségnek, de mint cikkei mutatják, a Wesselényi-Kossuth izgató politikának nem volt hive. Határozott ellenfele volt az úgynevezett »sérelmet«¹ üző politikának, maró gúnnyal szól e tekintetben cikkeiben. Az unio lelkes barátja, a nélkül, hogy e téren is túlzásba menne. Államférfiui tapintatosság sugárzik ki minden dolgozatából, mik az észhez és nem a szívhez szófoltak. Dolgozatait, látszik, túl nagy gonddal készíté, egész apparatussal világosítá a kérdést minden oldalról meg. E nagy lelkiismeretességre vezethető vissza a kissé túlhosszadalmasság, hasábokra terjedve cikkei, s a legtöbbje több számra terjedő. De hát akkori időben a publicistának nemcsak írni, de oktatni, is kellett.

1840-ig a magyar hírlapok jóformán csak hírek közléséből álltak, azt sem adva rendszeresen. Csodálhatni-e, hogy midőn végre önállóan is kezdettek a lapok gondolkozni, nem volt azt megértő közönség s nekik kellett azt teremteni, magukhoz felölelni. Mint ma a gyemeket, úgy kellett a nagy közönséget minden kérdés felől oktatni. Országgyűlési tudósításokból nem okulhattak az emberek, mert a lapok szintelenül közölték azokat, — a publicistáknak kellett a vezérszerepet vinni és megértetni az egyes kérdéseket a közönséggel. Kossuth e tekintetben a szívhez is szólt, Kemény ellenben nem lévén izgató, az ész mellett a kedélyre akart hatni. Épp azért vezércikkeiben igen kevés az izgató elem. Doctrinaireszerű hang vonúl keresztül rajtok, hidegen számító elme fejtegetései inkább, mint a szívet erősebb mozgásba hozó enthusiasmus lelkesítő varázsszavai! . . . De azért hatástalanul nem irt már ez időben sem, midőn a publicistikai pályára lépett. Minden cikkében avagy a legtöbbször volt gond arra fordítva: hogy az értelem mellett a kedélyre is hasson. Nem volt még meg e korbeli cikkeiben a formának az az ünnepi disze, a mik egy évtizeddel utóbb irt mintaszerű vezércikkeit jellemzik, — de minden, a mit irt, világos főre, bonczoló elmére mutatott, ki nem a látzatból meríti meggyőződése bizonyítékait, hanem mindenben a lényegét vizsgálja, okoskodva eleméz és bonczol.

Kemény Zsigmond szerénységét semmisem jellemzi jobban, mint hogy ő magát túl nem becsülve, nem szívesen vált meg az Erdélyi Híradótól. Holott oly tollal biztosítva volt a fővárosban is a kenyere. Ez érzetből kifolyólag irta azon szavakat: hogy neki válnia kell a laptól. Elmenetelével nagy űrt hagyott hátra, az erdélyi magyar hírlapirodalom mesterét vesztette benne. Az ő hírlapírói fellépésével kezdődött el Erdélyben a magyar lapokban a vezércikk írás. Addig a vezércikk rovatot is a Híradóban — a hírek közlései tevék. Szerény vidéki lapnál kezdte pályáját Kemény, hogy később a magyar publicisták fejedelme legyen. Első publicistikai dolgozatainak ismertetését adom itt, a miknek legnagyobb részét olvasni még mai is tanulságos és gyönyörködtető.

ÜRMÖSSY LAJOS.

ADATTÁR.

DEBRECZENI ÍRÓK ÉS TANÁROK.

1588—1700.

A debreczeni ev. ref. főiskola legrégibb matrikulája, mint a czíme is mutatja: »*Series studiosorum in schola Debrecina Helv. Conf. addictorum tam togatorum, quam non togatorum ab anno Christi 1588 usque ad annum 1792, sub spatio 204 annorum*« (könyvtári jegye: R. 495.) magába foglalja mindazon tanulók névsorát, kik az 1588—1792 évi időközben a főiskola törvényeinek subscribáltak. E névsorok bece már magukban véve is rendkívül nagy; de szerfölött emeli azt az a körülmény, hogy későbbi kegyeletes kezek nem mulasztották el minden egyes jelesebb tanuló neve mellé azt is oda jegyezni, hogy mi lett belőle idővel.

A budapesti tudományegyetemi könyvtár igazgatósága a napokban fölkerlte az egyház- és művelődéstörténeti szempontból nagyjelentőségű kútfőt s én is szerét ejtettem annak, hogy pár hétig lapozgathattam benne. Éltem az alkalommal s kiírogattam az anyakönyvből mindazon kiválóbb férfiak nevét, kik a XVII. század folyamán részint mint írók, részint mint tanárok töltötték be nemes hivatásukat. A kikiről egész bizonyossággal tudtam, hogy irodalmi tevékenységet fejtettek ki, azoknak nevét csillaggal is megjelöltem s nevök után oda tettem az évszámot, melyre irodalmi pályájuk kezdete vagy pedig első művök megjelenése esik. Természetesen a felét sem jegyezhettem ki az íróknak, a mi a rendelkezésemre állott idő miatt — mikor még a debreczeni írók pontos névsorát sem bírja irodalmunk — nem is csoda. Annál lelkiismeretesebben szedegettem össze a tanárokat és segédtanárokat, kik közül számosan örökítették meg nevöket az irodalomtörténet lapjain is. Amazokat az

anyakönyv rendszerint *rector*, *collega*, később *professor* néven, emezeket *collaborator*, *explorator*, majd *praeceptor* néven emlegeti. Magától értetődik, hogy nem pusztán a subscribálás datumát írtam ki, hanem mindazon jegyzeteket is, melyeket az egyes nevek mellett találtam, s melyek az illetőknek későbbi pályájára tartalmaznak becses életrajzi adatokat.

De kiírtam az ifjúság által választott tisztviselők nevét is, u. m. a seniorokat, contrascribákat, dékánokat, kurátorokat, mint a kik az ifjúság színe-java voltak, valamint azokat is, a kik mellé oda van jegyezve, hogy akadémiát látogattak.

Összeállításom könnyebb kezelhetősége javalta, hogy a kiírt nevek felsorolásában a betűrendet válaszszam.

Még az anyakönyv külső állapotára nézve kell egyet-mást megemlítenem. A legrégibb névlajstromok 1588—1660-ig nem sajátkezű bejegyzések; ezeket a 46. lapon olvasható följegyzés szerint 1670-ben másolta le Németi András főiskolai polgár: »Manus And. Nemethi Civis Sch. Debr. A. D. 1670 die 20 Martii.« A buzgó ifjú kétségkívül a régi matrikulákból betűzgette ki az egyes lajstromokat, hihetőleg Komáromi Csipkés György utasítására, ki tudvalevőleg 1653—1688 közt működött Debreczenben, s meg kell adni, derekas munkát végzett, mint azt az általa másolt nevek végén olvasható ez a magyar bejegyzés is mutatja: »1553 eddig a deákok száma, ha megolvassod is.« Az 1657—1669. terjedő időköz ismét más kéznek a műve, míg az 1670—1673 évek bejegyzései több kézre mutatnak. A sajátkezű beírások (az igazi subscribálások) tulajdonképen 1674-gyel kezdődnek s tartanak azután megszakítás nélkül egészen végig vagyis 1792-ig.

Magát a matrikulát vörös bőrkötésbe a mult században köthette be valami ügyetlen debreczeni compactor; egyes lapszéleken az írást vagy lemetszette, vagy ha a belső széleken volt a bejegyzés, erős csirizzel úgy leragasztotta, hogy jó szem legyen, a melyik itt a betűket kisillabizálja.

De hát örüljünk neki, hogy e régi kútforrás még így is fenmaradt. S csak azt kívánjuk, adjon az Isten Debreczennek mentül előbb megint egy Komáromi Csipkés Györgyöt, a ki az egész anyakönyvet még egyszer, diplomatikai hűséggel, lemásoltassa s azután sajtó útján közrebocsássa. Ennél nagyobb szolgálatot alig tehetne a hazai közművelődéstörténet ügyének. Talán ezek az én szemelvényeim arra is jók lesznek, hogy az illetékes körökben ennek a nézetnek híveket szereznek.

- Abai Demeter.* Subscribált 1620. aug. 22. Senior 16. . .¹
- Abani Mihály.* Subscr. 1680. máj. 15. Collega.
- Almási András.* Subscr. 1630. máj. 17. Collaborator, Contrascrība 1634.
- **Almási Mihály.* 1678. Subscr. 1669. Etymol. Praecept., Syntax., Poeseos item. Contrascrība et Senior. Academias ascendit.
- Alvinczi Péter.* Rector 1601.
- Apáti Miklós.* Subscr. 1657. Collaborator, 3. Satisfecit flor. 3. Ductus ad rectoriam in Barovia et ibi interfectus.
- **Apáti M. Miklós.* 1686. Subscr. 1681. febr. 21. Praeceptor quartariorum Rudimentistarum laudabilis.
- Apáti Pál.* Subscr. 1678. márcz. 16. Senior laudabilis.
- Bagaméri M. András.* Subscr. 1682. ápr. 7. Curator, tandem ductus Somlyainum.
- Bagosi István.* Subscr. 1609. okt. 10. Cantor.
- Bajmóczi Márton.* Subscr. 1611. máj. 4. Decanus.
- Bakai Benedek, Kassai.* Rector 1622.
- Balkányi György.* Subscr. 1659. Praeceptor, Thecarius, Contrascrība, Senior. Promotus ibi Academias. *
- Ballyik János, Debreczeni.* Subscr. 1634. júl. 6. Collega, Contrascrība, Senior, tandem Rector Scholae. Obiit Debr.
- Balsai András.* Subscr. 1607. febr. 7. Decanus.
- **Bánfi-Hunyadi Ferencz.* 1683. Subscr. 1675. jún. 13. Praeceptor Sextar. et Syntaxistarum sollertissimus meritissimusque.
- Bánki János.* Subscr. 1681. márcz. 17. Explorator insignis. Rector Tecciensis vigilantissimus.
- Bányai István.* Subscr. 1597. jún. 14. 6. Julii Collaborator. A. D. 1599 et 1600. Senior A. D. 1601.
- **Barsi János.* 1674. Subscr. 1670. febr. 23.
- Bartha János, Debreczeni.* Subscr. 1671. jan. 29. Praeceptor Etymol. functus, factus civis.
- **Báthori G. Mihály.* 1653. Subscr. 1648. okt. 19.
- **Batizi Csormoly Gáspár.* 1652. Subscr. 1647. szept. 14.
- Bátorkeszi F. János.* Subscr. 1689. júl. 5. A. 1696. ab ecclesia Nanasiensi ad Academias Belg. promotus, ibidemque per continuos 26 annos V. D. M. tandem Sz. Mihalyini per 15. V. T. Debr. Senior. Occubuit 1707.²
- Becsi István.* Rector 1599.
- **Békési B. János.* 1656. Subscr. 1650. ápr. 8.
- **Békési F. Márton.* 1654. Subscr. 1645. decz. 12.
- Békési G. János.* Subscr. 1588. Collaborator.
- Békési P. Péter.* Subscr. 1590. Cantor et contrascrība. Obiit Heidelbergae 1604.
- Békési S. György.* Senior 1590.
- Belényesi János.* Subscr. 1640. okt. 3. Contrascrība, tandem promotus in Germaniam.
- Belényesi János.* Subscr. 1643. jún. 24. Contrascrība, Senior. Magna urbanit[at]e acceptus a M. Redei et Spet. pr[o]fectus in Academias.
- Belényesi János.* Subscr. 1673. jan. 10. Explorator, obdormivit in Domino die 2. Nov. 169.³

¹ Az évszámból csak ennyi látszik.

² Hiba 1737 helyett.

³ Az évszám utolsó jegye nem vehető ki.

- Bélteki János.* Subscr. 1610. márcz. 29. Contrascriba.
- **Bélteki János.* 1679. Subscr. 1676. máj. 11. Ivit ad Pastorium, inde Academiás salutavit. R. Makaiensis, ductus Pastor tandem Gyeviensis.
- Bélyei P. Sámuel.* Subscr. 1668. Explorator. Ductus Poroszlainum.
- Belvári János.* Subscr. 1588. Senior.
- Benei János.* Subscr. 1599. nov. 28. Decanus.
- Berendi Sámuel.* Subscr. 1662. Explorator. Ivit Patachinum Pastoratus, fuisse moderator Scholae.
- Berki Mihály.* Subscr. 1616. jún. 12. Explorator emittitur, tandem receptus Contrascriba eligitur 1622.
- Besenyey Balázs.* Subscr. 1607. márcz. 10. Decanus.
- Besenyey János.* Subscr. 1617. ápr. 2. Explorator emittitur.
- Bogdányi Past. Márton.* Subscr. 1690. febr. 6. Senior 1697.
- **Bojthi Veres Gáspár.* 1617. Subscr. 1613. aug. 5.
- **Borzási B. Balázs.* 1619. Subscr. 1612. szept. 8. Collaborator 1616. Obiit in officio Rector. 1620.
- Borzási Péter.* Subscr. 1603. nov. 11. Cantor et Contrascriba. Obiit apud Beregszász.
- Bölcskei András.* Subscr. 1668. Lotor, tandem Contrascriba, tandem ductus Czeczketinum (igy!) pro Rectore.
- Bősházi B. János.* Receptus 1672. die 25 Apr. Ductus Kallóinum pro Rectore, inde Academiás salutavit.
- Bősházi Márton.* Subscr. 1633. jún. 5. (Akadémikus).
- Böszörményi Máté.* Subscr. 1624. decz. 2. Decanus, Collaborator, tandem Senior 162...¹
- Budaházi János.* Subscr. 1662. Contrascriba.
- Budai Imre.* Subscr. 1624. aug. 28. Contrascriba, tandem Senior 1629.
- Budai István.* Subscr. 1626. szept. 1. (Tanár 1653—1657).
- Budai János.* Subscr. 1657. Contrascriba et Senior, tandem ductus Zilainum.
- Budai Pál.* Subscr. 1615. szept. 12. Cantor.
- Büttössi P. Dániel.* Subscr. 1681. febr. 21. Explorator, Rector Ecse-diensis.
- **Csaholczi P. János.* 1643. Subscr. 1633. apr. 25.
- Csatári András.* Subscr. 1660. Coquus. Praeceptor Rudim., Orat., Synt.
- Csatári Gergely.* Subscr. 1588. Collaborator.
- **Csedregi P. Péter.* 1659. Subscr. 1649. febr. 12.
- Csejlei György.* Subscr. 1608. nov. 3. Contrascriba 1617.
- Csekei Pál.* Subscr. 1659. Ductus Ráczekevinum, secunda vice Husztinum ibique officio honestissime functus, in Academiás promotus.
- Csengeri András.* Subscr. 1643. máj. 23. Contrascriba, Senior, tandem ductus Nemethinum.
- Csengeri S. István.* Subscr. 1665. Cocus. Primarius, tandem ductus ad gubernium scholae Turiensis.
- **Csepei Ferencz.* 1618. Subscr. 1615. szept. 3. Contrascriba. Obiit Claudiopoli in officio pastoratus.
- Csepregi Mátyás.* Subscr. 1613. okt. 8. Explorator emittitur. ¹1. Martii 1616.

¹ Az évszám utolsó jegye lekoppott.

- **Csiba Márton, Tejfalvi.* 1637. Subscr. 1615. máj. 14. Decanus.
- Csiba Pál, Tejfalvi.* Subscr. 1641. szept. 8. Tanár 1651.
- Csorba István.* Rector 1588.
- Csorbai Mátyás.* Subscr. 1611. júl. 25. Decanus, 1615. Notarius Bihariensis.
- Czegényi Tamás.* Subscr. 1666. Secunda vice. Scholae Contrascrība, post Diószeg. Rector.
- Czeglédi György.* Subscr. 1611. jún. 16. Contrascrība.
- Czeglédi István.* Subscr. 1660. Coqus et praeceptor perutilis.
- **Czeglédi P. István.* 1645. Subscr. 1630. jún. 5.
- **Czeglédi P. Pál.* 1682. Subscr. 1675. jún. 10. Ascendit in Academias.
- Czeglédi Sebestyén.* Subscr. 1629. május 8. Rector 1640.
- Dályai P. János.* Subscr. 1699. febr. 26. Professor, demum Pastor in D...¹
- Debreczeni Ember András.* Subscr. 1686. febr. 11. Rector scholae Miskolcziensis.
- **Debreczeni Ember Pál* 1686. Subscr. 1678. jan. 12. Praeceptor. Postea Rector Patachiensis. Ex Pastor S. Patachiensi ivit in Acad.
- Debreczeni Fogas András.* Subscr. 1600. decz. 25. Collaborator. Ungvarini obiit 1608.
- **Debreczeni Gele János* 1658. Subscr. 1651. júl. 16.
- Debreczeni H. János.* Subscr. 1692. apr. 5. Tandem ill. scholae Debr. Professor subtit...²
- **Debreczeni Hentes Mihály* 1649. Subscr. 1644. jan. 26.
- Debreczeni István.* Subscr. 1597. jan. 18. Rector 1609. die 15. Aug.
- **Debreczeni János* 1615. Subscr. 1596. márcz. 19.
- Debreczeni János.* Receptus 1672. die...³ Explorator.
- **Debreczeni K. János* 1654. Subscr. 1646. május 5.
- **Debreczeni Kis Benedek* 1695. Subscr. 1685. január végén.
- Debreczeni Mihály.* Subscr. 1644. febr. 6. Rector 1651.
- Debreczeni Péter.* Subscr. 1627. aug. 17. Contrascrība, tandem Senior.
- **Debreczeni S. János* 1605. Subscr. 1596. márcz. 19.
- **Debreczeni Sz. István* 1696. Subscr. 1687. jún. 20.
- **Debreczeni T. István* 1685. Subscr. 1658. Praeceptor Poeseos et Oratoriae, tandem uxorem duxit, factus deinde Senator Debrecziensis A. 1694.
- **Debreczeni Tánczos János.* Subscribált 1588. Collaborator.
- Debreczeni Tót János.* Subscr. 1673. márcz. 30. Lotor, item Curator mendicantium et syntaxistarum (?) Ductus Nemethinum Pastor.
- **Decsi Gáspár* 1650. Subscr. 1640. apr. 22.
- **Decsi István* 1615. Subscr. 1588. Senior et Collaborator A. 1593. et 94. Senior in fine 94 et initio 95, tandem Rector 1600 et 1601.
- Decsi János.* Subscr. 1660. Praeceptor. Ductus in patriam ad officium rectoratus, pastoratus.
- Decsi János.* Subscr. 1678. máj. 9. Praeceptor Etymologistarum, Poeseos, Oratoriae laudabilis, sub nulla spe valedixit. Pauper.
- Decsi P. Sámuel, Mező-Órsi.* Subscr.

¹ A helynévből csak az első betű látszik.

² Több nem vehető ki.

³ Az írás lekopott.

1684. márcz. 3. Cocus, Explorator anno 1686 mense Martii. Demortuus in Terehegy.
- Derecskei János.* Subscr. 1669. Cocus satisfecit. Curator laudatissimus. Praeceptor Syntaxeos diligentissimus.
- *Derecskei Pál* 1681. Subscr. 1675. jan. 26.
- Desericzki András.* Subscr. 1674. júl. 25. Anno 1677 ductus ad Rectoriam Kevianam, post redux, curator factus, deinde uxorem ductus, factus civis Debr.
- *Diószegi Bónis Mátyás* 1649. Subscr. 1639. márcz. 16.
- Diószegi Dávid.* Subscr. 1628. júl. 4. Primolus, tandem Rector Varadiensis.
- *Diószegi György* 1677. Subscr. 1666. Coquus. Syntax. Praec. Curator Mend. Ductus ad Rectoriam Onadianam, inde missus in exilium et post introitum ductus Dioszeg.
- *Diószegi István* 1664. Subscr. 1659. Promotus in Academias. Rector Debr. 1666. júl. 10.
- *Diószegi Kalmár Pál* 1652. Subscr. 1647. nov. 11.
- *Diószegi P. Sámuel* 1698. Subscr. 1689. febr. 12.
- Diószegi Péter.* Subscr. 1602. okt. 13. Senior 1. Junii 1609.
- Diószegi SB. János.* Subscr. 1671. Explorator, ductus Thurinum.
- Dobrai István.* Subscr. 1681. máj. 10. Ascendit Academias 1686.
- *Dobrai Mihály.* 1657. Subscr. 1649. május 21., másodszor 1651. jún. 4.
- Ecsedi Ferencz.* Subscr. 1657. Explorator. Ductus Bajominum.
- Egei János.* Subscr. 1622. máj. 23. Cantor.
- Egeresi István.* Subscr. 1671. Explorator, Curator, Praeceptor Rud. Syntax. Rector Turiensis. Academias salutavit 80.
- *Egrespataki C. András* 1654. Subscr. 1646. febr. 12. Ductus ad Cancellariam.
- Egri István.* Subscr. 1693. júl. 29. Praeceptor Tertiariorum, Syntaxis et poeseos, Senior vigilantissimus. Ductus pro Rectore K[őrös]sin[um].
- Egyedi Lőrincz.* Subscr. 1615. május 26. Contrascriba, tandem Senior.
- Enyedi István.* Subscr. 1660. Explorator. Ductus Ecsedinum.
- *Enyedi István* 1686. Subscr. 1662. kör.
- Erdélyi Gergely.* Subscr. 1597. márcz. 6. Collaborator 23. Martii 1600.
- Érsekújvári L. András.* Subscr. 1659. Doctus ac obediens discipulus, coetui satisfecit missusque in collegium Patakiensem ad rectoratum et tandem missus in Academias, iterum redux Zilahini et illinc divina vocatione Professor Cassae, tandem in exilium missus a persecutoribus, pro pastore cond...¹ facta, ducitur Debreczinum ad pastorum.
- *Érsekújvári Orbán* 1654. Subscr. 1650. máj. 2.
- Farkasdi János.* Subscr. 1668. Explorator. Secessit venia impetrata.
- Fegyverneki István.* Subscr. 1608. szept. 13. Cantor.
- Fegyverneki Mátyás.* Subscr. 1611. máj. 4. Contrascriba.
- *Fekete István, Némethi* 1654. Subscr. 1646. decz. 7.
- Felsőbányai Lőrincz.* Subscr. 1602. május 27. Cantor. Mortuus Albae Rectore Stephano Milotano 1603.
- *Felvinczi István* 1695. Subscr. 1689. febr. 25.

¹ Olvashatatlan.

- **Felvinczi Sándor* 1683. Subscr. 1659. Explorator, migravit Patakinum.
- **Fileki János* 1631. Subscr. 1626. júl. 18.
- Filepszállási Gergely*. Subscr. 1680. márcz. 25. Körösinum 1685.
- Fogarasi János*. Subscr. 1666. Academias salutavit ibique mortuus.
- Földvári Lőrincz*. Subscr. 1593. Contrascriba. Obiit in bello Körösztés A. D. 1596.
- Fülkei János*. Subscr. 1669. Praeceptor Etym. et Syntax. Satis diligens, tandem Contrascriba, Senior in schola patria, tandem mittitur in Academias.
- Füzes-Gyarmati István*. Subscr. 1666. Coquus. Praeceptor Etymologistarum, Syntaxistarum, Poetarum et Oratoriae. Thecarius et Contrascriba. Keresztesinum ad Rectoratum, inde in exilium et postquam ingressus secunda vice Körösinum pro Rectore ductus et mortuus ibidem.
- F. Gyarmati Márton*. Subscr. 1673. apr. 11. Cocus 1674. September et October. Praeceptor Syntax., ductus Kecskemetinum.
- Gál János, Debreczeni*. Subscr. 1685. jan. 15. Curator, Collega, Praeceptor Poeseos, Eloquentiae, Oratoriae, Contrascriba et Senior Scholae.
- Geszteyi Mátyás*. Subscr. 1674. márcz. 13. Academias salutavit.
- **Gönczi F. János* 1620. Subscr. 1611. júl. 28. Collaborator.
- Gönczi József*. Subscr. 1591. Collaborator.
- Gönczi Miklós*. Subscr. 1588. Contrascriba.
- Gönczi Pál*. Subscr. 1676. júl. 28. Cocus laudabilis. Etymol., Syntax. et Poetarum solertissimus Praeceptor et Contrascriba vigilantissimus. Rector Liskaiensis.
- Gyarmati Mihály*. Subscr. 1672. szept. 12. Explorator, ductus ad Rectoratum Körösiensem.
- Gyarmati Zsigmond*. Subscr. 1675. okt. 2. Explorator sch. Debr.
- Gyöngyösi A. Pál*. Subscr. 1690. jan. 25. Senior 1695.
- **Gyöngyösi Kiséri András* 1615. Subscr. 1610. máj. 5. Contrascriba et Senior 1613. die ...¹ Julii.
- Gyöngyösi István*. Subscr. 1614. júl. 2. Decanus. Defunctus in Schola.
- **Gyöngyösi N. István* 1672. Subscr. 1665. Explorator anno Domini 1665. 4. Nov. Senior anno 1670. tandem Acad. salutavit.
- Gyöngyösi S. István*. Subscr. 1669. Satisfecit Praecept. Curator mendicantium. Ascendit Academias 1675. Nov.
- Gyulai György*. Subscr. 1616. aug. 3. Profectus Acad., tandem Episcopus in Transylv. 1650.
- **Gyulai T. Mihály* 1681. Subscr. 1672. márcz. 31. Receptus. Ductus ad Rect. N. Bajom.
- Gyügyei Boldizsár* (s nem Gyöngyösi!) Subscr. 1619. júl. 27. Contrascriba, tandem missus Heidelbergam. (Tanár 1629.)
- Gyügyei István, idősb.* Subscr. 1600. apr. 28. Decanus et Senior.
- Haraszi Bálint*. Subscr. 1662. Explorator. Ductus Szoboszlainum.
- **Hatházi Kis Miklós* 1652. Subscr. 1643. jún. 15. Contrascriba, Senior.
- Héczei P. Sámuel*. Subscr. 1683. márcz. 30. Cantor, factus Rector Tecsöiensis.
- Hegyesegyházi (Ecclesiaemontanus)*

¹ Nem vehető ki, le van szakadva.

- Bálint.* Subscr. 1637. máj. 28. Promotus in Academiis. Pastor eccl. Thasnadiensis, Szantaiensis, Darocziensis et Cseholyensis modoquoque.
- Helmecki János.* Subscr. 1657. kör. Explorator. Ductus Mihalyfalvinum.
- Henczei Dániel.* Subscr. 1633. aug. 17. Contrascrība, Senior, tandem Rector (1664.)
- Herczegszőlősi János.* Subscr. 1590. Collaborator.
- **Herczegszőlősi István.* Subscr. 1616. aug. 22. Prof. Acad., tandem Episcopus in Transylv. 1650.
- **Hiripi István* 1634. Subscr. 1627. május 5. Cantor, Contrascrība, Senior, tandem Rector 1637.
- **Hodászi Miklós* 1631. Subscr. 1626. szept. 10. Collega constituitur Debr. A. D. 1629. 13. Decembr. Tandem Superintendens Riv.
- Hodosi Mihály, Debreczeni.* Subscr. 1660. Thecarius, Contrascrība, obdormivit in Domino, postquam Poesin et Oratoriam in Schola Patria laudabiliter docuisset et de promotione ab amplissimo Senatu cercioratus fuisset.
- **Hodosi Sámuel, Debreczeni* 1678. Subscr. 1671. jan. 28. Fuit Superintendens Transdanubianus et V. D. M. Veszpremiensis, postea Szikszoviensis, ubi mortuus est, valde senex die 22. Novembr. Ao. 1748.
- Homoki Lukács.* Subscr. 1599. nov. 8. Decanus.
- Homonnai Bálint.* Subscr. 1618. szept. 15. Cantor.
- Hosszúfalusi Márton.* Subscr. 1666. Coquus. Etymologistarum et Oratorum Praeses, Thecarius, Contrascrība et Senior. Minister Batorium (?), ducitur Debr. 1676. Nov.
- **Husztai P. István* 1693. Subscr. 1688. apr. 2. (Tanár 1700.)
- Ilavai Gáspár.* Subscr. 1601. febr. 1. Senior 27. Martii 1604.
- Jánki János.* Subscr. 1611. aug. 20. Cantor et tandem Senior 1620. die 3. Aug.
- Jánki Mihály.* Subscr. 1602. szept. 4. Senior 1607. 27. Martii.
- Jenei B. Pál.* Subscr. 1660. Explorator, tandem discessit a nebulo.
- **Jenei G. István* 1631. Subscr. 1609. júl. 5.
- Jenei Mihály.* Subscr. 1617. máj. 25. Rector 1626.
- Jenei Sámuel.* Subscr. 1593. Senior.
- **Kabai Bodor Gellért* 1677. Subscr. 1660. Ductus Kecskemethinum, ivit illinc per Hassiam (?), tandem in Academiis, reversus factus Pastor Ecclesiae Casso., inde expulsus profectus Debrecinum, ubi pro pastore conduitur. Coelestem patriam consequitur 1681. 8. Febr. Dolor Ecclesiae.
- Kabai Ferencz.* Subscr. 1668. szept. 7. Coquus. Praeceptor Rudim., Poetarum, Thecarius, Contrascrība, Senior, tandem ductus Papainum pro Rectore. Academiis ascendit.
- Kállai Coc. János.* Subscr. 1666. Synt. Praeceptor, simul et Oratoriae, ductus ad Rectoriam Kőrösianam.
- Kállai Kópis János.* Subscr. 1665. Poeseos et Oratoriae Praeceptor annum integrum et aliquot septimanas, Thecarius . . . annum et aliquot sept. Item Contrascrība, satisfecit et ductus ad rectoriam Szikszovianam, et inde Academiam promotus, redux in Bagamerinum.
- Kállai Sámuel.* Subscr. 1620. júl. 7. Contrascrība 1622.

- Kálmándi Orbán.* Subscr. 1609. jún. 19. Decanus, Collaborator 1616.
- Kapi István.* Subscr. 1611. márcz. 17. Contrascrība, Senior 1612.
- Kapornai János.* Subscr. 1672. szept. 24. Explorator.
- Kárászteleki Mihály.* Subscr. 1600. szept. 15. Contrascrība, Decanus. (Rector 1612.)
- **Karczagújszállási Márton* 1668. Subscr. 1660. Explorator. Ivit Patachinum. Deinde doctoratus medicinae gradu ornatus, ibidem occubuit.
- Károlyi Albert.* Subscr. 1588. (Tanár 1600?)
- **Károlyi György* 1622. Subscr. 1613. május 3.
- Károlyi István.* Subscr. 1652. máj. 17. Contrascrība et Senior.
- Károlyi Mihály.* Subscr. 1620. júl. 2. Pontificius factus Viennae 1645.
- **Károlyi Sz. István* 1624. Subscr. 1617. júl. 4. Obiit in patria.
- Károlyi Tamás.* Subscr. 1619. jan. 9. Contrascrība.
- Katona András, Kecskeméti.* Subscr. 1674. jan. 29. Poeseos Praeceptor, Orat. Praeceptor et Contrascrība, bene theologus, bene logicus, bene philosophus.
- **Kecskeméti Alexii János* 1621. Subscr. 1600. márcz. 3.
- **Kecskeméti C. János* 1615. Subscr. 1595. okt. 10.
- **Kecskeméti D. Pál* 1679. Subscr. 1670. Contrascr. ill. Scholae 1673. Senior. Academiās salutavit.
- Kecskeméti Gáspár.* Subscr. 1619. júl. 2. Collaborator.
- Kecskeméti Gergely.* Subscr. 1617. máj. 24. Contrascrība et Senior.
- Kecskeméti Imre.* Subscr. 1597. febr. 22. Collaborator 1. Jan. 1601.
- Kecskeméti János.* Subscr. 1592. Cantor.
- Kecskeméti János.* Subscr. 1682. márcz. 14. Praeceptor sextar.
- **Kecskeméti K. Gergely* 1626. Subscr. 1617. máj. 24. Contrascrība et Senior.
- Kecskeméti Mátyás.* Rector 1628. okt. 9.
- **Kecskeméti Mihály* 1631. Subscr. 1622. júl. 6.
- **Kecskeméti S. János* 1680. Subscr. 1673. apr. 11. Cocus. Praeceptor tertiariorum, oratoriae. Contrascrība, Senior. Ductus ad rectoratum Szaldo...¹
- **Kecskeméti Sartor János* 1679. Subscr. 1670. jún. 17. Praec. Synt., Poes. et Curator indefessus; fit Rector Sch. Kőrösinae 1676.
- Kecskeméti Szivos János.* Subscr. 1671. Explorator egregius, tandem honeste egressus, patriae civis factus.
- Kenesei Gergely.* Subscr. 1674. máj. 22. Explorator egregius.
- Kereki István.* Subscr. 1617. márcz. 28. Decanus.
- **Keresszegi H. István* 1635. Subscr. 1615. aug. 9. Procurator, tandem Senior 1612. Superintendens 1630, tandem sepultus 1640.
- Keresztúri György.* Subscr. 1660. Praeceptor, tandem ductus Zilahinum.
- Keresztúri Tamás.* Subscr. 1617. júl. 4. Collaborator.
- **Keserői Dajka János* 1613. Subscr. 1600. jan. 24. Decanus. Superintendens in Transylvania. Obiit Albae J. A. D. 1633.
- Keserői S. P. István.* Subscr. 1680. jún. 8. Collega Defunctus in Domino.

¹ A helynév végtagja lemeteszve; mindenesetre Szaldobagynum.

Kevi Gáspár. Subscr. 1588. Senior 1589.

Kevi Pál. Subscr. 1590. Decanus, Collaborator et Contrascriba.

**Király István, Debreczeni* 1695. Subscr. 1685. jan. 6. Senior 1692. (Professor 1700.)

Királyházi István. Subscr. 1625. apr. 29. Contrascriba.

Kisfalusi Mihály. Subscr. 1671. apr. 17. Cocus sat urbanus et sextariorum quintariorumque diligentissimus Praeceptor, etiam tertiariorum, tandem Curator neutralistarum et mendicantium, deinde Beszpreminum cum esset Cantor secundariorum ductus ad Rectoriam 1677. ultima Augusti.

**Kisfalvi P. Sámuel* 1683. Subscr. 1675. jún. 10.

Kisfalvi Tamás. Subscr. 1630. júl. 11. Profectus Academiás. (Rector 1639.)

**Kisvárdai F. János* 1627. Subscr. 1622. május 20. Decanus.

Kocsi C. Bálint. Subscr. 1665. Lotor. Poeseos et Oratoria Praeceptor, Collega et Cantor. In rectoria ductus Munkacsinum propter impetum Germanorum et Rakolczianorum dimissa (?) rectoria discessit et secunda vice subscripsit Anno 1670. 17. Novembris. Tandem Papensis Rector factus.

**Kocsi Csergő János* 1696. Subscr. 1669. Praecept. Poes et Curator Orat. Contrascriba, Senior, tandem Szathmarinum ductus pro Rectore. Ascendit Academiás. Pastor demum Ill. eccl. Debrecz. et Superint. Eccles. Cis¹

Komádi Benedek. Subscr. 1616. jún. 4. Decanus, tandem Collaborator, demum tumulatus 1618.

**Komáromi A. János* 1686. Subscr. 1679. decz. 24. Quartariorum, tertiariorum Praeceptor.

**Komáromi Csipkés György* 1653. Subscr. 1642. febr. 3. (Rector 1653. S. S. Theologiae Doctor et Professor, Minister ecclesiae Debr.)

Komáromi Ferencz. Subscr. 1592. Decanus.

**Komáromi István* 1651. Subscr. 1649. szept. 1.

Komáromi P. Mihály. Subscr. 1666. Explorator.

Komlódi András. Subscr. 1623. okt. 13. Collaborator, Contrascriba, tandem Senior 1626.

Konyári István. Subscr. 1682. jan. 2. Praeceptor quintariorum, sextariorum.

Kóródi Dániel. Rector 1617—1618.

Kóródi Márton. Subscr 1602. febr. 12. Decanus, Cantor, Contrascriba 29. Febr. 1607.

**Kozma János, Debreczeni* 1678. Subscr. 1671. Praeceptor majorum Rudimentistarum et Etymologistarum dignus.

Kökényesdi Tamás. Subscr. 1610. szept. 20. Cantor et Senior 1613. Obiit in officio pastoratus Rivulini 16 . . .²

**Kölgyesi Balázs* 1669. Subscr. 1660. Coquus, tandem Senior factus, in Acad., inde reversus factus Pastor Nanasiensium.

Köpeczi Balázs. Subscr. 1659. Praeceptor per classes erat Orat. Patak.

Körmendi K. György. Subscr. 1666. Explorator, Praeceptor Poeseos et Oratoriae diligens, tandem ductus Püspökinum, tandem promotus Academiás.

Körmendi Mátyás. Subscr. 1657.

¹ Leszelve.

² Az évszám két utolsó jegye leszakadva.

- Explorator, tandem ductus Bajominum.
- Körmendi Mihály.* Subscr. 1667. Explorator. Ductus Veszperimium pro Rectore.
- **Körösi Gergely* 1669. Subscr. 1658. kör. Explorator, Poeseos Praeceptor, Contrascriba, Senior, tandem in Academiis. Inde redux ad pastoriā Th...¹ deinde Thurkeonianam ibique... vitam finivit.
- Körösi István.* Subscr. 1616. nov. 8. Collaborator. Obiit in Germania.
- Krizbai György.* Subscr. 1643. jún. 25. Böszörm. ductus, tandem Academiis salutavit.
- Kutasi András.* Subscr. 1666. Explorator. Ductus Kis-Marjainum.
- Laskai István,* Subscr. 1590. Cantor.
- **Laskai János* 1638. Subscr. 1625. szept. 26.
- Laskói Új Lőrincz.* Subscr. 1660. Promotus in Academiis. Contrascriba, Senior, tandem ex Academiis redux Scholae Rector factus (1669.)
- Lázári P. Mihály.* Subscr. 1616. febr. 21. Contrascriba, tandem Senior, tandem profectus Academiis.
- Léczfalvi Márton.* Subscr. 1657. Explorator. Ductus Tarpainum.
- Lepsényi Gergely.* Subscr. 1673. okt. 20. Contrascriba, ductus ad rectoriam Veszprem.
- Lévai Benedek.* Subscr. 1668. Explorator.
- Lippai Sámuel.* Subscr. 1655. jan. 16. (Samuel Lipoi néven) Rector 1659.
- Liszkai István.* Subscr. 1659. Ductus Ecsedinum, Ecsedino salutavit Academiis Exoticas, re-
- dux Pastor Eccliae Liszcensis, post Dioszegiensis.
- Losonczy András.* Subscr. 1673. apr. 28. Cocus. Salutavit Academiis.
- Magyarkai István.* Subscr. 1613. május 5. Decanus.
- Mányoki P. János.* Subscr. 1662. Explorator. In Academiis ascendit.
- **Mányoki S. István* 1648. Subscr. 1640. szept. 19. Contrascriba, tandem Senior factus, Rector Scholae Debr. 1649.
- Marjalaki Máté.* Subscr. 1592. Decanus et Cantor.
- Marosi P. Mihály.* Subscr. 1664. Explorator satis laudabilis, ductus Biharinum.
- Marusi P. Mihály.* Subscr. 1664. Explorator ductus Tarpainum.
- **Martonfalvi György* 1658. Rector 1666. júl. 10.
- Martonfalvi R. Zsigmond.* Subscr. 1678. márcz. ...² Praeceptor maiorum Rudimentistarum ut et Etymologistarum ad max...
- Matolcsi Miklós.* Subscr. 1672. aug. 12. Cocus, Curator, Collega, Cantor, Contrascriba scholae, Rector Szikszoviensis.
- Matolcsi Tamás.* Subscr. 1657. Explorator. Ductus Bajominum, anno tandem expleto Pastor factus est.
- Medgyesi István.* Subscr. 1624. szept. 14. Rector 1634.
- **Medgyesi Pál* 1630. Subscr. 1624. szept. 14. Collaborator, Contrascriba, Senior, tandem Rector 1632.
- **Melotai Nyilas István* 1617. Subscr. 1596. Collaborator 1598. et 99. et Senior et tandem Rector 1603. Superattens in ecclesiis Cis-Tibiscanis, tandem obiit

¹ Lemetszve. Talán *Thurianum*.² Leszakadva.

- Albae Juliae. Vir pietate insignis et omni genere scientiarum confertissimus. A. D. 1623.
- Meszleni Benedek*. Subscr. 1590. Contrascriba et Senior.
- Mihályfalvi T. György*. Subscr. 1657. Contrascriba. Ductus Thasnadinum.
- **Mindszenti Cz. Imre* 1620. Subscr. 1612. május 4.
- Miskolczy A. István*. Subscr. 1590. Contrascriba et Senior.
- Miskolczy Gergely*. Subscr. 1620. máj. 26. Contrascriba.
- Miskolczy István*. Subscr. 1613. máj. 12. Cantor.
- Munkácsi István*. Rector 1642.
- Nádasdi Benedek*. Subscr. 1592. Senior. Obiit Tasnadini.
- **Nádudvari K. András* 1632. Subscr. 1625. júl. 19. (Rector 1634.)
- **Nádudvari K. Gergely* 1655. Subscr. 1651. márcz. 4.
- Nádudvari P. Sámuel*. Subscr. 1687. jún. 12. Praeceptor quartariorum loco publici officii, ad menses tres.
- **Nádudvari Szabó Gergely* 1619. Subscr. 1616. apr. 10.
- **Nagy-Ari Benedek* 1651. Rector 1643.
- Nagybányai Mihály*. Subscr. 1657. Explorator. Ductus Chabainum, tandem elapso tempore factus a nebulo (így!) Pontificius.
- Nagyidai Mihály*. Subscr. 1599. máj. 5. Senior 17. Novemb. 1601.
- **Nánási L. István* 1650. Subscr. 1644. júl. 23.
- **Nánási L. Mihály* 1687. Subscr. 1673. jún. 23. Explorator.
- Nánási N. Miklós*. Subscr. 1680. márcz. 5. Cantor, Praeceptor secundariorum Poetarum curiosissimus 1685.
- **Nánási V. Gábor* 1678. Subscr. 1666.
- Németi András*. Subscr. 1651. apr. 21. Praeceptor primarius.
- Németi Imre*. Subscr. 1602. febr. 16. Collaborator.
- **Németi István* 1651. Subscr. 1641. okt. 12. Contrascriba, tandem promotus in Germaniam.
- Németi János*. Subscr. 1600. szept. 15. Rector ecclesiae.
- Németi János*. Subscr. 1623. jún. 20. Contrascriba 1629.
- Nogheri János*. Subscr. 1588. Collaborator.
- **Nógrádi B. Benedek* 1686. Subscr. 1681. máj. 10. Academiás salutavit.
- Nógrádi S. Pál*. Subscr. 1674. nov. 13. Poeseos et Oratoriae Praeceptor, cujus in caput plexit Polonus.
- Nyiregyházi István*. Subscr. 1681. máj. 14. Neutralistarum et Mendicantium Curator vigilantissimus curiosissimusque.
- Óbudai György*. Subscr. 1662. Praeceptoría satisfecit, ductus in patriam.
- Olcsai K. Mihály*. Subscr. 1689. febr. 21. Civis nobilis Zilahiensis et Poetarum magister, curavit thecam in amplissimo Coetu.
- Ónadi P. István*. Receptus 1672. die 6. Jan. Explorator.
- Ordasi T. András*. Subscr. 1664. márcz. 10. Explorator.
- Óvári János*. Subscr. 1601. nov. 6. Contrascriba.
- Óri Balázs*. Subscr. 1677. szept. 17. Thecarius apperrime dexterimus, Contrascriba curiosissimus. Ductus ad Rectoratum...¹
- Örvendi Mihály*. Subscr. 1644. Senior 1650.
- **Örvendi Molnár Ferencz* 1666.

¹ Le van vágva.

- Subscr. 1660. Librum egregium edidit Hungaricum. Alább: 1664. Denuo receptus.
- Paksi Máté*. Subscr. 1593. Decanus.
- Palánki Mihály*. Subscr. 1662. *Contrascriba, ductus Kecskemetinum.
- Palánki Mihály*. Secunda vice subscr. 1666. Contrascriba, Senior. Rector Scholae Kecskemetinae, post Pastor Kerekiensis.
- Pankotai István*. Subscr. 1601. okt. 4. Collaborator, Contrascriba 1607.
- Pankotai P. József*. Subscr. 1588. Collaborator.
- Pápai András*. Subscr. 1588. Collaborator.
- Pápai Mihály*. Subscr. 1678. jún. 20. Collega Kőrösinum, ibi moritur 1685.
- Patai Pál*. Subscr. 1660. Explorator.
- Pataki János*. Subscr. 1666. Lotor fuit. Ductus Csatarinum. Ascendit in Academiis.
- Pataki K. Ferencz*. Subscr. 1682. febr. 3. Praeceptor quinta, sexta.
- Pataki Tamás*. Subscr. 1607. aug. 17. Decanus, Cantor.
- Pathai István*. Subscr. 1671. márcz. 6. Pastor Debreczinensis dexter.
- **Pathai János* 1683. Subscr. 1659. Praeceptor Synt. et Oratoriae, ductus Kecskemethinum.
- **Pathai K. István* 1680. Subscr. 1676. aug. 8. Etymol., Syntax. et Poetarum solertissimus praeceptor et Contrascriba vigilantissimus. Rect. Liszk[aiensis].
- Pathai Mihály*. Subscr. 1591. Cantor.
- Pathai S. János*. Subscr. 1685. júl. 21. Contrascriba 1693.
- Pércsi András*. Subscr. 1657. Contrascriba. Ductus Calloviam ad officium rectoratus.
- **Péri T. István* 1647. Subscr. 1634. máj. 29.
- Pesti János*. Subscr. 1598. júl. 15. Contrascriba 27. Mart. 1604.
- **Polgári György* 1682. Subscr. 1671. Praeceptor Etymolo. et Eloquentiae, tandem ductus ad Rectoriam Kőrösiensem, tandem deposita Rectoria ascendit Academiae.
- Polgári István*. Subscr. 1684. febr. 21. Lotor, Curator, Etymologistarum Praeceptor et ad Szoboszló Rector 1690. ductus.
- Porcsalmi F. Pál*. Subscr. 1612. szept. 18. Contrascriba.
- **Putnoki János, Tályai* 1618. Subscr. 1610. júl. 5. Contrascriba 1615.
- **Ráczkevi István* 1602. Subscr. 1592.
- Ráczkevi Péter*. Subscr. 1625. jún. 9. Contrascriba.
- Rádi P. Sámuel*. Subscr. 1662. Contrascriba. Ductus ad Rectoriam Berekszaszinum.
- Rakai Márton*. Subscr. 1610. júl. 4. Contrascriba et Senior 1616.
- **Rápolti P. Mihály* 1694. Subscr. 1686. május 2.
- **Rápóti P. Mihály* 1687. Subscr. 1678. jan. 21.
- Redmecz György*. Subscr. 1591. Senior. Obiit Thasnádini.
- Rósaft Boldizsár*. Subscr. 1598. máj. 27. Contrascriba et Senior.
- **Sajó-Szentpéteri István* 1677. Subscr. 1670. máj. 3. Praec. Rud. Gram. Orat. Contrascr. Rector Becsk 1676. Apr. [»Ductus Hathazinum« reá vagy az utána köv. Hiripi Mártonra vonatkozik?]
- Sallai András*. Subscr. 1674. máj. 8. Explorator. Rector Madiensis. Obdormivit in rectoratu 1679.

- **Sallai Pál* 1669. Subscr. 1658. kör. Salutavit B. Academias. Redux Pastor ecclesiae Sz. Imre, Laeta. Scholae benevolus incomparabilis et scholasticorum Pater verissimus. Zelosissimus Minister. *Sápi Mihály*. Subscr. 1636. ápr. 15. Rector 1643.
- Sasi Miklós*. Subscr. 1657. Collaborator 1. Ductus Zilainum ad officium rectoratus.
- Sasvári János*. Subscr. 1592. Contrascriba et Collaborator.
- **Somos-Ujfalvi Péter* 1605. Rector 1604.
- Súri Mihály*. Subscr. 1595. okt. 20. Collaborator et Senior A. D. 1597.
- Szabadszállási János*. Subscr. 1669. Explorator Anno 1676.
- Szakoni Balázs*. Subscr. 1612. máj. 5. Decanus.
- Szalontai István*. Subscr. 1675. jún. 3. Praeceptor sextar. et syntaxis-tarum solertissimus meritissimus.
- Szalontai V. István*. Subscr. 1680. máj. 6. Eloquentiae Praeceptor laudabilissimus et diligentissimus.
- Szántai Mihály*. Subscr. 1615. máj. 19. Collaborator 1618. (Rector 1624.)
- Szászfalusi Péter*. Subscr. 1596. márcz. 24. Decanus.
- Szászvárosi Lőrincz*. Subscr. 1620. jún. 17. Contrascriba, tandem Senior.
- Szászvárosi Mihály*. Subscr. 1616. szept. 17. Decanus, Contrascriba et tandem Senior 1623.
- **Szathmár-Németi Sámuel* 1681. Subscr. 1679. febr. 20.
- **Szatmári Lázár Miklós* 1636. Subscr. 1607. márcz. 3.
- Szécsényi András*. Subscr. 1629. decz. 2. Rector 1639.
- Szegedi Benedek*. Subscr. 1593. Contrascriba et Senior.
- **Szegedi Dániel* 1609. Subscr. 1591. okt. 3. Senior. Obiit in officio pastoratus Debr. 21. Julii A. D. 1620.
- Szegedi Lőrincz*. Subscr. 1588. Collaborator. Obiit in bello Kö-röszttösiensi A. D. 1596.
- **Szenczi Sartoris János* 1678. Subscr. 1671. jan. 28. Explorator Syntaxis-tarum. Rector Nemeti 1676.
- **Szendrei Ferencz* 1658. Subscr. 1655. apr. 25.
- Szenterzsébeti M. Ferencz*. Subscr. 1696. máj. 23. Rector Kecskemeth. ibique occubuit.
- Szentesi István*. Subscr. 1668. Explorator, Syntax. Praeceptor, Contrascriba, Senior, Academias ascendit.
- **Szentgyörgyi Nagy Bálint* 1613. Subscr. 1607. apr. 30. Rector Scholae 1614.
- Szentmártoni István*. Subscr. 1681. jún. 20. Cocus, Praeceptor quar-tariorum et tertiariorum, tandem ductus Mandokinum.
- Szentpéteri Antal*. Subscr. 1616. aug. 25. Contrascriba, profectus Heidelberg., tandem Rector (1626.)
- **Szentpéteri H. István* 1691. Subscr. 1681. május 19. Cocus. Ductus Miskolczinum.
- Szentpéteri István*. Subscr. 1670. máj. 3. Praeceptor Rud., Gram., Orat. Contrascriba. Rector Kecsk. 1676. Apr.
- Szepsi Mihály*. Rector 1619.
- Szepsi Péter*. Subscr. 1592. Contrascriba.
- Szeremlei Mihály*. Subscr. 1666. Praeceptoris satisfecit. Papam ductus pro Rectore, honeste abivit.
- Szeremlei P. Gáspár*. Subscr. 1673. jún. 20. Explorator. Ductus pro rectore Szikszovia. Salutavit Academias.

- Szeremlei P. János.* Subscr. 1673. jún. 20. Explorator.
- Szerencsi H. Mihály.* Subscr. 1666. Explorator. Rector Szoboszlaiensis.
- **Szerencsi János* 1684. Subscr. 1678. apr. 30.
- Szerencsi Mihály.* Subscr. 1634. máj. 11. Contrascriba et Senior 1639.
- Szigeti György.* Subscr. 1608. nov. 4. Cantor 1617.
- Szigeti P. András.* Subscr. 1675. máj. 22. Explorator. Rector Kecskemetiensis.
- **Szikszai D. István* 1618. Subscr. 1618. jan. 7. Collaborator 1624.
- Szikszai István.* Subscr. 1618. jan. 7. Collaborator 1624.
- Szikszai János.* Subscr. 1674. jan. 29. Explorator. Rector Püspöki, maritus ibidem.
- Szikszai Mátyás.* Subscr. 1609. márcz. 27. Cantor 1614. et tandem Senior 1615. 11. Aprilis.
- Szikszai P. Gergely.* Subscr. 1682. jan. 31. Praeceptor quartariorum, ductus Losoncz.
- **Szikszai P. Sámuel* 1700. Subscr. 1676. decz. 22.
- Szikszai Sz. András.* Receptus 1671. die 18. Nov. Praeceptor Etymologistarum, Syntaxeos, Poetarum, Eloquentiae laudabilis; fit patriae rector, imo et pastor.
- **Szilágyi Márton* 1667. Subscr. 1660. Nummis satisfecit, discendo classes absolvit, tandem Thecarius, Contrascriba et Acad. promotus, Rector scholae factus, tandem in Domino occubuit 1703.
- **Szilágyi Mihály* 1680. Subscr. 1678. febr. 21. Primus, celebrimus. Rector Cassoviam ductus et Praeceptor poeseos fuit.
- Szilahi Márton.* Subscr. 1617. nov. 5. Cantor.
- Sziszeki Mihály.* Subscr. 1596. decz. 3. Collaborator et tandem Rector A. D. 1606. Obiit Patakin apud medicum 1611.
- Szkárosi Benedek.* Subscr. 1588. Cantor.
- Szkárosi F. Ádám.* Subscr. 1680. máj. 22. Praebitor primus, Collega Debr. 1685.
- Szoboszlai András.* Subscr. 1679. máj. 29. Cantor et Praeceptor tertiariorum et secundariorum laudatissimus.
- **Szoboszlai Miklós* 1645. Subscr. 1636. szept. 13. Pastor ecclesiae Debr. 1645.
- **Szoboszlai N. Sámuel* 1669. Subscr. 1665. Coquus. In Academiam missus. Poeseos et Orat. Praeceptor laudatissimus.
- **Szokolai A. István* 1647. Subscr. 1642. máj. 20. Ductus Nemethinum, tandem Rector Sch. Celeb. Debr. 1649.
- Szokolyai György.* Subscr. 1686. márcz. 27. Quintariorum, Sextar. et Quartar. Praeceptor fuit.
- Szokolai János.* Subscr. 1659. kör. Coquus et Contrascriba, ductusque Szol...¹
- **Szombati R. István.* Subscr. 1669. Coquus, Syntax. Praeses et Tercarius. Ductus Veszpriminum.
- Szombati R. János.* Subscr. 1677. márcz. 29. Praeceptor Etymologistarum laudatissimus et fructuosissimus.
- Szombati R. Mihály.* Subscr. 1671. Explorator. Ductus ad recturam Tokainum, inde abivit in Academicas.
- Szomodip. Máté.* Subscr. 1677. szept. 9. Praeceptor Syntax., Eloquentiae. Ductus Püspökinum.

¹ Leszakadva.

Szondi János. Subscr. 1674. nov. 22. Explorator egregius fuisti Anno 1676.

Szódi István. Subscr. 1697. decz. 5. Rector Scholae Debr. et demum Pastor.

Szölösi András. Subscr. 1615. nov. 19. Contrascriba.

Szölösi B. Miklós. Subscr. 1619. ápr. 26. Cantor. Obiit Nemethini in officio Rectoratus.

**Szölösi Pál* 1686. Subscr. 1678. márcz. . . .¹

Szölösi Vincze. Subscr. 1620. júl. 1. Contrascriba.

Taraczk János. Rector 1592.

Taraczközi Ferencz. Subscr. 1620. febr. 15. Contrascriba. (Rector 1629. szept. 21.)

Tarczali Péter. Subscr. 1627. ápr. 24. Collaborator. (Rector 1636.)

**Tarpai Sylvanus András* 1652. Subscr. 1641. júl. 1. Contrascriba, Senior, tandem promotus in Academiis.

Tarpai Tamás. Subscr. 1669. Syntaxeos Prae. Ductus Püspökinum.

**Tasnádi H. István* 1632. Subscr. 1627. jún. 9., egy másik Tasnádi István meg 1628. decz. 18.

Tasnádi Imre. Subscr. 1599. okt. 22. Senior et Contrascriba 1606. Obiit Szathmarini. Pappá lett.

Tasnádi Pál. Subscr. 1633. a. g. 17. Revertendo ex Germania, obiit Tragopoli² 1644.

**Tatai Mihály* 1655. Subscr. 1651. jún. 6.

Tatai Sámuel. Subscr. 1658. ápr. 30. Contrascriba 1660. 26. Apr.

Tekeházi János. Subscr. 1658. nov. 6. Contrascriba factus. Piae memoriae juvenis, Contrascriba obiit.

**Telkibányai István* 1656. Subscr. 1648. nov. 27.

Tolcsvai Márton. Subscr. 1615. máj. 15. Decanus.

Tolnai István. Subscr. 1626. júl. 7. Contrascriba, tandem ductus Thasnádinum.

**Tolnai Mihály* 1671. Subscr. 1660. Satisfecit et tandem abivit Patachinum, illinc Szikso[viam].

Tolnai Szemere János. Subscr. 1665. Coquus. Praeceptor Etym., Syntax., Poeseos. Ductus Beregszászinum, inde temporibus Rakoczianis in exilium missus. Prius Biharinum, tandem Szoboszlainum ad Rectoriam, hinc Dancsháza ad Pastorum.

**Tornai Gáspár* 1628. Rector 1630. okt. 1.

**Tornai István* 1630. Rector 1633. *Tölcseki István.* Subscr. 1667. Explorator. Dimissus.

Tölcseki János. Rector 1647.

**Tunyogi Miklós* 1681. Subscr. 1674. május 23. Academiis salutavit.

Túri János. Subscr. 1605. okt. 16. Collaborator et Cantor. Obiit Varadini 1632.

Túri János. Subscr. 1625. jún. 23. Decanus.

Túri Mihály. Subscr. 1599. nov. 16. Contrascriba.

**Túri Péter* 1627. Subscr. 1622. május 18.

Tyukodi Márton. Subscr. 1657. Contrascriba creatus Martii 21., 24. Senior creatus.

Újfalusi Mihály. Subscr. 1668. Explorator. Praecep. Rud. et Etymologistarum. Ductus ad Rect. Zet . . .³

Újfalvi A. Imre. Rector 1596.

¹ Nem vehető ki.

² Tragopolis=Kecskemét.

³ Leszakadva.

- Ujlaki Jakab.* Subscr. 1603. ápr. 2. Decanus.
- **Váczai András* 1645. Subscr. 1635. júl. 18. Honesta valedictione transivit Patakinum, tandem Senior ibidem factus.
- Váczai János.* Subscr. 1591. Contrascriba.
- Váczai Mátyás.* Subscr. 1663. Ductus Kőrösinum, Pastor Tholnaiensis.
- **Váczai P. János* 1631. Subscr. 1618. aug. 29.
- Váczai Péter.* Subscr. 1596. nov. 12. Contrascriba et Senior. Obiit Bathorini 1613. die 10. Martii.
- **Váczai Péter* 1615. Subscr. 1607. decz. 30.
- Váczai T. János.* Subscr. 1657. Contrascriba et tandem Senior, tandem ductus ad officium rectoratus N. Szőlősinum.
- **Vaji Buzás Mihály* 1682. Subscr. 1674. máj. 11. Rector Kőrösiensis. Academias salutavit.
- Vaji János.* Subscr. 1615. aug. 24. Contrascriba.
- **Váradai K. Mihály* 1629. Subscr. 1612. decz. 13.
- **Váradai Pál* 1681. Subscr. 1674. jan. 27. Satisfecit Praeceptor. Ascendit Academias.
- Váradai Sámuel.* Subscr. 1676. jún. 16. Praeceptor syntaxistarum diligentissimus, Thecarius, Contrascriba, Senior laudabilis. Ascendit in Academias.
- **Váraljai G. Lőrincz* 1648. Subscr. 1639. május 22.
- Váraljai Miklós.* Subscr. 1658. Explorator, Contrascriba et Senior.
- Vári András.* Subscr. 1665. Coquus. Collega et Poes. Praeceptor. Ductus Szathmar-Nemethinum.
- Vári István.* Subscr. 1627. szept. 8. Rector 1638.
- Vári István.* Subscr. 1639. aug. 29. Contrascriba.
- **Vári István* 1637. Subscr. 1626. nov. 20.
- Vári Mihály.* Subscr. 1657. Explorator, ductus Gaborjanyinum.
- Vári Mihály.* Subscr. 1657. Explorator. Ductus Hatházinum.
- **Vári Mihály* 1684. Subscr. 1675. ápr. 22. Praec. Poes. ad 9 menses indefessus, post oratoriae ad annum integrum laudabilis. Completis annis scholasticis, Academias salutavit, ubi Doctoratum Philosoph. et Magist. A. L. nactus est. (Tanár 1701—1708.)
- **Vári Miklós* 1618. Subscr. 1608. jún. 22. Collaborator, tandem Rector (1620.) Occubuit 1622.
- **Vári V. István* 1650. Subscr. 1627. szept. 8.
- **Varsányi Dániel* 1671. Subscr. 1660.
- **Varsányi P. István* 1617. Subscr. 1596. nov. 28.
- Vásárhelyi Ferencz.* Subscr. 1657. Collaborator 2. Satisfecit flor. 3. Ductus N.-Szőlős.
- Vásárhelyi Sámuel.* Subscr. 1596. márcz. 24. Decanus, Cantor 25. Octobris et Senior A. D. 1604.
- **Vecsei István* 1689. Subscr. 1669. Ill. Coll. Senior 1718. Curator laudatissimus.
- Vecsei Péter.* Receptus 1672. die 5. Apr. Praeceptor Poetarum, Oratoriae, inde Rector Szoboszlainum.
- **Vecsei Sz. György* 1692. Subscr. 1683. febr. 10. (Tanár 1692—1694.)
- Veresegyházi István.* Subscr. 1670. ápr. 18. Explorator bonus.
- **Veresegyházi Tamás* 1673. Subscr. 1665. Explorator, syntax. et poeseos praceptor, tandem scholae Contrascriba, Senior. In Academias promotus et Pastor Debr.

- fervidissimus. Vivat in nominis Domini gloriam 1700.
- Veresmarti Gáspár.* Subscr. 1625. nov. 26. Cantor, Contrascriba, tandem Senior 1631, promotus in Germaniam 1632.
- Veresmarti János.* Subscr. 1598. márcz. 13. Contrascriba.
- Veresmarti Mátyás.* Subscr. 1666. Explorator.
- **Vervölgyi András* 1677. Subscr. 1671. Rudiment. Praeceptor, Rector Püspöki. Academias salutavit.
- Veszprémi K. Gergely.* Subscr. 1695. márcz. 15. Praeceptor Gram., Synt., Poetarum. Rector Szikszó, tandem redux ex Belgicis oris Pastorum fideles Kőrösienses et. Professor Szathmar.
- Vetési András.* Subscr. 1606. nov. 2. Collaborator.
- **Vetési Biró Ferencz* 1652. Subscr. 1649. május 2.
- Viski István.* Subscr. 1666. Coquus. Collega, Cantor, Praeceptor Rud. et Poeseos, Curator. Ductus ad Rectoriam Dioszeginum. Secunda vice Collega et Contrascriba, tandem Senior. Ductus honeste Kecskemetinum pro Rectore.
- Viski János.* Subscr. 1678. ápr. 14. Praeceptor Etym. Gemseinum ductus postea.
- Viski Pál.* Subscr. 1662. Contrascriba et Senior, in Academiis profectus.
- Vörösmarti János.* Rector 1595.
- Zabolai Mihály.* Subscr. 1671. okt. 9. Coquiae satisfecit honeste. Praeceptor sextariorum diligentissimus, tandem ductus Halasium pro rectore.
- Zólyomi Zsigmond.* Subscr. 1684. okt. 3. Contrascriba 1692. Senior 1693.

Közli: DR. BOROVSKY SAMU.

IRODALOMTÖRTÉNETI TARTÓZÁSOK AZ OLASZ KÖNYVTÁRAKBAN.

(Harmadik és befejező közlemény.)

CORVIN JÁNOS KÖLTEMÉNYE??

Az Ambrosiana N. 199. kézirata a tartalmi katalogus alapján nagy reményt támasztott bennem, hogy *Corvin János*-nak találtam meg költeményét. A renaissance-iskolában nevelt ifju Hunyadiról jogosan föltehettem, hogy verset írt. Képzeltetni, mily mohó kíváncsisággal nyultam a jelzett codexhez, melynek tartalom-jegyzékéhez csatolva a következő észrevétel van fűzve: Initio adduntur carmina Joannis Corvini de eius amore et quaedam grammatica: in fine alia carmina parvi valoris. Mint-hogy azonban e Joannes Corvinus-hoz a tartalmi katalogus hozzá teszi: *fil. reg. hung.*: jogosan gondolhattam a mi Corvin Jánosunkra. Egyébránt maga a kézirata leírása következő; Membran. 0'22X0'14, Folio 83 script. Saec. XIII (?) 1 fol.—12. Horati Flacci de Arte poetica cum notis. fol. 13— eiusdem sermones cum notis. 54— eiusdem liber epistolarum cum commentariis. E régi kézírathoz elől 3 lap toldalék van. Az első lap versóján olvasható a következő vers:¹

¹ Megjegyzendő: a kézirat orthographiáját a könnyebb érthettség kedvéért Irodalomtörténeti Közlemények. IX.

Urit amor qui terga dedit dum fallere temptat.
 Hos indignanti similis perurere coepi,
 Quos quum te stupeo simili quoque clade perisse
 Infestum saeviusque malum dum vincere credis;
 Sint licet alternis solamen dulces laboris.

* * *

LACUNA.

Ad te nunc verbo cupiens frenare furorem,
 Quoniam frater¹ abis. Tristem quae cura perurit
 Scire para animum, qui fluctus verset anhellum (*sic!*)
 Versat amor, cuius flammae praecordia lambunt.
 Nec michi quo possim succensam tollere flammam.
 Nodus adest. Alitur quis debuit ipse fugari,
 Ex quo religio quanquam vesana perurget.
 Qua veteres sacras divam portare sagittas
 Et natum duxere nobis, quia ni sacer esset,
 Figeret haud pueri tam certa sagitta medullas.
 Hei mihi, *si* (bizonyára: *ni*) simile hic vulnus temptaret amantes,
 Non foret in crudo tam grandis vulnere languor.
 Nam dulces lacrimae et suspiria tracta vicissim
 Praestarent utrinque sibi lamenta doloris.
 Sed deus ille ferus diversa in arundine certans
 Hunc petit aurata quae firmiter ossibus herens
 Incerto facit ire gradu similemque furenti
 Illa sed obtusi certatur arundine plumbi
 Qua refugit laeto solatia reddere ludens.
 Quare vagus si saepe feror, bachorque per urbem.
 Desine iam petere et tristem precor exue curam.

NB. versus editi p. Johanem Corvinum de amore e. (eius) *ad suum Lelium reg. hung.*

Eddig a reménység. A vers tagadhatatlanul a renaissance szellemében van megírva és szokatlan meleg érzés lengi át. De ugyane kötet utolsó lapján, mely a kötéshez tartozik, egy 1376-ból eredő följegyzés fordul elő, mely szerint egy természetes fia született e codex tulajdonosának. A feljegyzés szó szerint: »Anno Nativitatis domini mill-o CCCLXXVI Indictione quarta decima de mense Julii die dominica XXIII. dictis mensis ora mediarum tertiarum natus est Antonius filius meus naturalis ex Fiorina uxore Johannis de Crema in civitate Papiae in parochia Set . . . (nem birtam kiolvasni) domo Bertolini Scaffini civis Papiae.« Alább egy későbbi jegyzet MCCCLXXXII die prima Augusti keltet visel. Ha e feljegyzést összevetjük egy más kézirattal, mely H. 14. jelzetet visel, melyről a következő tartalmazza a katalógus. »Hic codex summa diligentia conscriptus et notis viri docti adpersus ab Haeredibus (*sic!*) Francisci Cicerei Regijot (olvashatatlan) in Sa. Mediol. urbe elequentiae praeceptoris una cum aliis fuit captus. Videtur fuisse clari Joh. Corvini. Tartalma: Pomponius Mela; de situ orbis libri tres Vibii Sequestris de javitottam. Pl. *que* van hoi *quae*-nek kellene állni. Egyáltalán nincs *ae* sehol, michi=míhi.

¹ A *frater* szó itt kedvest jelent mint Petronius Arbiter Satiriconjában passim.

flumnibus etc. Nomina Regionum cum provinciis suis. Plauti Aulularia. Membr. 0'30 X 0'20 saec. XV. diligenter scriptus. A kötés lapján a következő vers:

Hunc primum genuit resoluta puerpera natum
Margarita suum qui sacro a fonte Johannei
Clarus erit. Veteres referens cognomine patris
Quos *Corvina* domus clara de sanguine traxit
Mille quater centum ter denos duxerat annos
Phoebus ab adventu radiantis tempore Christi
Cum datur aethereum puero conspiciere lucem
Disclusis aulis mediae sub tempore natis.
Quam retinenda dies vicesima quarta novembris.
Insequitur, superi talem servate puellum,
Ut superet felix et avorum proemia vincat
Auctus prole nova summi praestante favore
Hos versus cecini nervorum stante dolore
Quod ut literis et cudas nunc tibi mitto (a vers hibás)
Utque modo tacitae dissolvas vincula linguae,
Amen finis. Johannes Corvinus in nativitate nepotis.

Mint hogy Johannes Corvinus, a Viscontiak udvarában kancellár kitűnő könyvkedvelő, kitől Guarinus ismételt kéréseivel sem birt kicsikarni egy Macrobiust, mint ezt Remegio Sabbadini: Vita di Guarino Veroneset Genova 1891. 77. lapján megírja, 1438-ban hal meg: a két kézirat birtokosa ő lehetett; 1430 november 23-ai éjjelen születhetett unokája, valamint 1376-ban természetes fia. A két adatot egybevetve chronologiai lehetetlenség a mi Corvinusunkra gondolni, ki elmondhatná »equidem natus non eram.« De hát akkor mit jelent a NB. *de amore eius ad suum Lelium reg. hung.* Egy vélelmet kockáztatok, mely némi valószínűséggel a *notabene* is igazolná. Corvinus János, az olasz könyvgyűjtő jöhetett baráti viszonyba Zsigmonddal vagy esetleg Schlick Gáspárral, kit a magyar király *Lelius*ának nevezhetett, mely czim alatt a renaissance emberei *barátot* értettek; e szerint a dolgot így magyarázhatjuk meg: Corvin Jánosé volt mind a két codex. Az ő szerelmi verse még ifjú korából fordul elő az elől betoldott lap versóján, az ő följegyzését tartalmazhatja az utolsó lap A könyvtár egyik tudós őrének, egy buvárkodó papnak, meg is adtam e felvilágosítást, mely láthatólag meglepte. Ugy látszik, meg volt győződve, hogy Corvinus Jánosról, Mátyás király fiáról van szó. Egy könyvhöz táblájával együtt oda csatolt lapok jegyzetei bizonyíthatják a könyv régebbi kötését, és nem zárják ki egy jóval későbbi kor birtokosának versét sem. Nem került-e a könyv Corvin János birtokába és onnét később a Sforza családdal való összeköttetés révén ismét vissza? Az a *notabene* remélem eléggé igazolja, hogy e felcsillanó, de szerintem hiú reményről ennyit is irtam!

AENEAS SILVIUSNAK EGY LEVELE MÁTYÁS KIRÁLYHOZ.

A Laurentiana LXXXX sup. 138. sz. codexében van Aeneas Silviusnak 10 levele, köztük az itt közölt levél, melyet Fraknoi gyűjteményében nem találtam meg.

Matthiae Regi Hungariae Car.mo in Christo filio salutem.

Venerunt ad nos venerabiles fratres et dilecti filii oratores tuae Celsitudinis, qui nobis id aegre audientibus retulerunt Regni tui Hungariae vexationes quantisque in eo persecutionibus turbaris ac superadditam novam defectionem Regis Bosnae. Scimus te ut talem decet Regem magnum invictumque animum gerere: atque promptissimum ad tuendum Regnum et X. religionem: imitarique in hoc inclytos progenitores tuos et in regno praedecessores: qui pro defensione christianae religionis ut catholicos decuit principes, sese pro vallo¹ immanissimis turcis opposuerunt. Proinde superfluum esse duximus serenitati tuae id suadere: et currenti equo calcaribus stimulum addere. Et quia necessitatibus Regni providere intendimus, curavimus ut adprimis XX-ti milia ducatorum Venetiis deposita sint ante decimum, aut sine dubio XV-um diem proxime futuri mensis septembris: qui sint pro stipendio militum per Dnum fil. Car. sancti Angeli legatum nostrum cui etiam de hoc scribimus conducendorum. Hortamur igitur sublimitatem tuam ut interim cum baronibus et amicis diligentem coram adhibeas, ut hostium impetus reprimatur. Interea non quia dicta haec Mantuae magis ac magis indies augentur et iam frequens questus est oratorum tam regum quam aliorum principum: nec non plurimi et principes se personaliter conferunt, confidimus brevi tales provisiones futuras, ut non solum Regnum tuum et fines Christianorum tueri possunt, sed quoque hostes christiani nostri satis habebunt se suis continere finibus. Sis ergo bono animo. Nos enim quantum in nobis erit et serenitatis tuae et regni nunquam inmemores sed semper in quibuscunque nobis facultas aderit, fautores erimus. Datum Mantuae ultimo Julii, anno primo.

NB. Évszám hiányzik, de 1459-ben kelhetett; mert ugyanaz évben tartja II. Pius szép beszédét a Mantuában összegyűlt rendekhez. E beszéd szintén meg van, az Ambrosiana L. 69 sup. codexében 1—16. lapot foglalja el. Álljon itt az utolsó mondat: Adsit tantum communis voluntas huius honestissimi belli gerendi quam ut mentibus nostris inferat ille rogamus, qui cum patre et spiritu sancti regnat sine fine Christus Jesus. Amen.

MARSILIUS FICINUS AJÁNLÓ LEVELE MÁTYÁS KIRÁLYHOZ.

A firenzei Laurentianában XXXIX. 77. codexe, egy gyönyörű hártya-codex, tartalmazza Marsilio Ficinusnak *de triplici vita: de vita sana longa et coelitus* cz. művét. A czímen diszes keretben, mely geniusokkal, címerekkel díszítve, három arczkép látható. Az egyik arcz nagyon szép és Mátyás fiatalkori képére emlékeztet. Egyébaránt a három arcz a három élet jelképe lehet. A könyvet Philippus Valor ajánlja Medici Lőrincznek, MCCCCLXXXVIII (1489.) nagylelkű pártfogójának. A *vita coelitus*-t Marsilius Ficinus a következő ajánló levéllel vezeti be:² Prohemium Mar-

¹ Tehát a fenkölt lelkű II. Pius nevezte legelőbb Magyarországot a kereszténység védbástyájának.

² Az eredeti írás módot helyesbitve.

silii Ficini Florentini in librum de vita coelitus comparanda ad serenissimum Pannoniae regem Matthiam semper invictum.

»Philosophi veteres, Rex omnium felicissime, celestium vires infernorumque naturas diligentissime perscrutati: cum existimarent hominem frustra sapere, qui non sibi sapit: totam merito perscrutationem suam imprimis ad vitam sibi celitus comparandam retulisse videntur: iudicamus, ut arbitror, tum elementa et quae ex his componuntur frustra sibi cognita fore: tum motus celestium et influxus temere nimium observatos nisi haec una cum illis cognita simulatque coniuncta; aliquando sibi ad vitam felicitatemque conducerent profuit autem illis, ut videtur, eiusmodi contemplatio ad vitam primo praesentem. Nam Pythagoras et Democritus et quicumque ad id potissimum studuerunt rerum sibi cognitarum usu prosperam valetudinem consequi sunt, vitamque longaevam. Contulit insuper ad futuram istam tum per gloriam apud posteros propagandam. Siquidem ex mirabili mundi totius ordine eius tandem cognovere rectorem et ante omnia cognitum amaverunt. Tibi vero gloriam per secula cuncta futuram, magnanimitas, magnificentia, victoria perpetua pollicentur. Vitam quoque apud Deum in aevo beatam a divina clementia insigni pietati tuae virtutisque promittit. Vitam denique prosperam inter mortales atque longam quantum ex indiciis quibusdam mihi licuit coniectari¹ felicia tibi sidera decreverunt. Ut autem quod pollicentur, et praestent fide et cumulo insuper prorogent pleniore, diligentia tua et medicorum astrologorumque cura efficere procul dubio potest. Jam vero id posse scientia et prudentia fieri, doctissimi quoque astrologi ac medici confitentur. Cum igitur inter Plotini libros Magno Laurentio Medici destinatos in librum Plotini de favore caelitus hauriendo tractantem super commentarium composuissem: inter ce (a lap szélén kipótolva) tera in eum nostra commentaria numeratum id quidem tetigere nunc Laurentio quidem ipso probante atque maiestati tuae potissimum dedicare decrevi. Spero equidem deum vitae tuae prosperitatis consulere, vitae interim et splendori saeculi nostri et humani generis consulturum. Atque ut valetudini prosperitatisque regiae validius haec nostra prodessent: per valorem ipsum mittenda putavi. Hunc tu igitur valorem nostrum clementissime Rex complectere precor. Tantum enim natura, virtus, auctoritas tua valet, ut absque te nequeat vel valor ipse valere.

Ezután következik maga az értekezés: Marsilii ficini Florentini Liber de vita coelitus ad ser. m. (serenissimum) Regem Pannoniae Matthiam semper iuvictum (p. 81—164. v.).

Következik: Apologia quaedam In qua de medicina, astrologia, vita mundi, item de magis qui Christum statim natum salutaverunt. Marsilius Ficinus levele, mely kelt In agro Caregio 1489. Ezután Quod necessaria sit ad vitam securitas et tranquillitas animi. Marsilius Fic. levele: Dilectissimis in veritatis venatione fratribus Bernardo Canisiano Johanni Canacio Amerigo corsino Salutem. Berekeszti a könyvet Amerigus Corsinus következő verse:

¹ És ezt ép Mátyás halálózása előtt alig félévvel mondja.

De triplici vita quem tu Ficine libellum
 Compositum in lucen mittere docte paras.
 Imprimere hunc doctus: gratumque Valorius ultro
 Curavit doctus pabula grata viris.
 Tresque Petri: binique Canes: cursorque Amerigus
 Contendent morsus pellere quique feros:

E három Péter: Petrus Nerus, Guicciardinus és Soderinus. E két canis: Bernardus és Johannes Canasiani és Cursornak hívja magát Amerigus, mint a ki cursinoi.

Végre megjegyzem, hogy Ficinus: *de triplici vita*-ja megjelent nyomtatásban MCCCCLXXXIX és újabb kiadás Velenczében 1498.

Ide csatolok még egy fontos adatot. Janus Pannoniusnak egy Marsilius Ficiniushoz írott levele jelent meg Ficinus leveleinek 1495-ki velencei kiadásában a 145. lap versoján. E levél tartalmáról olvassuk: Joannes Pannonius graecis latinisque in Italia eruditus, *Florentiae versatus est*, ut epistola innuit qua monet Ficinum amicum suum circa antiquorum philosophorum scripta, quibus nimium indulsisse videtur. Huic Ficinus respondet sententiam suam explicans proque virili parte suimet apologiam fecit.

E rövidke adat megemlékezik Janus Pannoniusnak florenczi tartozkodásáról, mely akkor eshetett mikor, Mátyás követekép 1465-ben II. Pál pápához ment, de megemlékezik I. P. hangulatában történt változásról. A püspöki méltóság kötelmei egy kissé lehűték humanista lelkesedését és az antik kor bölcsészei iránti rajongását; holott ugyane Ficinus Platon Symposonját ő neki ajálja 1469-ben. Ábel közli az Adalékokban az ajánló sorokat (202—203 l.).

ACHILLES PHILEROS EPITAPHIUMA.

A Laurentiana XXXIII. 42. sz. szép hártya kéziratban található Achillis Philerotis Bocchii Bononensis Lusum libellus-a, X. Leo pápához ajálva. A 20-ik lapon a következő epitaphium olvasható.

Tnulus Pauli Pannonii. pro Seb. Magio discipulo.

Ergo iaces Paule et medio te flore iuventae
 Impia surpuerunt tam cito fata mihi?
 Quid faciam infelix? omnes moriamur oportet,
 Quos sors cunque vocat. Sic placuit superis.
 Heu sortem indignam! I nunc et iuvenilibus annis
 Crede. Hodie ima cras cinis ater eris.

Ugyancsak Bocchi Janus Pannoniushoz irta: Paeonius dulci Janus etc. kezdetű költeményt, mely megjelent Teleki, sőt meg a I. P. budai kiadásában is. Megjegyzem, hogy Achilles Bocchi költeményeivel együtt e codex még a Cantalycius költeményeit is tartalmazza.

VETÉSI LÁSZLÓ ÉS JANUS PANNONIUS.

A bolognai könyvtár Pier Antonio Tioli gyűjteményében, mely a legértékesebb gyűjtemények közé tartozik Bologna irodalmi multjára nézve, 11. kötet 623 l. a következő adat fordul elő: Epistolae aliquot Cod.

Bibl. S. Maria del Popolo k. 24. Vedi Mazzo. Hk 85. Idem Vetesius studebat Ferrariae. Hozzá teszi olasz jegyzetben: Magyar tanulmányait Ferrarában végezte és már a latinban és görögben egyaránt jártas volt 1469-ben, a mint kitetszik Janus Pannonius azon leveléből, melyet Vetési levelére irt válaszul, melyben kérte, hogy fogadja őt be barátjai sorába. 1473-ban még Ferrarában tartózkodott, mert ez évben a Jogi egyetem nevében ő tartja a szokásos üdvözlő beszédet Bianchi Kristóf újonnan választott podestához, melyben felszólítja, hogy esküdjék meg, hogy az egyetem kiváltságait meg fogja tartani. E beszédet később megmutatta Argiropulos Jánosnak, ki e beszédet nyomtatékosan ajálja, mi kitetszik Argiropulos leveléből, mely előfordul a Libreria del popolo egyik kéziratában. Ugyane Vetésiről másutt találtam adatot, mely szerint a magyar király követjeképen járt Romában, hogy a magyar király hódolatát kifejezze VIII. Incze iránt. A del Popolo ugyan-e kéziratában van Francesco Filel-fonak egy levele, mely Milanoban kel 1473 nov. 9-ről. A levél Ladislaus Pannoniushoz van intézve, ki nem lehet más mint Vetési László. A címe e levélnek: Doctissimo et eloquentissimo adolescenti Ladislao Pannonio. Ajálja neki Argiropulos Demetert »ut hominem perpulchre litterarum et doctum, quo et ipse domi meae non parum temporis familiarissime sum usus. Addo etiam illud, quod ex omnibus graecis neminem vidi in hanc diem quem linguae bonitate suavitateque sermonis vernacula uni isti Demetrio anteponerem. Itt olvasható.

JANUS PANNONIUS EPIGRAMMAJA.

Tu scribis graeco, scribis sermone Latino,
At tibi nos contra barbara dicta damus.
Tempus erat cum me Musarum plectra tenebant.
Dulces et aonia potus ab amne liquor.
Nunc Marti miles non Phoeboservio vates,
Obstrepsit et molli buccina rauca lira.

Tioli e verset a Bibl. Sa. Maria del Popolo kéziratából jegyezte ki.

MATTHIAE CORVINI REGIS UNGARIAE EPITAPHIUM.

Az Ambrosiana H. 191 in f. XVI. századbéli papírcodexében (mérete 0·20×0·19.) mely 44 különböző költőtől eredő költeményt tartalmaz a 20. lapon a következő költemény fordul elő (valószínűen Fracastor, műve):

Matthias Regum specimen et gloria Martis,
Hic iaceo fatis obrutus ante diem,
Qui domui Reges, Moravos fortesque Bohemos
Atque Polonorum castra superba Ducum.
Caesare me gemino fateor duxisse triumphos
Alter Romanus, Turcus et alter erat.
In numeros vici populos pulchramque Viennam
Solut et immensi qui timor Orbis eram,
Aspice qui fuerim quam magnis postera mundo
Saecula narrabunt quem tulit hora brevis

ANECDOTA VENETA.

Fr. Joan. Bapt. Mar. Contareni »Anecdota Veneta hunc primum collecta Venetiis MDCCLVII. cz. felette becses és nagyon ritka művében, melyet én a Marciánában forgattam, három érdekes dolgot tartalmaz. 1. Gregorii Cornarii Oratio ad Sigismundum Imperatorem habita in concilio Basiliensi (45—57.).¹ 2. eiusdem ode in Turcas (58.). 3. Joannis Michaelis Alberti (Carrarai Albert) de bello Jacobi Antonii Marcelli in Italia gesto liber primus. Az első két munka Zsigmond korabeli renaissance összeköttetéseink szempontjából érdekel bennünket; a Carrarai Albert költeménye pedig azért, mert párhuzamba állítható Janus Pannoniusnak Marcellusra írott panegyrisével. E költeményből a bevezetésben Contareni ezt a megjegyzést teszi: Extant in cartaceo codice insignis Bibliothecae S. Mariae della salute Heroicum Carmen de bello Italico. A congregatio de Somascha engedélyével készíté. Az első ének van meg; a többiről így nyilatkozik: num reliqui perierunt omnino aut praeventus morte plura canere Carrarius nequiverit, sane nos latet. Én egy egész délelőttön át a Bibl. S. Maria de Salute könyvtárában hasztalan kutattam; azt hiszem, hogy Contareni véleményének utóbbi része az igaz: maga Carrarai Albert nem fejezte be a költeményt. A kézirat nem került elő.

Itt közöljük a törökök ellen írt odát Contareni észrevételével:

Corrarii in Turcos ode.²

Usquequo gentem pateris profanam,
Christe, Servorum laceris tuorum
Carnibus pasci? Miserere Regum
Rex, miserere.

Diruunt Urbes pariter, Domosque,
Polluunt Aras, jugulant Ministros;
Vasa de sacris pretiosa Templis
Eripiuntur.

Virgines faede violant pudicas
Debiles morbis perimunt, senesque;
Fortium nectunt gravibus virorum
Colla catenis.

Cumque nostrorum per eos luamus
Criminum poenas, proprio superbi
Jactitant sese superasse nostram
Robore Gentem.

Vindica Gentes igitur fideles.
Sensimus justum nimis, ac severum
Hactenus: versa vice nunc benignum
Experiamur.

Anecdota Veneta, 58 l.

¹ E beszédet itthon a Contareni bécsi példányból lemásolva átadtam a történelmi bizottságnak.

² Num Corrarium reapse Parentem habuerit, ut Classensis indicat Codex, ex quo transcriptam Odem hanc obtinuimus, aut faetus potius fuerit Petri Barrocii, inter cujus hucusque inedita Carmina, verbis ipsissimis concepta legitur, dubietate profecto res plena est, nec cuinam sit jure adiudicanda, potior ulla occurrit ratio.

ÉRDEKES ADATOK FOSSINÁL.

Fernando Fossi: »Catalogus Codicum saeculo XV impressorum qui in publica Biblioteca Magliabecchiana Florentiae adservantur Florentiae 1783« cz. művében egy pár, a magyar renaissance-összeköttetésekre vonatkozó érdekes adatot szolgáltat.

1. *Bartholomaeus Fontius.*

Fontii Bartholomaei orationes: in eloquentiam in historiam in bonas artes, in poeticen, in sapientiam, in satyram et studia humanitatis. De paenitentia. Explanatio in Persii satiras. Ezután elmondja, hogy Barth. Fontius sz. Florenczben 1445, tanult Ferraraban. Élvezte Borso herczeg kegyét. Borso herczeg halála után hazájába tér, hol Philelpho halála után az ékesszólás tanára lesz. de ellenségei üldözése következtében elhagyta hazáját és Rómába ment, hol IV. Sixtus professor publicus-sá nevezi ki. De a pápa halála után hazájába tér. Itt következik a minket érdeklő adat: ibique operam dedit exscribendis ac corrigendis codicibus pro Rege Matthia Corvino, quem invisit anno 1488. *et coram eo orationem habuit* Anno vero 1489. Florentiam rediit. Itt 1493-ban kereszttelő Szent János Murli hegyen levő templomának plebánusa lesz a pistojai egyházmegyében és itt halt meg 1513. Hozzáteszi Fossi, hogy a Bibl. Magliab. Miscell. 725. Cl. VII. kéziratában különböző szerzőktől eredő epigramma közt van Fontiusnak is több epigrammája, melyek közül egy Medici Lőrincz magasztalására irt epigrammáját idézi, melyben a költő felhossa, hogy a bőkezű fejedelem alatt végre felsütött a nap a költőknek, íróknak; felhossa Marsiliust, Bassust (Politianus cognomenja), Naldust. Álljon itt egy pár sor:

Ergo quibus Musa est cordi fidibus ve canoris
Aptare antiquis carmina ficta modis;
Este alacres, nam post tot nubila tempora tandem
Post multos imbres emicat una dies.
Nunc surgunt artes, nunc sunt in honore poetae
Nunc redit in faciem Calliopea suam.
Desine, quid tantas audes contingere laudes?
Num furis? Hic aliam poscit Apollo lyram.

Bartholomaeus Fontiusnak Mátyás király előtt tartott beszédét azon könyvtárakban, melyekben kutattam, nem sikerült föltalálnom.

2. *Alexander Cortesius Mátyást dicsőítő költeményének első kiadása.*

Alexandri Cortesii Liber unus de virtutibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae Regis invictissimi, melyet Abel 1890-ben az Irod. Tört. Eml. II. kötetében 299 és köv. lapjain az Obsopoeus kiadása szerint közöl; Fraknoi Vilmos bevezetésében pedig XIII. lapon azt állítja, hogy e költeményt két ösnyomtatvány tartalmazza: Hain 5774. sz. alatt és az ansbachi kézirat alapján létrejött Hagenai kiadás, melyet Ábel követett; de ugyane költemény a Gheri-féle Delitiae Ducentorum poetarum Italicorumban is megjelent. Fossi szerint egy régibb kiadásban is nyilvánosságra került. Obsopaeusnak azt az állítását, hogy az 1531-iki

kiadást a Corvinák közt talált kézirat alapján eszközölte, Fossi megczáfolja. Nem volt már érkezésem a Bibl. Magliabecchiana kincsei közt kutatni, de Fossi megbízhatóságában föltétlenül megbízva közlöm az első kiadás leírását:

Primum folium vacuum est nuncupatoria epistola praeit, qua auctor operis sui primum librum Matthiae dedicat, nam *duos scripsisse libros de hae re fatetur, quorum secundum in manibus adhuc esse dicit* et paulo post *illum etiam se missurum spondet*. En inscriptio epistolae: Alexander Cortesius regi Matthiae Corvino S. P. D. Titulus poematis in fronte eiusdem tertii folii initium constituit; huius verba; Alexandri Cortesii: de laudibus Matthiae Corvini regis Hung. ac Bohemiae libr. I. Primus versus caractere unciali expressus hic est: (I)liacas olim flammās Thebanaque fratrum . . . ultimus vero: Coepit equis afflare neque irrita vota ferruntur (*sic!*).

Mínthogy az itt jelzett első és utolsó vers a jelzett kiadásokéval azonos: hol lappang a II. könyv, melyre Fossi utal?

3. Maximus Placidus.

Hecatelegium, sive carminum libri X. Florentiae 1489. in 4-o minori. Cum praecedenti editione convenit (de componendo versu hexametro), sed lineis 26 constat et paginae Signaturae a—n cum rom. num. parvis in marginibus inferioribus existunt, in superioribus libri indicantur fermis uncialibus, charta signatur littera M gothici moduli. Primo folio verso *insculpta adparet dedicatoria brevis epistola ad Matthiam Pannoniae regem sacratissimum, cui subscribitur Pacificus*. M. P. A. Secundo folio recto statim occurrit opus cum titulo: Pacifici Maximi poetae Asculani Hecatelegii liber primus. A Mátyáshoz irt ajánló levél érdemes a közlésre.

4. Petrus Niger (Schwartz).

Germanus Ord. Praed. hebraicas litteras a Judaeis in Hispania edoctus, in variis Galliae et Germaniae Academiis theologicis studiis operam dedit. *Budam tandem evocatus a Matthiae Pannoniae Rege post anni 1481. die obiit suprema*. Petrus Niger műve: *Clypeus Thomistarum* Venetiis 1481. Primum folium vacat; secundo recto: Epistola ad Regem Matthiam nuncupatoria incipit cui praecedit Titulus libri, scilicet: Clipeus Thomistarum. In quoscunque adversos: per venerabilem virum fratrem Petrum Nigri ex ordine praedicatorum sacrae theologiae professorem uperrime editus ac invictissimo principi Matthiae Ungariae Bohemiaeque regi obsequenter inscriptus.

5. Mancinellus Ant.

Carmen de floribus ad Veliternos Romae 1489.

Carmen de figuris. Pagina prima epigramma pro nuncupatoria epistola, impressum exhibet rotundo typo cum hac inscriptione gothicis descripta formis: Antonius Mancinellus praestantissimo viro Joanni Vitéz

episcopo Vesprimiensi serenissimi Regis Hungariae Bohemiaeque oratori dignissimo S. P. D.

Folio verso epistola imprimitur prima cum epigraphe Antonius Mancinellus generosissimo adolescenti Michaeli Vites Pannonio S. P. D. Datum est Nonis Sextilibus 1489.

6. *Aegidius Romanus.*

Theoremata de corpore Christi Bononiae 1481. Ad operis calcem legitur: Anno gratiae 1481. XV. Septembris hoc opus feliciter Bononiae inpressum est in pensis diligentique cura sacrae theologiae Magistri Johannis de Ripis conventus sancti Jacobi de Bononia prioris Et venerabilis lectoris *fratris Simonis de Ungaria* ordinis divi Augustini opere vero et ingenio M. Baltasaris de Hyraberia.

CALLIMACHUS EXPERIENS HEROIDÁJA BEATRIX KIRÁLYNŐ NEVÉBEN.

Filippo Buonaccorsi, hires humanista, egyike volt azoknak, kik a Pomponio Leto által alapított római Académiában a régi római szokások föllevenítéséért rajongtak, kik Roma város geniusát külön cultusban részesíték, magok is külön nevet vettek föl és mondhatni titkos társaságot alkottak. E társaság ellen II. Pál pápa egész erélyvel lépett föl; tagjait üldözőbe vette. Buonaccorsi: akadémiai nevén Callimachus menekülni volt kénytelen. Lengyelországba menekült, hol a lembergi érsek befogadta. Irodalmi munkássága minket többképen érdekel. Így a várnai csatáról irt monografiája egyike a legérdekesebb történelmi forrásoknak.¹ Sanoki Györgynek, a Hunyadi-fiuk nevelőjének életrajzában szintén számos magyar vonatkozás fordul elő.² Ugyanő a törökök ellen indítandó háború érdekében beszédet tartott.³ Attiláról írott műve,⁴ melyhez Cimbriacus irt ajánló verset köv. cím alatt: Quintus Haemylianus Cimbriacus in Attillae Callimachi auscultatione ad. Max. D. Frederici Caes. Rom. reg. augustissimum, szintén érdekes ránk nézve. Figyelemre méltó adat fordul elő Lilius Gregorius Gyraldus *de poetis nostrorum temporum* cz. munkájában, melyet Wotke adott ki ujabban a »Lateinische Literaturdenkmäler des XV. und XVI. Jahrhunderts« között. Közlöm a Callimachusra vonatkozó helyet egészen, mert Lilius Gyraldus kortársáról szólva minden esetre figyelmet érdemel. Philippo Callimacho Etrusco oppido nato non nihil nominis suo tempore attulit elegiarum libri quidam et eius Atylam (*sic!*) commendant, sed parum hic mihi Atylas est cognitus. Alia etiam scripsit; nam cum versaretur cum rege Pannonum eorum historiam contra Turcas exsecutus est. Hic cum ceteris academiae viris literatis a Paulo pon-

¹ Legujabban Kwiatkowski Saturnino Lembergben 1891-ben adta: Historia rerum gestarum in Hungaria et contra Turcas per Vladislaum Poloniae et Hungariae regem.

² Abel közölte adalékok Budapest, 1880, p. 162—165.

³ Nyomtatásban Hageuauban jelent meg 1533 ex off. seceriána.

⁴ Nyomtatásban megjelent Hagában 1531, Hannoverben 1606.

tifice II. quod sibi nomina immutarent, adflictus demum ad barbaros transfugit, a quibus honorifice susceptus diu permansit, inique tamen delatus apud amicum occulte delituit, apud quem et moerore decessit. Quod cum Alberto regi innotuisset, cum magnifico sepulchro aureo Cracoviae tumulari curavit. Legi, quod recordor, librum heroico carmine conscriptum de regibus Pannoniae. Callimachusnak a magyar királyokra irt költeményét még nem láttam, minden esetre kiválóan becses lehet, mert nem közönséges tehetség, sőt kiművelt lelkű stilista volt. Callimachus verseinek egy gyönyörű kéziratát találtam Rómában a Vat. 2869 codexében. Medici Lőrincznek van ajálva a diszes hártya codex. Ajánló előszót ír Albertus Drenitius Polonus, Inclyti Principis Alberti secretarius. Ez előszó kiemeli Callimachus változatos életét, melylyel méltán megszerzé az *Experiens* címet. Az elegiák után, melyek többnyire érzéki szenvedélytől lángoló szerelmi versek, bizonyos Fanniához (Ad Fanniam Suenthocam) a codex 47—49 v. következő vers fordul elő Beatrixhez Mátyás király nejéhez:

Pro regina Beatrice ad Matthiam Hungariae Regem.

- Quando erit ut vere posito cum casside telo
 Pacatus venias ora manusque mihi?
 Quando ego securo tandem secura marito
 Haud trepido sonos pectore concipiam?
5. Nuper ab occiduis felici marte relata
 Victor in Eoos vertere signa paras.
 At ego dicebam, supersis Caesaris armis,
 O ego iam felix hic meus annus erit.
 Pace fruar pariterque viro, nec ut ante dolebo.
10. Paene nova in uiduo sponsa relicta thoro.
 Jam mihi continget cum vero nomine, fructus
 Coniugii et felix non sine iure ferar.
 Quique Beatricem nuper dixere beatam,
 Nomine non vano dicere me poterunt.
15. Ecce alium flendus mihi rumor nuntiat hostem,
 Horrendum immensis viribus atque opibus.
 Et qui non solum mortalibus inferat arma,
 Verum etiam supera provocet arte deum.
 Cogeri et nursus video me linquere lecto.
20. Nutantem ancipiti speque metuque simul.
 Et maiore iterum nixus concurrens ad arma,
 Victrices nuper quae posuere manus.
 Non me fama ducis, non me numerosa iuventus
 Pectoribusve magis terga timenda movent;
25. Non modus armorum, non belli causa genusve
 Non quidquid vero murmura maius habent;
 Cognita nempe mihi virtus tua, cognita dudum
 Fortuna et Martis prospera facta tui.
 Quidne manu valeas quae tantum vincere novit,
30. Testantur laudis tot monumenta tuae.
 Sed neque consilio minor es cum viribus omnes
 Exuperes, quot sunt quotque fuere duces.
 Haec mihi te reducem spondent pariuntque triumphum,
 His modo Vindiliae succubuisse manus.
35. Sed mihi vix tanti dirum superasse tyrannum
 Invisumque deo te domuisse genus,

- Ut placeat gelido dum vincis vivere lecto,
Teque meum interea numen obesce velim.
Non tamen asperior titulos laudemque paratam,
40. Crescat et emeritum tollat ad astra caput!
Quique hominum tutela prius certissima dictus
Dicaris columen non minus esse dei!
Subsistatque tuis humeris velut ante *parentis*¹
Religio, cuius tu modo sola salus!
45. Eveniet, vinctus, onerataque colla catenis (*sic*!)
Procedet currus barbara turba tuos!
Id quoque Danubius regni deus incola nostri
Fatidico ut perhibent carmine concinuit:
»Turce acies converte retro temerariaque arma
50. Adverso profers impia signa deo!
Vinceris pater an (?)² tuus ceu victus avusque
Incepti et paenas ambitione, dabis.
Rex aderit cuius tantum victoria castris
Cognita cumque ipso conditor orbis erit.
55. Hic te fulminibus, gladio petit ille corusco
Igne tuae ac terro diripientur opes!
Et quanta in tumido violentia flumine ripis
Ipse quoque effusus per tua castra ferar!
Sint nota quae numine cecinit fluviale precamen,³
60. Justa sub auspicio quo prius arma cape!
Et subitum reteras petulanti ex hoste triumphum,
Servataeque decus religionis habe!
Nec quiquam velit inde tuam vexare quietem
Fas⁴ tibi sit mecum post modo pace frui!
65. Quid si me belli regio praedocta tulisset
Thermodontiacis⁵ qualis obitur aquis,
Non ego te sinerem sine me fera bella subire,
Militiae fierem sed comes usque tuae.
Arma tibi pugnam subeunti atque oscula dando,
70. Te facerem monitu cautius ire meo!
Et tibi praecurrent qua confertissimus hostis
Praeberem facilem post mea terga viam!
Ac securam meo clupei tua pectora tantum
Protegerem, nam te sospite sospes ego.
75. Sed quia menti tellus magis apta colendae
Ac pacis studiis ingeniosa tulit,
Quod superest palmamque tibi reditumque precabor
Omnibus ad superos ambitiosa locis.
Tu memor absentis pugnes, properesque reverti
80. Sicut tam sospes quam cito adesse velis.

TÖRTÉNELMI APRÓBB JEGYZETEK.

A renaissance összeköttetések kutatása közben, a különböző könyvtárakban egypár történelmi jegyzetet is irtam össze úti tárczámba.

1. II. *Endre adománylevele* Modenában Muratori »Delle Antichità Estensi et Italice« cz. művében I, 419 előadja, hogy II. Endre, Magyarország

¹ Érdekes a Hunyadi Jánosra való czélzás.

² A kéziratban *añ* értelmetlen.

³ A kéziratban *p cañ*.

⁴ A kéziratban: *Phas* (*sic*!).

⁵ Thermodon, folyó a pontusi tartományban, az amazonok földjén.

királya, III. Béla fia, miután két neje: *Gertrud és Jolanta*, »figliuola di Pietro Imperadore di Constantinopoli« meghalt, Estei Beatrixot vette el. E házasságból ered István. Közöl egy adománylevelet 1234-ből, melyet Endre Fehérvárt állított ki: Az okmány így kezdődik. In nomine patris et filii et spiritus sancti Amen. Dominus Andreas, Dei Gratia Ungariae etc. Rex nomine merae ac purae et irrevocabilis Donationis, quae esse dicitur inter vivos, donavit quinque millia Marchas argenti Dominae Beatrici Reginae Uxori suae, filiae quondam felicitis memoriae Domini Aldrovandini Marchionis Estensis. Datum 1234. Indictione VII. die Domenico quarto decimo intrante Majo. Ego Zanobonus de Sonato a Domino rederico Rege Notarius interfui et rogatus scripsi.

2. *II. Lajos utolsó levele.* Rómában a Cod. Vat. 7750. p. 298. v. Copia ed traslado de la carta quel Re de Ungaria escrivio al emperador quando iva a la batalla con los Turcos dovele murio.

Catholico y muy poderoso principe.

Convitoria contra infieles del Campo a 23 setiembre 1526. Tehát Lajos utolsó levele spanyolnyelven.

3. *Anonymi consultatio Maximiliani in re Turcarum* Bibl. Vat. 844. p. 258—263:

Kezdet: Quae temporibus Divi Maximiliani Caesaris in re Turcarum consultata fuerunt temporeque Divi Leonis X^{mi} Pont. Max. adeo inmutata cernuntur ac necessario et negotiorum et temporum mutatione consiliorum etiam variationem erigere videantur . . . *Vége:* His enim artibus cum ipsa spe generalis conventus poterunt interim Germaniae status induci ut id defensionis Ungariae pondus sustineant seque ad eam expeditionem totis viribus accingant et tollat unus quisque crucem suam et sequatur Christum et etiam si expedient vendat tunicam et emat gladium. Haec autem succincte dixisse volui sub cuiuslibet melioribus sententiis correctione.

4. *Zápolya János levele:* Cod. Vat. 8259 p. 52. Közli Zápolyának 1532 jan. 30-ról Segesvárt kelt levelét. Credentialis Hyeronimi (*sic!*) de Castro palatini syradiensis vajvodae nostri Transylvaniensis ac Vicolorum nostrorum concivis consilarii nostri etc. A *cím:* Illustri ac Magnifico Domino Camillo Ursino comiti Mamipelli et Arico. Joannes Rex manupp.

5. *A kalocsai érsek beszéde.* A Bibl. Reg. Suecorum. 2018 sz. kéziratának 211 lapján fordul elő:

Oratio Colocensis archiepiscopi ad Caesarem de Regno Hungariae.

Kezdet: Solon ille unus ex septem Graeciae sapientibus Atheniensium legislator, sacratissime Caesar, Domine sapientissime eos qui orta in civitate seditione neutram partem sequuti fuissent, pari cum patricidis poena suis legibus multavit mali civis esse ratus quum proprias rationes in tuto collocari, nulla communi cura sollicitudineve teneri. Itaque videns ego defuncto serenissimo Dno Joanne Rege Hungariae Domino quondam meo clementissimo, regnum Hungariae multis nominibus recidisse in sacram

Mtem vestram praesertim eo contractu quem dictus serenissimus Rex et Dnus meus sanus sanae mentis (ob Turchorum quod regnum aperte imminuit ingens periculum) longa et matura probabita deliberatione cum sacratmo. Carolo Imperatore Augusto fratre Mis vestrae germano et cum vestra sacra regali applausione et (quod maius omnibus est) reali iuramento sancte et inviolabiliter servandum me et aliis consiliariis praesentibus firmaverunt, videns nihilominus vita defuncto dicto Ser^{mo} quondam rege et Dno meo nonnullos tumultus in Regno subortos etc.

Vége: Hoc unum sincero corde (ob defuncti quondam Regis Domini mei in me beneficia humiliter postulans, ut filio suae Mis et Ser^{mae} Dominae reginae relictas eius secundum contentum in contractibus utrinque (ut dixi) iuramento firmatis plene fiat satis).

6. *Új adat V. Lászlóról.* A Riccardiana könyvtár 910. sz. kéziratában (papir codex) 3 életrajz van: Verinus Ugolinus, Capponius Nerius és Jannocius Manelli életrajzai. A Caponnius életrajzában, melyet Bartholomeo Platinensis írt, a következő adat fordul elő: Mikor Frigyes Italiába, ment hogy magát megkoronáztassa, Florencz ünnepélyesen fogadja; kétezer kétszáz emberből álló hadi népét eltartja. Innét megy Sienába. Erat cum eo Rex Pannoniae et Bohemiae Roberti (Adalberti helyett) Imperatoris filius ingenuus ac praestantis formae, adolescens annum agens quartum decimum a suis in regem vocatus. Is per internuntios decem viros florentinos admonet te ab Imperatore libenter discessurum, si id sibi eorum auxilio facere liceret, cui primum auxilium negatum ac disuasum ne contra voluntatem Imperatoris quidquam facere moliretur. Haec postea Imperator cum in regno Viennae rescivit Florentinorum fidem ac integritatem collaudavit.

Verinus Ugolinus életrajzírója e költő pártfogóiról emlékeztén meg, így szól: »Apud regem vero Pannoniae Petrum quendam Archiepiscopum Colocensem et Sylvestrum fratrem Regis amicum. Horum igitur opera usus est in reddendis suis poematibus; quorum nonnihil pecuniae accepit.«

7. *Röpirat Mária Terézia és Frigyes közti háboru okairól.* Az Ambrosiána P. 145 kéziratának czíme:

Amici ad Amicum epistola de belli causis inter Augustissimam Romanorum Imperatricem Hungariae et Bohemiae Reginam et Borossorum Regem. Referens supplementa in facto et in iure ad libellum Memoire Raisonné, eiusque Assertoris Dantischo scribentis Epistolam. LXXXVI. fejezet azt bizonyítja be, hogy a porosz király »de facto Aggressor habendus est. Hac aggressione foedera Vratislaviae et Dresdae quoad utramque Imperatricem ac regem Poloniae uti Saxoniae Electorum violasse.

8. *A belgrádi 1717-iki diadalról.* Fiumében a Biblioteca civica XXVI. C. 1 jegyű colligatumában a 6-ik darab czíme:

De gloriosissima ab imperialibus reportata e Turcis victoria ac de celeberrima Tauruni Urbis expugnatione felicissimos tam insignis Victoriae eventus Praesagiens.

ELEGIA

ex Academicis Lucubrationibus die 18. proxime elapsi mensis Augusti in Venerabili Collegio urbano de Propaganda Fide habitis in Deiparae Virginis honorem edita in lucem atque a sacerdote Josepho Nicolai humanitatis et Rhetoricae in eodem collegio lectore. Clementini XI. Ponrt. Opt. Max. nec non Eminentiss. ac reverendiss. Principibus sacrae congregationis de propaganda Fide cardinalibus dicatum Romae MDCCXVII.

A vers 78 sorból áll. Ime 4 sor belőle:

Scilicet Eugenius Mens Campi et Vita Cohortis
Non timet infidos, contraque fida regit
Me duce me comite ad pugnam sese arduus infert
Et jecit invicta bellica tela manu.

A költemény argumentuma: sub potentissimo dignissimam referunt e Turcis Victoriam Caesarei Duces atque *Taurunum* vulgo *Belgradum* expugnant.

9. *Rienzi a magyarokról.* A bibl. Riccardianaban egy érdekes művet forgattam: Czime: Istoria del Re Giannino di Francia di cura di Latino Macari Siena 1893. fordul elő Rienzi nyilatkozata a magyar követekről, kik András herczeg haláláért elégtételt jöttek követelni: A követeket így mutatta be: Questi sono li ambasciatori de li Ongori, liquali domandono giustizie della morte dell'altro innocente re Andrea.

10. *Paduai magyar tanulók.* Andrea Gloriának: Studi editi dalla Università di Padova a commemorale de l'ottavo centenario della origine della Università. 1888. A 2-ik kötet indexében előforduló magyar tanulók. 1400-ig tanultak: Andrea arcidiacon coricensis 1387. szept. 17. 1405. szept. 12. D. Paulus de Hungaria, episcopus Smirmiensis habitavit Paduae in contra S. Blasii; constituit suas procuratores d. Hugocionem absentem et mag. Joannem Hungaricum sartorem praesentem ad exigendum a quocunque suo debitore et specialiter a Joanne de Hungaria pecuniarum quantitas sibi debitas.

Benedetto d'Ungheria col titolo di dottore si trova nel marzo 1401. al dottorato di Pietro da Ivrea. *Giovani, conte figlio de Jacopo Spano d'Ungheria* Giovanni preposito canonico della chiesa di Transilvania, figlio di Jacopo fu al dottorato di Ant. Papper carbone cui compagnia altri scolari.

Giovanni de *Zamse*, figlio di Giovanni, canonico Varadiense Bosniense e scolare del diritta civile et canonico al dottorato di Ant. Papper carbone. Assistette al dottorato di Giovanni Fran. Capo di lista nell' ott. 1401. a quello di Dominico Boudone d'Ungheria nel sett. 1402.

Lodoycus doctor utriusque iuris constituit procuratorem eximium arcium (*sic!*=artium) et medicinae doctorem magn. Guilielmum fil. eximium arcium et medicinae doctoris magn. Marsilii de S. Sophyra sereniss. regis Hungariae medicum, specialiter a venerab. viro d. Joanne de Siphos (Sipos?) olim archidiacono de Dobocha ecclesiae Albensis Transilvaniae et postea episc. Sagrabiensi omnem pecuniae quantitatem in qua tenetur ipse d. Johannes praedicto d. Lodoyco constituenti.

HEGEDÚS ISTVÁN.

OKLEVELEK GYÖNGYÖSI ISTVÁN ÉLETÉHEZ.

— Negyedik és befejező közlemény. —

XXIII. 1704. ápril 18.

Gyöngyösi Istvánnak mint Gömör vármegye alispánjának nyílt levele a vármegye összes lakosságához a II. Rákóczy Ferencz táborából elmenekült katonák vissza terelése tárgyában.

Én alább megírt Gyöngyösi István Nemes Gömör vármegyének Ordinarius Vice Ispánja, adom tudokra mindeneknek, a kiknek illik, nevezet szerint pedig azon nemes vármegyeibeli városok és faluk biráinak, esküdt polgárainak és minden egyéb lakosinak, mind nemeseknek, mind nemteleneknek, hogy az elmúlt hétfőn, ugymint a most folyó hónap 14. napján Tornallyán celebráltatott generalis gyűléséből a nevezett nemes vármegyének, bocsáttattak ki méltóságos Fejedelem felső-vadászi Rákóczi Ferencz kegyelmes Urunk ő nagysága parancsolatja mellett nemzetes vitézli Bárczi György substitutus Vice Ispán és Szent Miklósi István Uraim az ő kegyelmek mellett lévőkkal együtt a végre, hogy a nemes vármegyében minden városokat és falukat szorgalmasan megvizsgálván, kitanulják a táborokról elosztott s köztök lézengő s mulatozó katonáknak és hajduknak számokat és neveket, magokat pedig a kiket hol találhatnak, említett kegyelmes Urunk ő nagysága táborára menni kényszerítsék minden kedvezés nélkül, hasonlóképen a nemesség közül, a kik mind eddig azon kegyelmes Urunk ő nagysága parancsolatja szerint nem insurgáltak, és a táborra nem mentek volna, azokat is felkeressék ő kegyelmek, és már a táborra ment nemesség után hajtsák. Kérek azért minden Rendeket, ismerjék a felül megírt dologban járóknak ő kegyelmeket és azokban meg gátolást ne tegyenek ő kegyelmeknek, a városok és falusi bírák pedig illendő gazdálkodással és a hol ugy fog kívántatni, elégséges segítséggel is legyenek ő kegyelmeknek az olyan lézengő és imitt-amott mulatozó katonáknak és hajduknak a táborra compellaltatásában, ebben pedig egyebet sem cselekedjenek. Praesentibus perlectis ex hibenti restitutus. Csetnek 18. aprilis 1704.

Gyöngyösi István, s. k.

(Gömör vármegye levéltárából.)

XXIV. 1705. ápril 29.

Gyöngyösi István örökösei közt ingóságokról szóló osztály és a hagyatékról intézkedés.

Anno 1705 die 29. aprilis. In Oppido Csetnek in Cottu Gömör. habita 1-o Találtatott az pinczében husz hordó monoki bor, mely-lyeket 8 részre osztván, jutott egy-egy részre két-két hordó, Gyöngyösi Imre részére jutott két hordó bort Rokfalusi Smiják Máthénak adván nevezett Gyöngyösi Imre adósságában, melyet Erdélyben Kolozsvárott vett fel külsőn, az négy hordót pedig ezen mostan folyó Esztendőbeli munkájára ¹ hagyattattak Kösörűs János Uram keze alatt.

2-do Tizenkét ön talakból jutott egy-egy részre kettő-kettő hat részre, Gyöngyösi Gábor és Imre Uraiméknak nem juthatott, mivel nem volt több, azért jüvendűben másbúl kell suplealni ő kglmeknek.

3. Találatott három vas pecsenye sütő rostély, egyike hagyatott a háznál, az egyiket Gyöngyösi Rosaliának, a másikat Gyöngyösi Magdolnának. Ugy ötezer sindel szöget, száz lécz szöget is nevezett Asszonyomékvettek kezekhez.

4. A majorban találatott tiz szarvasmarha, mellyeket hat részre osztván. Gyöngyösi Rosália nem vévén mostani marhákból semmi részt, cedalván az többi atyafiaknak, egy pár barna tino jutott Gyöngyösi Gábor uramnak, Magdolna részire egy meddő tehén, Julianna részire egy hitványos tehén alatta lévő szopó borjuval, Sigmond részire is egy tehén, György részire is egy csonka tehén, Ignác részire egy tulok és egy tavali borju, egy üszöcske közre maradt, mellyet az atyafiak Gyöngyösi Julianna asszonynak ajándékoztak; és egy-egy részre egy-egy sertés marha jutott.

5. Az több res mobilisok és immobilisok maradtak fel, némelylek inventariumban fel vannak téve, de némelylek nincsenek, mindazokat, valamelyek találatnak, Gyöngyösi Gábor uram jüveteleig in suspenso maradtak, de az szekrestyében lévő ládából tiz karika skofium elveszván és egy mentére való ezüst gombok makkokkal együtt, úgy egy törött ezüst kanál, más díbdáb falat ezüstökkel, a sujtást Gyöngyösi Sigmond, a medve bőrt farmatringal Gyöngyösi György uraimék vették el hír nélkül.

6. Mínthogy az nagyobbik atyafi Gyöngyösi Gábor uram ő kge m itthon nem léte miatt végképen az osztály közöttünk véghez nem mehetett, ez után közölünk senki is semmiben ne avassa magát, sem perceptiókban úgy erogatiókban is, hanem bizattatott mostani gondviselőre Köszörűs János Uramra, hogy az mely atyafiaknak közölünk leszen mire szüksége, nevezett tiszt erogáljon erga quietancias, mert ha ezentúl valamelyike közölünk fel veszen és eddig is felvett, tehát imputaltatni fog jüvendűben rata portiójában.

7. Mivel némely atyafiak tavul lakások miatt gyakran egyben nem concurrálhatnak, azért ha más törvényes dolgok intervenialhatnak az atyafiak részírül tam in eo, etiam in alijs occurentiis bizattattak egészen az dolgok N. Pletrich János Uramra, adván elégséges plenipotentiát ő kglmének. Actum die loco quibus supra.

(Aláíratlan egykorú példány egész íven váradi Török Bélánál a kálnói Euthre család levéltárából. E. T. II. 23.)

XXV. 1707 sept. 1-én.

Gyöngyössi István gyermekeinek az ingóságokról osztálylevele.

Mi alább subscribált atyafiak közönséghe consensusból inealván magunk között némely portékabeli divisiót, igazságosan pediglen és felbontathatlanul e következőképen dividaltuk:

¹ Értsd: a szálló munkájára.

Primo. Léven egy skatulában egy tizenötös, két tizes, egy ötös és tizenkilencz apró aranyok, úgy husz ezüst tallér, egy rubintos gyűrő, és egy kis arany gyűrő, egy csésze, egy só tartó és kilencz ezüst kanál, úgy két kisebb apró, melyet magunk között hat részre felosztván, jutott egy-egy részre tíz-tíz arany, három-három ezüst tallér, az csészét, só tartót és az rubintos gyűrőt Gyöngyösi Gábor kifizetésire, mely is jutott volna az ő kglme részire, adtuk Gyöngyösi Julianna asszonynak, az kisebbik gyűrőért letett Gyöngyösi Zsigmond két ezüst tallért. Az kanalakból pedig az iffiak számára kettő-kettő jutott, az asszonyokéra pedig egy-egy, az két kisebbik jutott Gyöngyösi Julianna asszonynak.

2-do Maradott két öreg szőnyeg és egy kisebb, úgy huszonnégy tányér, hat tál, négy gyertyatartó, egy kanna, két só tartó, melyeket is hatrésze osztván, jutott ezen portékából egy-egy részre négy-négy tányér, és egy-egy tál, négy gyertya-tartó négynek, a két sótartó egynek, az ón kanna is egynek. A szőnyegetek pedig aestimálván a két nagyot tizenkét forintjával, a kisebbiket hat forintra, mely is teszen harmincz forintot, melyet is megtartván az asszonyok maguknak, az iffiakat belőle kifizették. Azonkívül kilencz findza, jutott két-két részre 3. 3. findza.

3. Az Harskúti rétét kiváltván 40 forinton; az huszat erogálta Pletrich János uram az iffiakra, az huszat pediglen szálló munkára. Az Demezi rét, melyet is zálogban birtunk, kilenczven magyar forintokban, mind az által arany pénzűl, az aranyat pedig mostan valora szerint computalván, megyen száz magyar forintra, melyet is közönséges consensusból engedték azon száz magyar forintokban Pletrich János uramnak, úgy hogy ő kglme hatvan forintot azon pénzűl a következő szüretnek véghez vitelére erogáljon, a residuitását pedig exolválja, a minthogy exolválta is, melyből is hat részre obvenialt f. 5. idest öt, az tizenkét forintot deputalván Gyöngyösi Magdolna asszonynak, minthogy ő kegyelme a temetéskor nem vett semmi posztót magának.

4-to Maradt Paskaházán egy malom, melyben Gyöngyösi Zsigmond, Gyöngyösi Rozalia asszony és Gyöngyösi Magdolna asszony magok részeket engedték ki-ki negyven-negyven magyar forintokban Pletrich János uramnak és így ő kegyelme házas társa részével bir benne négy részt.

5. Berzéthen Koriáth Istvánért, Rudnán Gergely Andrásért, Gergely Györgyért és Gergely János nevű jobbágyokért tett le Máriási Pál uram ötszáz hatvan magyar forintokat, azt elosztván hat részre, proveniált egy-egy részre arany és ezüst pénzűl kilenczven három magyar forint, harminczhárom magyar pénz. Az Gyöngyösi Gábor uram része pedig imputaltatik az monoki szőlőben több perceptumokkal együtt, úgy hogy ha valamit percipiáltunk vagy tovább is percipiálunk, tartozunk az monoki szőlőnkbeli magunknak obvenialandó részünkből ő kegyelmének refundalni. Actum Csetnek die 1. Septembris 1707.

Egykorú másolat egész iven Török Béla ur cs. levéltárában. fasc. II. 23.

eb 25. Kivül: Par Divisionis. In toto percipiált Gyöngyösi Rosalia atyja jószágából fl. Ung. 393. Azon kilenczven 3 forintokbul erga quietantiam Emerico Gyöngyössi adtam fl. Rh. 50. vissza kellett volna 100 magyar forintokat fizetni, de aztat nekem engedte superfluitásból.

XXVI. 1707.

A Leleszi Convent előtt Gyöngyössy István és Borbála testvérek, néhai Gyöngyössy Istvánnak Baranyay Ilonától született gyermekei a Csetneki és hozzá tartozó elzálogított birtokrészek kikeresésére ügyvédül Szepeßy János atyjakfiát meghatalmazzák.

Nos Conventus Ecclesiae Sanctae Crucis de Lelesz. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quod Generosus Stephanus Gyöngyössy et generosa Domina Barbara Gyöngyössy, filius et filia Generosi condam domini Stephani Gyöngyössy ex Generosa condam Domina Helena Baranyai conthorali ejusdem progeniti, nostram personaliter pervenientes in praesentiam, matura prius et exacta intra se animi deliberatione praehabita, sponte et libere, vivaque vocis ipsorum ministerio confessi sunt, pariter et retulerunt coram nobis hunc in modum: Qualiter iidem fatentibus in facto exquisitionis ac reaquisitionis certorum quorundam bonorum et jurium suorum possessionariorum maternoaviticorum Csetnekiensium in Comitatu Gömöriensi vicinisque ibidem locis existentium habitorum, alias per praefatam ipsorum Genitricem Helenam nempe Baranyay, cuidam inhabitatori oppidi Csetnek antelato Comitatu Gömöriensi adjacentis Jacobo Pernyik dicto, in anno 1667. die 12 Máj, et ne fors aliisque oppignoratorum sortae (?) quaedam causae intentantae et prosequendae incumberent, quarum persecutioni siquidem iidem domini fatentes tum ob virium et facultatum suarum tenuitatem, tum vero aliis rationalibus ex causis personaliter adesse, easque (uti par esset et necessarium) promovere nequirent; ideo in singulari sinceritate, dexteritateque ac promptitudine, nec non earum gerendarum et jurium regni peritia, Generosi Domini Johannis Szepeßy de Négyes fratris ipsorum condisionalis quoad plenam confisi, eundem in facto esse et reaquisitionis praetactorum bonorum, juriumque possessionariorum, quam vero tuitionis et retentionis, conservationisque boni et sinceri juris ipsorum in iidem habiti, suum fecissent, constituissent et ordinassent, prout fecerunt, constituerunt, et ordinaverunt Plenipotentiarum, Fautorem et Actorem nostri in praesentia, dando et attribuendo Eidem ratione praenotatorum bonorum ac jurium possessionariorum coram quibusvis Judicibus et Justiciariis regni agendi, instituendi, promovendi, accelerandi, concludendi, bonaque ejusmodi et jura possessionaria de manibus alienis eliberandi, ac suo modo et ordine recipiendi; Procuratores quoque eatenus constituendi, revocandi, omnibus juridicis remediis, prout res et occasio exposulaverit, utendi, generaliter denique ea omnia, quae in rem et commodum praementionatorum dominorum fatentium et constituentium magis utilia et proficua fore cognoverit, perficiendi et effectuari plenariam atque omnimodam potestatis faculta-

tem. Ratum, gratum sese promittentes habituros, quidquid in emolumentum et bonum ipsorum protestantium per dominum Joannem Szepeßy de Négyes causis in iisdem sive via concordiae, sive ordine juris actum, factum institutum, promotum, conclusum, effectuum ac ad debitum optatumque finem deductum fuerit, pariter ipso facto. Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum sabbatho proximo ante Dominicam primam Sanctissimae et Individuae Trinitatis, Anno domini Millesimo septingentesimo septimo.

(Az eredeti a lelési Convent orsz. ltárában. Act. nro 29.)

XXVII. 1708. aug. 2.

Gyöngyössi István fiának Imrének nyugtája Etthre László részére.

En alább megirt praesentibus recognoscalom, hogy Tekintetes Nemzetes Vitézlő Etthre László Sógor uramtól ő kgmétül felvettem ötven Rhénes forintokat, idest 50, mely nekem obveniált Istenben elnyugodott Gyöngyössi István Atyám Uram ő kgme javaiból, melyről említett sógor uram ő kgme engemet in toto exolvált, úgy hogy sem nekem, sem peniglen jövődöbéli maradékomnak ő kgme successorin semminemű praetensiom sem lehet, melyről is ezen kezem írásomat adván ő kgmének. Actum Kalno die 2. Augusti 1718.

Gyöngyössi Imre s. k.

(Eredetije fél iven a kihalt kálnói Etthre család levéltárában Török Béla urnál Arad megyében.)

XXVIII. 1708. octob. 13.

Gyöngyössi Rozália Etthre Lászlóné Csetneki ház részét és monoki szőlőt zálogba adja nővérének Gyöngyössi Juliannának Pletrich Jánosnénak.

En Gyöngyössi Rosalia nemzetes és Vitézlő Etthre László Uram házastársa magamra vállalván gyermekeimnek s mind azoknak, valakiket ez idealább megirt dolog most vagy jövődöben illetne, vagy illethetne, terheket, adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik, hogy én bizonyos okokra való nézvé, legkiváltképen hasznosabb jószágnak szerzése okáért vettem fel Nemzetes Vitézlő Pletrich János sógor uramtól s feleségétül Gyöngyössi Julianna öcsém asszonytül kétszáz magyar forintokat ezüst pénzül az előbbeni, úgy mint a mostani felemelés nélkül való válóra szerint, mely kétszáz forintokban attam ő kegyelmének zálogképen néhai Istenben elnyugott Gyöngyössi István Atyám uramtól maradt *Csetneki* házukban és monoki promontoriumban lévő szőlőkben engem concernaló részt egészben, hogy azt mindaddig szabadosan birhassák és usualhassák ő kegyelmek, míg a megirt summapénzt én vagy maradékim le tévén, ki nem váltjuk ő kegyelmektül, az szokott törvényes evictiót magamra és praescriptusimra assumálok. Melynek nagyobb bizonyására és erősségére adtam ezen zálogos levelemet kezem subscriptiójával és

szokott pecsétemmel megerősítvén az alol coramisalt emberséges emberek előtt. Datum Csetnek die 13. Octobr. Anno Domini 1708.

Gyöngyösi Rosalia s. k.

Coram me Mathia Szent Iványi m. p. (L. S.)

Coram me Stephano Bredrus. m. p. (L. S.)

(Fél ivnyi egykorú másolatról az Etthre család ltárából váradi Török Béla urnál E. T. II. 23.)

XXIX. 1716. januar 31.

Gyöngyössi Gábor nyugtája gr. Andrássy György részére a Csetneki háznak vissza bocsátásáról.

Én alább megirt recognoscáлом és adom, a kiknek illik, tudtára, hogy a mely tekintetes nemes Gömör vármegyében Csetnek nevű városban lévő curiát boldog emlékezetű Andrássy Miklós Ur (Titt.) ő nagysága uram atyámnak néhai Gyöngyösi István uramnak ő kegyelmének inscribált vala, azt én tekintetes és nagyságos Szentkirályi Andrási György (titt:) Uramnak ő nagyságának vissza bocsátottam, fel vévén ő nagyságától az inscriptio-auctionalis summaért és az épületért ezer kétszáz magyar forintokat idest 1200 f. Költ Kassa városában die 31. Januarii 1716.

Gyöngyösi Gábor s. k. (p. h.)

(Eredetije a gróf Andrássyak krasznahorkai levéltárában.)

XXX. 1751. october 28-án.

Radvánczon kell csere és zálogkiváltási jogszerződés, mely szerint Gyöngyössi István gyermekei István, Gyöngyösi Évától származott Tarczay László, Gyöngyösi Borbálától származott Szent Imrey Ferencz Radváncz, Gyöngyösi Máriától származott Mezericzky Mária és Naményi Imre néhai nagyanyjok Baranyay Ilona, valamint ennek anyja Ördögh Ilona után berentei és Csetneki örökségüket elzalogosítják Szepessy Pál atyjokfiának.

Mi alább megirt tekintetes nemes Zemplény vármegyében nevezetesen Gatály nevű (faluban) Gyöngyössy István néhai Gyöngyössy István uramtul és Tarczay László néhai Gyöngyössy Évától származott Nagy-Tárkány nevű helységben lakozók; hasonlóképen mi is t. n. Ungh vármegyében. Szent Imrey Zabó Ferencz néhai Gyöngyössy Borbálától Radváncz nevű, — nemkülönben Naményi Imre néhai Naményi Miklós uramtól származott Hubka-Helmecz nevű és Mezerszky Mária, feljebb megirt Naményi Imre édes fiammal együtt, néhai nemzetes és vitézlő Naményi Miklós, néhai Gyöngyössy Máriától született, elmaradott özvegye ugyan azon feljebb irt néhai Naményi Miklós uramtul származott neveletlen gyermekeimnek törvényes természet szerint való tutrix és Curatrixe ugyan Hubka-Helmecz nevű helységekben lakozó és indubitatus vérek és successorok felvállalván és magunkra vévén két ágon lévő kedves gyermekeinknek, successorinknak, közel és távollévő atyánkfiainak, kiket ezen dolog most, vagy jövőendőben quoquo tamen modo illetne, avagy illethetne, törvény szerint

való mindennemű terheket, szabad akaratunk szerint és személyünkben valjuk ezen örökös és megmásolhatatlan fassionalis és cessionalis levelünknek rendiben. Hogy t. n. Borsod vármegyében lévő vérségi jussa és részi még *édes nagy anyáknak* N. *Baranyay Ilona* asszony által is néhai nénénk Csuda Zsuzsanna asszonynak N. vitélő négyesi Szepessy Pál ur nagy anyjának ellévén örökösen adva, néhai bátyánk nemzetes Bertóty Ferencz ur részét is ő kegyelmének édes atya azon lévő nagy zálogos summának letétele mellett váltotta fele vérségére nézve magához. De ha az nem volna is, tőlünk távol is lévén, sem, ha kezünkhez venni akarnánk is, módunk és tehetségünk nem lévén, hogy jónkat és com-modunkat (*igy*) megnyerhessük és gyermekeinket a mostani mostohálkodó időben is keserves szükségünket és tápláltatásunkat fel segéljük, mivel fent irt kedves néhai nénénk asszonynak legitimus és indubitatus successora kedves bátyánk és öcsénk n. vitélő négyesi Szepessy Pál uram ő kegyelme száznegyven idest 140 vonás forintokról nekünk contentumot tett, sőt t. n. Zemplény vármegyében, nevezetesen Mádi Pércze hegyén lévő egy fél szabad szőlő, az mint az ő kegyelme édes fia, ugmint legitimus Plenipotentiarius a által velünk in originali közlött örökös acquisitionalis leveléből kitetszett, nyolcz száz magyar forintokon aquirált szabad szőlőt is örökösen statim et de facto per manus nekünk adta és cedálván assignálta cambialiter. Arra való nézve fent irt *Berentei* jussunk 10 adnectalván t. n. Gömör vármegyében, nevezetesen *Csetneki* dominiumban és azokhoz tartozó helységekben, praediumokban, néhai nagy anyánk n. *Ördögh Ilona* asszony után kedves asszony anyánkat n. *Baranyai Ilona* asszonyt, mint leányát, s következőképen minket is édes successorit néző, úgy is mint néhai bátyánk N. Berthóty Ferencz ur decessusával fent irt nagy-asszony anyánk vérségén reánk devolválódott és devolvalodható vérségi odavaló örökségbeli részünket és jussunkat is kastélyi jussal és proventussal is, noha most mint terhes summákban néhai nénénk Baranyay Borbála asszony successorinál, rész szerint másoknál, úgy talán Csuda Zsuzsanna nénénkasszony successorainál s másoknál vadnak, titulált nemzetes Szepessy Pál uramnak kedves öcsénk és bátyánk, mint vér-atyánkfiának azon nevezett két vármegyebeli jószágokban lévő és lehető mindennemű örökös és virtuale örökös részünket és jussunkat pleno jure et cum effectuadtuk, cedáltuk, nem tartván fel azokhoz a dato praesentium magunk és praescriptusink részéről semminemű jussunkat és praescriptusinkat (?), hanem azokat ő kegyelmeknek és két ágon lévő maradékainak pleno jure örökösen, megmásolhatatlan jussal cedáltuk, ezt világosan hozzá tévén. Minthogy az praespecificált két vármegyében lévő situált kedves atyánkfiának n. Szepessy Pál uramnak vérszerint való atyánkfiának ő kegyelmének cedált vérségünk, mely rész szerint örökösen eladva van, rész szerint pediglen terhes summáig el van zálogosítva, azért az fent irt 140 idest száz negyven vonás summa forintokért és nekünk tett jó akaratjára s ezen fassionalis alkura nézve, és ugyan e mellett mint proprietarius ő kegyelme vagy successori szabadon mennyiben akármely és akár hol található minket illető rész ő kegyelmeknél volna is, magoknál örökösen (kiváltképen a mi részeinket)

megtarthassák. Mennyiben pedig akár néhai nénénk Baranyay Borbála asszony successorainál vagy másoknál akár kiknél is, akármilyen formában biratva vagy eladva és elzálogosítva volna, akár barátságos alku szerint, akár törvényes úttal és móddal és processussal, akármely forumon, etiamsi depositione legaliter deponendorum, Isten módot adván jövőendőben titulált kedves atyámfiaának n. Szepessy Pál uramnak vagy successorinak ő kegyelmeknek, benne szabadosan qua proprietarius rehabealhassa; jure revindicalhassa, és így maga fent irt vármegyék és helységekbeli örökös jussához applicalhassa a szerint örökösen is successorival birhassa. Bárha szinte sub privato sigillo vagy másként való Cessionalisunk ő kegyelmének producaltatnék is, nem használván és nem obstatván akárkinek eddig lett vagy azután akár általunk lehető contradictiók és inhibitiók, és törtenhető revocatiók, sőt ha ő kegyelmének vagy succesorinak mikor tetszése és ha szükségesnek itélnék lenni, legalis consensualis plenipotentiaát is tartozunk adni és vallani succesoraink is tartozzanak. Mely praemissák és nevezett jók és jussok iránt is in communi, tam in particulari az legalis evictiót magunkra és utriusque sexus praescriptusainkra és maradékainkra egyszersmind fel vállalván. Melynek nagyobb és állandóbb erősségére adtuk ezen saját subscriptionkat és pecsétünkkel, rész szerint saját kezünk keresztvonásával Tekintetes nemes Convent előtt is corroborált örökös fassionalis és cambialis levelünket. Actum Radváncz die vigesimo octava M. Octobris. Anno 1751. Gyöngyössy István s. k. Tárczy László s. k. Szent Imrey Zabó Ferencz, Náményi Imre † Mezeradszky Mária néhai Náményi Miklós meghagyatott özvegye és neveletlen gyermekeimnek tutrix és cūatrixa.

(Eredetije a leleszi Convent ltárában. Prot. f. 1. Act. nro. 1).

NAGY IVÁN.

ADATOK FELVINCZI GYÖRGY ÉLETÉHEZ.

Ez eddig meglehetősen homályba burkolt írónk kalandos életéről mindinkább oszlik el a homály. Az alább közlendő két, saját kezétől eredő irat bemutatja őt kolozsvári szolgabírói minőségben, minek különben maga is írja magát egyik művében 1693-ban.¹

1. Én Fel-Vinci Gyeorgy, n. Colosvár várossának egygyik hűtös szolgabírája adom tuttokra az kiknek illik, quod in anno praesenti 1693 die 18 8-bris nekem salarum megadván, Colosvármegyében mostan Komlódon lakó tek. nsgos Veselyéni Pálné asszonyom, tek. nemz. Béldi Susanna asszony, küldé el engemet ab officio illyen verbalis instructioval: Kegyelmed szolgabíró uram tisztí szerint menjen el Colosvármegyében, Colosváratt, az észak felől való Rácszeren, mostan az lábasház szeriben való háznál, eggyfelől az Colosvári tiszt. reform. ecclesia, másfelől nemz. Rayner Márton ur házok szomszédsági között lakó tek. nemz. Uzoni Béldi Kelemen uramhoz és eő kegyelmét admonealja én szómmal és nevem alatt az Colosvári nemes tanácsnak első és közeljebb esendő örvényes gyűlésére, hogy nyolczadnapra azon megirt háznak, melylye

most eö kegyelme lakik controversiájának eligazítására comparealjon (jelen légyen), mivel magam is ott lészek. Mellyet ha eö kegyelme praestal és jelen léssen, bene quidem; alioquin elmulatásával, ha mi kár eö kegyelmét jövendőben találja, magának tulajdonítsa. Én azért elmenvén in anno et die ut supra, találám fenn specificalt Béldi Kelemen uramat az annyiszor megirt háznál és modo praemisso ac ratione praevia admonealam. Mellyre eö kegyelme így resolvála: Értem; jó szívvvel comparealok. Melly dolog én általam így menvén végben, én is futuro pro testimonio irtam meg fide mea mediante. Petsétemmel és subscriptionmmal is corroborálván. Datum anno, die, locoque in praemissis. Idem qui supra.

Corr. per me

(P. H.)

Fel-Vinci Georgy m. p.

2. Én Fel-Vinci Georgy, n. Colosvár várossának egyik hütös szolga-bírája adom tuttokra ez kiknek illik, quod in anno praesenti 1693. die 22 mensis 8-bris nékem salarum megadván, mostan Colosvármegyében Colosváratt az lábasház szeriben nemz. Rayner Márton ur és a tisz. Colosvári reformata ccclesia házok szomszédsági között lakó tek. nemz. Uzoni Béldi Kelemen ur küldé el engemet ugyan Colosvármegyében Com-lódón lakó tek. nsgos Veselyéni Pálné aszszonyom eö nsgához, tek. nemz. Béldi Susánna aszszonyhoz, eö nsga Colosvári belső középuczczai házához; super eo, hogy admoneálnám eö Nsgát arra, producalná mindazon lábasház alatt való háznál volt és Colosvári belsőközépuczczai házánál levő bonumokat, házi eszközöket az eö nsga admonitiojában feltett terminusra az Colosvári nemes tanács eleiben. Én azért elmenvén in anno et die superius notatis, nem találtam az fenn specificalt assz. eö nsgát, hanem egy Colosvári Nagy István nevű szolgája által admoneálám az megirt középuczczai házánál (de cuius vicinitatibus protestatur) és modo praemisso ac ratione praevia admoneálván, azon szolga így resolvála: Értem, eö nsga dolga; én ugyan megizenem ez admonitiot az mostan bejött Szabadostól, de hiszem eö nsga is csakhamar bejő. Melly dolog én általam így menvén végben, én is futuro pro testimonio irtam meg fide mea módján. Petsétemmel és subscriptionmmal is corroborálván. Datum anno, die, locoque in praemissis.

Corr. per me

Fel-Vinci Georgy m. pr.

Idem qui supra.

(P. H.)

(NB. pecséten V. G.=Vinci Georgius, betűk.)

Jegyzet: Mindkét eredeti irat Erdélyi Muz. könyvt. Kolozsvárt. b. Wesselényi-család levéltára. A b. Wesselényi Pálné piaczi lábasházára vonatkozó iratok közt 1683. évsz. alatt.) Kolozsvár.

FERENCZI ZOLTÁN.

¹ V. ö. Szerzőtől: *Adatok az isk. színj. és Felvinczi Gy. életéhez. Irod. tört. Közl.* 1897. 73—85. l.

AD VOCEM.

Elhibázott kezdet. Vadonat-új felfedezés buggyant fel a júliusi Nyelvőr 330. lapján. Simonyi Zs. tüzetes tüzeskedéssel ront neki az Akademia szótári bizottságának, a miért ez azt merete először is határozni, hogy az új Nagy Szótár lehetőleg magába foglalja a magyar nyelv szókincsét. Azután, hogy ebből következőleg azt is elhatározta, hogy összeírhatja s kinyomtatja az összes címzőszókat, melyek eddigi szótárainkban megvannak s a dolgozótársak kezébe adja, hogy ezek ne legyenek kénytelenek minden egyes szóért valamennyi szótárt kézbe venni, hanem az egyes szótárakat jelölő betűk nyomán azt is azonnal tudhassák, hogy melyik ritkább szó hol van már feljegyezve s mi van róla mondva. S. Zs. szerint »ez az első lépés, igen szerencsétlen lépés. Azért kell-e ez a szójegyzék, hogy a gyűjtők aztán azt gyűjtsék, a mi ott hiányzani fog? Mintha bizony az volna a fődolog, hogy mennél több új szót gyűjtsünk, hogy mennél több címzőszó legyen a nagy szótárban. Legfontosabb a szóknek jelentése és használata, erről pedig az a címzőgyűjtemény nem adhat felvilágosítást.« Erre a félcsípejű logikára az a felelet, hogy a szó is, meg annak a jelentése is, használata is egyaránt fontos abban a lehető teljességre törekvő nagy szótárban, a mely sem zsebszótár nem akar lenni, sem a Nytörténeti szótárral nem akar a kimaradt szók sokaságára nézve versenyezni.

De S. Zs. példával bizonyítja állítását. Aszalt gomba füzérei mindig kéznél vannak. »A gyűjtő — így folytatja — nem fogja kiírni Gyulai-nak azt a mondatát, melyben »a remény és lemondás, a diadal és kétségbeesés« vannak szembe állítva (Nők a tükör előtt), mert a szójegyzékben ott lesz a lemondás; pedig Cz. F.-nál csak a hivatalról stb. való lemondás van említve.« A tüzetes tüzeskedés itt ismét félre vitte S. Zs.-t. Fentebb maga írja, hogy a szójegyzék mindazt magába foglalja, a mi eddigi szótárainkban megvan s itt mégis csak Cz. F.-ról beszél. Miért nem nézte meg tüzetesen a többit is? Ballaginál olvashatja: »3) eddig valószínűleg hitt dolog teljesültét többé nem várja; én már lemondtam minden reményről, hogy az teljesüljön.« — Kár lenne, ha Gyulai mondata kimaradna, de az is kár ha S. Zs. csak Gyulai korából

ismeri a *lemondás* szónak itt firtatott jelentését. Fáy András Bokréta-jában (1807) már olvashatja »A végső lemondás« című verset.

Ámde »szintűgy mellőzni fogják talán Vörösmarty sorát: »Még egyszer fölemelte szavát Sár róna vidékén« (Két Szomsz.), mert hisz mindezek az egyes szók meglesznek a jegyzékben. De, hogy *szavát föl-emelni* mint szólás megvan-e eddigi szótárainkban, az kérdés. Ha megvan, ismét kérdés, nem mondva csinált példával van-e meg: pedig a Vörösmartyból vett idézetnek egész más a tanulsága s a bizonyító ereje, mint a szótáriró csinálta példának.« — Ugyanaz a tüzeteskedő tüzeteskedés. Ha S. Zs. csak felteszi a kérdést s nem néz utána, hogy megvan-e ez a szólás eddigi szótárainkban, ne vegye rossz néven azt a kérdést, hogy hát ő miért nem vette fel, vagy miért nem figyelmeztette Szarvast, hogy vegye fel a Tört. Szótárba a Károli bibliájából azt a mondatot: *emeljék fel szavokat* a pusztá, és annak városai, a faluk stb. (Ézs. 42, 11.); a mi a Jord.-c.-ből felvett példával együtt már kettő volna s onnantól kezdve Vörösmartyig még akármennyit találhatna. — Bizony mulatságos dolog S. Zs.-t csapásolni!

»De annak a szójegyzéknek különben sem lesz semmi haszna. A gyűjtő nem fog, mert nem képes megnézni minden egyes szót a jegyzékben; — nincs az az értelmes ember, a ki arra a lélekölő gép-szerepre vállalkozzék, hogy ezt a sok ezer szót összevissza keresse a jegyzékben, hanem az ilyen mindennapi szókat egyszerűen mellőzni fogja abban a föltevésben, hogy úgy is megvannak már.« — Hajlandók vagyunk elhinni, hogy a Tört. Szótár csinálói közt is sok volt az ilyen értelmes ember, azért legjobb lesz, ha valamennyien lemondanak a szótárirásról.

»A czímszó-jegyzéknek tehát se haszna, se célja; legfőllebb, hogy egy-két gyűjtőt külön meg lehetne bízni avval a föladattal, hogy gyűjtés az ott hiányzó szókat. (Hát mégis?!) De ezeknek meg kezükbe lehet adni Cz. F. vagy Ballagi szótárát, no meg a NySz.-t s az új Tsz.-t, — és nem kellene egy-két ezer forintot kidobni a haszontalan és céltalan czímszó-jegyzékre.« — Az az egy-két gyűjtő bizonynyal a legértelmetlenebbek közül volna kiszemelendő, mert ha »nincs az az értelmes ember, a ki arra a lélekölő gépszerepre vállalkozzék, hogy az *egy* szójegyzékbe bele tekintsen, hol vesz S. Zs. olyanokat, a kik abba a *négy* szótárba tekingessenek? — A ki ilyeneket ír, az is lehet értelmes ember, hanem a logikája érthetetlen, akár Veszperémbe temett akár Rátoton; az aritmetikája pedig annál is különösebb. Nem kellene kidobni azt az egy-két ezer forintot a haszontalan címjegyzékre a melyeknek szerinte is hasznát venné egy-két gyűjtő. Vajjon nem nagyobb kár volt annak idején a Tört. Szótár elő-munkálataira kidobni azt a 22,867 frt 63 krt? holott Mátyás Flórián 10,000 frtért sokkal tökéletesebben végezte volna el az egészet.

Logika. Mint látszik engem a S. Zs. logikája nem elégít ki, őt meg az enyim. Bajosan fedeztek még fel oly köszörűkövet, mely a kettőt összesimitsa. Ő, »ejtvén-írták«-féle csodabogara hátáról még mindig azon erősködik, hogy a scythát örök időtől fogva szittyának mondták s ebben

tökéletesen megegyez Dugonicscsal, a ki ugyan maga gyártotta a szittya szót, de a többit S. Zs.-féle logikával képzelte hozzá. Így állván a dolog, csak két módon folytatható a vita. Vagy fejtsd ki s bizonyítsa be S. Zs. »ejtven-írtak«-féle elméletét (?) s addig a »szembeszökően nevetés« jelzőt helyezzük e mellé: vagy ha azt nem tudja tenni, akkor keressen valakit, a ki vele együtt hiszi, hogy scythá írtak s szitttyát mondtak Dugonics előtt is; — azzal talán még érdemes lesz vitatkozni.

A milyen a logikánk, olyan az ízlésünk is t. i. különböző. Egyik-keletis, másikkal is koczkáztathatunk valamit mindaketten, — de az is bizonyos, hogy az a valami is különböző. Ennek az eldöntését bizvást másokra bízhatjuk. Czifra logikának czifra lesz az eredménye; mondja meg más, kettőnk közül kié a czifrabbik. Mi, ha lehet, adatokkal vitatkozunk, ha nem lehet, hagyjunk békét a haszontalan, czéltalan, ízléstelen, elhibázott, szerencsétlen stb-féle banalitásoknak. Ezt sem »komoly hírünk,« sem »nem komoly hírünk« nem kívánja; »nem új felfedezéseink« s »nézeteink érdekes találkozásának« leplezgetése sem követeli. Ha lehet, ismerjük el, hogy rajtunk kívül más is tud valamit az Akademiában; ne vádoljunk egész bizottságot, pénzpocsékolással vagy pedig elébb álljunk be modern ujságírónak. Én már vén vagyok erre, S. Zs. még sokra vihetné. Hajlama, ízlése, logikája mind lehet arra való, mert úgy látszik, hogy sok másféle foglalkozás a tudomány körüli neki csak »lélekölő gép-szerep.« A Grimmek, Littré, Sanders meg a többi máskép gondolkozott: ellenben Rochefortoknak s Szini Károlyoknak is kell a világon lenni.

»Viszontlátásra,« ha úgy tetszik! De ha a világban nem lenne senki, aki a tudományt nemcsak a szellemi, hanem a testi élet számára is szolgálja, akkor a tudomány nem lenne olyan fontos, mint ma.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

Az a tudomány, amely a szellemi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a testi élet számára szolgál, az a tudomány, amely a szellemi és testi élet számára szolgál.

REPERTORIUM.

- Abonyi Lajos. (1843—1898.) (Képpel). Vasár. Ujs. 18. sz.
 Ábrányi Emil. Garay János emlékezete. Budapest. Napló. 155. sz.
 Ábrányi Emil. Abonyi Lajos. Budapest. Napló. 118. sz.
 Ambrus Zoltán. Szeptember. Ism. Nemzet 163. sz. — g. i. Magyar. Szemle 26. sz. — Salgó Ernő. Egyetértés 175. sz.
 Ambrus Zoltán. Arany László. P. Napló. 212. sz.
 Arany János. Katona József Bánk-bánja. Ism. Magyar. Hírl. 134. sz. — Bud. Szemle 95. köt. 318. l.
 B. E. Ifjúsági irodalom. Magyar. Kritika 17. sz.
 Balogh Imre. Könyvek. Ism. Vasár. Ujs. 20. sz.
 Balogh István. Ludas Matyi. Bohózat. Kiadta Bayer József. Ism. Császár Elemér. Magyar. Kritika 18. sz.
 Bán Aladár. Egyedül. Köttemények. Ism. Andor József. Magyar. Szemle 25. sz. — Vasár. Ujs. 24. sz.
 Baráth Ferencz. Arany László (1844—1898.) Vasár. Ujs. 32. sz.
 Bársony István. Vadász történetek. Ism. Lázár Béla. Magyar. Kritika 18. sz.
 Bedőházi János. A két Bolyai. Ism. Heller Ágost. Magyar. Kritika 15. sz.
 Benedek Elek. Az irodalmi tisztességről. Magyar. Kritika 18. sz.
 Benkő Imre. Arany János tanársága N.-Kőrösön. Ism. dr. Lázár Béla. Nemzet 194. sz.
 Böllhy László. Asszonyok a kaszárnnyában. Ism. dr. Császár Elemér. Polit. Hetiszemle 14. sz.
 Bessenyei György. A természet világa. Ism. Császár Elemér. Magyar. Kritika 18. sz.
 B. Büttner Julia. Egy rút kis leány története. Ism. e. Magyar. Szemle 25. sz.
 Csulak Lajos. Székely történetek. Ism. Magyar. Hírl. 175. sz.
 Ditrich Vilmos. A nagyidai cigányok. Ism. Pintér Kálmán. M. Szemle 28. sz.
 Divényi Gyula. Természeti képek dalköltészetünkben. Szegedi városi főgym. 1897/8. ért. 3—40. l.
 Dugonics András. Arany perecek. Kiadta Bellaagh Aladár. Ism. b. j. Magyar. Kritika. 17. sz.
 el. A »Leányrablás« szerzőjéről. Aradi Közl. 24. sz. (Nikolics Döme).
 Erdélyi Zoltán. Veszített boldogság. Ism. Szathmáry Zoltán. Szabadság 87. sz. — n. k. Bud. Szemle 95. köt. 147. l.
 P. K. Kazinczy Ferencz és a hazai könyvnyomtatás. Grafikai Szemle 5. sz.
 Fáy András. Mesék az életből. 1898. Ism. dr. Császár Elemér. Polit. Heti szemle 18. sz.
 Félix. Buddhista káté. Ism. dr. Császár Elemér. Polit. Hetiszemle 18. sz.
 Felszeghy Dezső. Újabb költemények. Ism. Vasár. Ujs. 19. sz.
 Gauthier, F. E. Les grands poètes hongrois: Arany — Petőfi. Ism. Gyulai Ágost. Philol. Közl. 593—599. l. — O. E. Magyar. Kritika 19. sz.

- Glass Ferencz.* Német és magyar történeti népelemek a XVI. században. Temesvári kath. főgym. 1897/8 értes. 1—41. l.
- Gyarmathy Zsigáné.* Zúdorék. Ism. Lázár Béla. Nemzet 207. sz.
- Gyöngyösi László.* Arany János ifjúsága. Ism. dr. Lázár Béla. Nemzet 194. sz.
- Havas István.* Tüdő évek. Ism. Pósa Lajos. Új idők 17. sz.
- Hermann Ottóné.* Kisvárosiak. Ism. Lázár Béla. Nemzet 207. sz.
- Holczinger Imre.* Miért és hogyan lett Kölcsey íróvá? Nagykároly és vid. 12., 13. sz.
- Hörk József.* Petőfi költészetének vallásos világnézete. Ism. g. m. Magy. Kritika 19. sz.
- Huttkay Lipót.* Pázmány Péter magyar irodalmi szempontból. Ism. Gyulai Ágost. Magy. Kritika 16. sz.
- Igric.* Abonyi Lajos. Új idők 19. sz.
- Irodalmunk hanyatlása.* Fejérm. Napló 36. sz.
- Istváni R. János.* Szálló sóhajok Veszprém. Ism. s. Magy. Kritika 17. sz.
- Jámbor Tamás.* A pávaszigetről. (Emlékezés Toldi Ferenczre és Zichy Antalra). Vasár. Ujs. 23. sz.
- Jánky László.* Eötvös »Karthausi«-ja. (Széptani tanulmány). Ujvidéki áll. főgym 1897/8. értes. 3—59. l.
- Jókai Mór.* Az első néptribun. Magy. Hírl. 154. sz. (Táncsics Mihályról).
- Karácsonyi Aladár.* Fátyol mögül. Ism. Magy. Szemle. 27. sz.
- Kiss József.* Költeményei. Ism. Lőrinczy György. Nyitramegy. Közl. 1. sz.
- Kolostvári Aladár.* Arany János életéből. Ism. Kelemen (Wölff) Béla. Philol. Közl. 603. l. — dr. Lázár Béla. Nemzet 194. sz.
- Komáromy Alajos.* Mikor »Bánk-bán«-t először játszották Kecskeméten. Katona J.-kör 1896/7. évkönyve 83—91. l.
- Kováts Antal.* Katona és Madách női jellemképei. Katona J.-kör 1896/7. évkönyve 92—99. l.
- Kozma Andor.* Vig elbeszélések. Ism. Lázár Béla. Magy. Kritika 18. sz.
- Kupa Árpád.* Képzelt királyok. Ism. dr. Császár Elemér. Polit. Hetiszemle 18. sz. — Roboz Andor. Magy. Kritika 16. sz.
- Lázár Béla.* Dráma-irodalmunk és a színházak. Magy. Kritika 19. sz.
- Lázár Béla dr.* Szarvas Gábor és szép-prózáink. Nemzet 168. sz.
- Lázár Béla.* Hangulatok. Ism. Egyetértés 175. sz. — Ism. b. Magy. Kritika 16. sz.
- Liszka Béla.* Katona József és a kecskeméti színészet. Katona J.-kör 1896/7. évkönyve 64—82. l.
- Madách első szerelme.* Vasár. Ujs. 27. sz.
- Márton Ferencz.* n—m. Nagykőrösi Hírl. 21. sz.
- Mikszáth Kálmán.* Egy választás Magyarországon. Ism. Lázár Béla dr. Nemzet 163. sz.
- Mikszáth K.* A demokraták. Ism. Lázár B. U. o. 163. sz.
- Mikszáth K.* Prakovszky. Ism. Lázár B. U. o. 163. sz.
- Mikszáth K.* A gavallérok. Ism. Lázár B. U. o. 163. sz. és t. r. Új Idők 15. sz.
- Minke Béla.* Balaton. Ism. Vasár. Ujs. 28. sz. — s. Magy. Kritika 17. sz.
- Móra István.* Atyámfiai. Ism. Magy. Hírl. 134. sz. — Sebestyén Károly. Magyarország 131. sz. — Új idők 22. sz. — Doktor Apácai. Polit. Hetiszemle 23. sz. — g. i. Magy. Szemle 29. sz. — Osvát Ernő. Magy. Kritika 19. sz.
- Néményi Lajos.* A váradi színészet története. Ism. M-r. Erd. Múz. 276. l. Kelemen Béla. Magy. Kritika 16. sz.
- A népies irodalomról.* Magy. Szemle 23. sz.
- Nikolics Döme.* Leányrablás. Népszinmű. Ism. Hóstar. Aradi Híradó 6. sz. és Aradi Közl. 25. sz.
- Nuszbek Sándor ifj.* Hőfehérke. Ism. Szathmáry Zoltán. Szabadság 87. sz.
- Orbán Lajos.* Legújabb vallásos költészetünk. Keszthelyi főgym. 1897/8. értes. 3—91. l.
- Palágyi Menyhért.* Madách ismeretlen drámája. P. Napló 186., 187. sz.

- Palotás Fausztin*. Salve Regina. Ism. dr. Császár Elemér. Polit. Hetiszemle 24. sz. — Kunfi Zsigmond. Magy. Kritika 16. sz.
- Pásztor Árpád*. Színek. Ism. s. Magy. Kritika 17. sz. — Vasár. Ujs. 29. sz.
- Pázmány Péter* összes munkái. Magyar sorozat. 23. köt. Ism. Pintér Kálmán. Kath. Szemle 504—511. l. — B. J. Magy. Kritika 18. sz.
- Petelei István*. Vidéki emberek. Ism. Kunfi Zsigmond. Erd. Múz. 334—338. l.
- Petőfi-Album*. 1848—1898. 100 ének és dal Petőfi költeményeire. Közrebocsátja Langer Viktor. Ism. Magy. Kritika 14. sz.
- Porzó*. Márton Ferencz (Emlékezés). Orsz. Hírl. 127. 131. sz. (Abonyi Lajosról).
- Porzó*. A Viola Vera. Ism. Lázár Béla. Magy. Kritika 18. sz.
- Radványi Aladár*. Visszhangok. Nagyvárad. Ism. s. Magy. Kritika 17. sz.
- Rákosi Viktor*. Verőfény. Ism. dr. Császár Elemér. Polit. Hetiszemle 14. sz. — Uj idők 21. sz.
- Ráskai Gáspár*. Szép história vitéz Franciscóról. Szilády Á. bevezetésével. Ism. Heinrich Gusztáv. Phil. Közl. 582—586. l.
- Rózsa Géza*. Szellemjelenések a tragédiában. Egri főreálisk. 1897/8. értes. 3—31. l.
- Rupp Kornél dr.* Tanulmányok a XVI. század vallásirodalmából. Ism. F. Protest. Szemle 341. l. — i-t. Magy. Kritika 16. sz.
- Rupp K.* Telegdi és Bornemissza. Ism. V. F. Prot. Szemle 342. l. — Gyulai Ágost. Magy. Kritika 18. sz.
- Sajó Aladár*. Regruták és más katonák. Ism. g. m. Magy. Kritika 14. sz.
- Sajó Sándor*. Fiatal szívvel. Ism. Vasár. Ujs. 18. sz.
- Salgó Ernő*. A versek alkonya. Egyetértés 206. sz.
- Salváni Gusztáv*. Bánk-bán. Katona J.-kör 1896/7. évkönyve. 100—104. l.
- Sipulusz*. Humoreszkek. Ism. Lázár Béla. Magy. Kritika 18. sz.
- Sörös Pongrácz*. Verancsics mint pécsi püspök és további élete. Magy. Sion 408—432. l.
- Stromp László*. Apáczai Cseri János mint paedagogus. Ism. S-s. Prot. Szemle 333—335. l.
- Stromp László*. Apáczai Cseri János. Prot. Szemle 6. füz.
- Sz. Z. Bánk*. (Megnyitó előadás a színházban). Szabadság (Nagyvárad). 107. sz.
- Szabolcska Mihály*. Versek. Ism. Lázár Béla. Magy. Kritika 18. sz.
- Szabóné Nogáll J.* Vezeklés. Ism. Lázár Béla. Nemzet 131. sz. — Lengyel Laura. Magy. Kritika 15. sz.
- Szántó Kálmán*. Alkonyat. Ism. Lázár Béla. Nemzet 131. sz.
- Szász Béla*. 1840—1898. (Képpel). Vasár. Ujs. 29. sz.
- Szathmáry József*. A főbb jellemek Kemény Zsigmond. »Rajongók« című történeti regényében. Gömör. Kis hont. 25. sz.
- Szentessy Gyula*. Gyári lányok. Ism. Egyetértés 175. sz. — Vasár. Ujs. 27. sz. — Magy. Szemle 31. sz.
- Szikra*. A bevándorlók. Ism. ő. Bud. Hírl. 140. sz. — Endrődi Sándor. P. Napló 152. sz. — Uj idők 22. sz. — Dr. Császár Elemér. Polit. Hetiszemle 26. sz. — Roboz Andor. Magy. Kritika 17. sz. — Hét 28. sz. — i. Bud. Szemle 94. köt. 305—312. l.
- Szinnyei Ferencz*. Bacsányi János. Ism. Bartha József dr. Philol. Közl. 591—593. l. — Pintér Kálmán. M. Szemle 28. sz.
- Szmida Lajos*. Karczolatok. 1898. Ism. Spectator. Délmagy. Közl. 121. sz.
- Szomaházy István*. Légyott hármában. Ism. Lázár Béla. Magy. Kritika 18. sz.
- Szüry Dénes*. Szász Károly. (Képpel). Vasár. Ujs. 18. sz.
- Tábori Róbert*. A negyven éves férfiú. Ism. Lázár Béla. Nemzet 131. sz.
- Thúry Etele*. Eszéki Imre magyar reformátor. Prot. Szemle 316—326. l.
- Thury Zoltán*. Ulrich főhadnagy. Ism. Uj idők. 24. sz.
- Tömörkényi István*. Verselő parasztok. Orsz. Hírlap 198. sz.
- Toncs Gusztáv*. Mikes Kelemen élete. Ism. Császár Elemér. Magy. Paedagogia 437—441. l.

- V. J. dr. Zichy Antal. (Képpel). Vasár. Ujs. 23. sz.
 V. L. Az utolsó táblabíró litterator. (Abonyi Lajos). Hét. 18. sz.
 Vadnay Károly. Pálffy Albert emlékezete. Bud. Szemle 94. köt. 355—382. l.
 Váróssy Gyula. Mosolygó Lapok. Ism. Magy. Szemle 21. sz.
 Vértesi Arnold. Kisvárosi történetek. Ism. Lázár Béla. Magy. Kritika 18. sz.
 Welszi Bárd. Ború. Ism. s. Magy. Kritika 17. sz.
 Zalár József. A Honvéd-világból. Ism. z. Bud. Szemle 94. köt. 463—469.
 l. — S. K. — Magyarország 122. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

F 1922/23-143

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS
AZ
IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

KILENCZEDIK ÉVFOLYAMÁRA.

E negyedévenként megjelenő folyóirat előfizetési ára egész évre 5 frt, egyes füzet ára 1 frt 50 kr. A pénzütalványok, reclamatiók a Magy. Tud. Akadémia kiadóhivatalához (M. Tud. Akadémia palotája) küldendők.

„ATHENAEUM”

Szerkeszti: PAUER IMRE.

A Magy. Tud. Akadémia II. osztálya a fentebbi czimen philosophiai és államtudományi folyóiratot indított. Ára 5 frt. Egyes füzeté 1 frt 50 kr.

A pénzütalványok, reclamatiók a Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó hivatalának (Magy. tud. Akadémia palotája), a folyóirat szellemi részét illető küldemények Pauer Imre osztálytitkárnak czimzendők.

Szegedi Gergely énekeskönyve 1569-ből.

Szilády Aron tanulmányával Szegedi Gergelyről s énekeskönyvéről.

4-rét. 224 és XVI lap.

Ára 2 frt 50 kr.

Megjelent!!

Dévai Mátyás:

*At tiz parantsolatnak, ah hitagazatinac, am mi at'a'nenac, es ah hit
petsyetinc röviden valo mag'ara'zatt'a.*

Szilády Aron tanulmányával s Dévay levelezésével.

Kis 8-rét. 142 lap.

Ára 1 forint.

Gróf Széchenyi István hirlapi czikkei.

I. kötet: 1828—1843-ig.

Összeállította: ZICHY ANTAL.

N. 8°-rét LXIV és 564 lap

Ára 5 forint.

MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET.

Írta: CHERBULIEZ VIKTOR.

Fordította: GEÖCZE SAROLTA.

N. 8°-rét. 243 lap.

Ára füzve 1.50, egész vászonkötésben 1.90.

Megrendelések intézendők a

Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához
Budapesten.

Budapest, 1898. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.